

JAN ARENSZ. DE HAGEPREDIKER VAN ALKMAAR

MET HISTORISCHE SCHETS

over Petrus Gabriël, hagepreker

Door

R. BOON

TE LEIDEN, BIJ J. J. GROEN & ZOON, N.V.

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2011

INHOUD

KORTE TOELICHTING

1. IN DE MANDENMAKERIJ
2. DE VLUCHT
3. IN DE HOOFDSTAD
4. EEN VERGADERING IN HET RIET
5. DE EERSTE HAGEPREEK
6. VAN TWEE GEVANGENEN
7. DE HAGENPREKEN BIJ OVERVEEN
8. DE EERSTE BUIT
9. GISTING IN DE HOOFDSTAD
10. EEN AANSLAG
11. IN DE BISSCHOPSSTAD
12. DE BEELDENSTORM EN WAT ER OP VOLGDE
13. REIZEN EN STRIJDEN
14. ORANJE TEGEN SPANJE
15. TE EMDEN
16. DE ZEGEPRAAL VAN DE VRIJHEID
17. HET EINDE

KORTE TOELICHTING

Na aanbidding van het Smeekschrift van de Edelen (5 april 1566) matigde landvoogdes Margaretha van Parma, die haar zetel had te Antwerpen, de strenge maatregelen tegen ketteren. Gereformeerden, aanhangers van de ‘nieuwe religie’ die sinds de jaren vijftig heimelijk samenkwamen, manifesteerden zich nu openlijk. Bij Roesbrugge werd op 26 mei 1566 de eerste hagepreek gehouden. In Vlaanderen trokken diensten duizenden belangstellenden.

In 1566 vertrokken twee afgevaardigden van de Edelen Bergen en Montigny naar Spanje voor overleg inzake de gerezen godsdienstproblemen. Tijdens deze missie hadden er in de Nederlandse gewesten grote veranderingen plaats; de protestantse bevolking had vol verwachting en sympathie het optreden van de edelen gadeslagen en vele burgers noemden zich ook *Geuzen* en droegen de bedelnap. Men verwachtte niet anders, of het optreden van de edelen moest succes hebben en ondanks het antwoord van de Landvoogdes verbreidde zich het gerucht, dat, in afwachting van het antwoord van de koning, volledige godsdienstvrijheid was toegestaan. De Protestanten, waaronder vele predikanten, die om het geloof waren uitgeweken, keerden terug naar de Nederlanden; overal zag men de ballingen op wagens en in boten vol vreugde naar het vaderland terugkomen.

Terwijl de Protestanten tot nu toe slechts in het geheim bijeengekomen waren, begonnen zij in Juni 1566 voor het eerst hun godsdienstoefeningen in het openbaar, in het vrije veld, te houden.

In de zuidelijke Nederlandse gewesten, vooral in Vlaanderen, gingen de Calvinistische predikanten Hermannus Moded en Petrus Dathenus voor in het houden van godsdienstoefeningen in het vrije veld, *haagpreken of graspreken* genoemd; in de noordelijke gewesten, vooral in Holland, werden de eerste haagpreken gehouden door Petrus Gabriel en Jan Arentsz.

Moded, Dathenus en Gabriel waren gewezen monniken, Jan Arentsz was een mandenmaker uit Alkmaar.

Een Calvinistische synode, te Antwerpen bijeen, besloot de openbare preken in het gehele land in te voeren; overal hadden de haagpreken nu plaats en in alle gewesten werden Calvinistische gemeenten georganiseerd en consistories gekozen. Zeer velen gingen nu ter preek; van heinde en ver kwamen de toehoorders, te voet, te paard of met een wagen, voorzien van de benodigde levensmiddelen; een tijdgenoot beschreef hoe de preekgangers kwamen aanreizen “met wagens, met karren, met bagage, met victualie, met spit ende crawel (vleeshaak), met pot ende ketel.” Bij sommige haagpreken waren een 20 tot 25.000 mensen aanwezig.

Tevergeefs trachtte de Landvoogdes de openbare preken nog tegen te gaan; een nieuw plakkaat verscheen, waarbij alle predikanten met de doodstraf werden bedreigd en het bijwonen van de haagpreken strafbaar werd gesteld. De Calvinisten wilden echter niet meer afzien van de openbare godsdienstoefeningen; omdat zij bevreesd waren, dat regeringstroepen plotseling een overval zouden doen, werden voortaan bij de preken gewapende wachten uitgezet en van de aanwezige wagens werden verschansingen gebouwd; de predikant werd door gewapenden afgehaald en weggebracht; een haagpreek was voortaan een krijgsbedrijf.

De eerste Hollandse hagepreek was op 14 juli 1566 in Westerblokker (bij Hoorn). De voorganger was de Alkmaarse mandenmaker Jan Arentsz., die Hollandse gemeenten sinds 1559 bediende. Arentsz. preekte in Noord-Holland, Utrecht en IJsselsteden. Met de herfst op komst wilden de gereformeerden eigen kerken. Door de beeldenstormen

in augustus en september gaf de overheid toe aan hun eisen. In Amsterdam leidde Arentsz tot mei 1567 de gemeente in de kapel van het franciscaner klooster.

Een ander voorganger van het eerste uur was **Petrus Gabriël**. Hij komt ook voor als Pieter van Schaghen, Schagius, Scagius, en, naar zijn afkomst, als *Pieter de Vlaming*, overl. te Delft Aug. 1573. Oorspronkelijk monnik geweest, heeft hij, onder invloed van Godfried van Wingen al vroegtijdig de zijde van de Reformatie gekozen. Reeds 1545 moet hij in Vlaanderen en Holland de nieuwe leer hebben gepreekt.

In 1562 en 1563 treffen wij hem te Londen aan. Tengevolge van de daar in laatstgenoemd jaar uitbrekende pest-epidemie keerde hij naar het vasteland terug. Kort daarop staat hij dan weer in relatie met een kruiskerk, waarschijnlijk met Brugge; 1564 en 1565 tenminste heeft hij daar ter stede zijn diensten verleend, tot zijn veiligheid niet meer toeliet, dat hij er langer bleef. Toen (omstreeks 25 Nov. 1565) verhuisde hij naar Antwerpen, echter niet voor lang. 16 Apr. 1566 neemt hij nog verder de wijk naar Amsterdam. Met zijn vrouw Elizabeth heeft hij daar in de Engelsche steeg gewoond, als predikant van de Kerk van de hoofdstad, maar ook als hagepreeker, die van daar uit door heel Holland optrad.

In 1567 verhuisde hij opnieuw, ditmaal naar Emden. Verandering in zijn verhouding tot de Kerk van Amsterdam bracht deze verhuizing intussen niet teweeg! Nog in de nazomer van 1569 tekenden Jan Arents en hij zich eenvoudig: *dienaars van de verstrooide gemeente van Amsterdam*. In 1572 werd Scagius predikant te Delft, wat hij gebleven is tot hij in Aug. 1573 stierf.

Over zijn Gereformeerd, maar van kerkelijke organisatie min of meer afkerig theologisch standpunt, zie F.L. Rutgers, *Calvijs invloed in de Nederlanden* (Leiden 1899).

Niet onmogelijk is een zuster van hem getrouwd geweest met Andries Bertheloot (Bertelot), die in Hondskoote geboren, achtereenvolgens daar, te Sandwich, te Londen en te Aalst in Vlaanderen heeft gewoond, om 2 Nov. 1566, als predikant van laatstgenoemde plaats, den marteldood te sterven.

Kerkeradsprotocollen van de Nederduitsche Vluchtelingenkerk te Londen, uitgegeven door A.A. van Schelven (Amst. 1921)

Jan Arentsz, de hageprediker uit de 16e eeuw

In Alkmaar en omgeving was Jan Arentsz. vier eeuwen geleden een bekende en geliefde figuur. Oorspronkelijk was hij een eenvoudige mandenmaker, maar hij was ook een beroemde verteller. Gegrepen door de ideeën van de Reformatie, hem bijgebracht door zijn Alkmaarse pastoor en leermeester Cornelis Cooltuin, ontwikkelde hij zich tot één van de eerste hagepredikers.

In 1566 organiseerde hij in het open veld (tussen de 'hagen') bij Alkmaar bijeenkomsten, waar de mensen van heinde en verre naar toe kwamen.

G. BRANDT, *Historie van de Reformatie*, I, blz. 383 etc. geeft een beknopt overzicht van de reden waarom Jan Arentsz. de eerste keer uit Alkmaar moest vluchten. Het luidt zo:

'In Holland werd de openbare oefening van de gereformeerde religie insgelijks in deze tijd ingevoerd (1566). Maar hetgeen hiertoe aanleiding gaf en voorviel staat ons met verscheiden aanmerkelijke omstandigheden uit de gedenkschriften van Laurens Jakobsz. Reaal één van de voornaamste en ijverigste invoerders van deze vrijheid - die naderhand meermaals schepen van de stad Amsterdam, ook raad - en burgerschaps-

man, daarna Cornel en eindelijk een Raadsheer van de admiraliteit in Zeeland geweest is - wat hoger op te halen en breder voor te stellen.

En Florus van Palland, graaf van Kuilenburg, een van de hoofden van de verbonden Edelen, had de kerk van zijn stad, toen men de predicaties in Vlaanderen en Brabant vast doordrong, zelf doen reformeren en van beelden gezuiverd. Ook liet hij daar door een zeker leraar Gerardus genaamd, openlijk preken. Om deze te horen kwam er veel volk uit de omliggende plaatsen, ook uit Holland. Daar werden ook velen gevonden die de Reformatie in het heimelijk voorstonden. Maar het getal van hen die het belijden durfden, was tot nog toe zeer klein. Maar die weinigen, ziende hoe men overal ijverde, begonnen met elkaar en de predikanten hun bekend, te werken om ook in Holland op het platteland in het openbaar te preken. Maar voor dit werk had men in heel Holland in deze tijd slechts twee predikanten Petrus Gabriël, de Vlaming die te Brugge en daar omtrent had gepreekt, en Jan Arendsz. van Alkmaar, een mandenmaker van zijn handwerk. Peter Gabriël woonde met Elisabeth zijn vrouw, daar hij geen kinderen bij had, te Amsterdam in de Engelse steeg. Hier leerde hij alle Zondagen de Heidelbergse Catechismus. Die van deze gemeente waren kwamen weinig in aantal bij hem ten gehoor met groot gevaar en vrees wegens de strafheid van de wethouders van de Stad; die men vanwege het verbranden en bloedvergieten uit oorzaak van het geloof, niet Amsterdam, maar **Moorddam** noemde.

Jan Arendsz. woonde met vrouw en kinderen te Kampen daar hij insgelijks in het heimelijk voor weinigen predikte. Ook begaf hij zich soms in Holland om de heimelijke gemeenten te bezoeken en te versterken. Hij was uit Alkmaar verdreven door de bitterheid van Mr. Elbert Huik, een Amsterdammer die de pastorie van de Alkmaarse kerk van enige kannoniken te Utrecht voor fl. 500 jaarlijks had gepacht of gehuurd. Maar gewaarwordende hoe zeer zijn inkomsten sedert Luthers opstaan verminderd waren, ook tevergeefs afzag van die huur te Utrecht, verzocht hebbende, was hij daarover naar Rome bij de Paus gereisd om daarvan hulp te vinden. Maar daar vandaan thuis gekomen zijnde, men weet niet wat hem bejegend was, begon hij zo te razen en te bulderen tegen de Lutheranen en de ketteren, dat Jan Arendsz. de wijk nam en zich te Kampen neersloeg. Albert Gerrits zoon, ook een mandenmaker en Pieter Cornelisz. die het mandenmaken met Jan Arends bij die Albert had geleerd, weken naar elders en hielden de gemeenten op het platteland met vermanen en leren bij elkaar.

De Gereformeerde Gemeente te Leiden is door het hevig krijten van die Mr. Elbert desgelijks op de vlucht gebracht. Maar eerlang werd die vervolger met zulk een krankzinnigheid en vertwijfeling van Gods genade bezocht dat hij een Amsterdam in het gekkenhuis geraakte, daar hij meer dan 25 jaar gelegen en in het jaar 1594 zijn leven geëindigd heeft.’

Vervolgens beschrijft Brandt de ontwikkeling van de Gemeente te Amsterdam. Het komt in het kort neer op het volgende.

Na de terugkeer van Jan Arentszoon had zich in Amsterdam langzamerhand, vooral door de onvermoeide zorg van de predikanten Peter Gabriel en Jan Arentszoon, een Gereformeerde Gemeente gevormd, en zij hadden het zover weten te brengen, dat hun door de regering een kerk (de tegenwoordige Oude Kerk) werd afgestaan, om hun godsdienstoefeningen daar te houden. Dit behaagde de Lutheranen (waaronder zich vele rijke en aanzienlijke kooplieden bevonden) niet, en om de verdere voortgang van de Gereformeerde religie te stuiten, zochten zij overal te verspreiden, dat de Calvinisten in het leerstuk van het Avondmaal niet zuiver waren, daar hun gevoelens daaromtrent streed met de Augsburgse Confessie. Nam men die aan, dan kon men op

de hulp van de Duitse vorsten rekenen, terwijl deze in het tegenovergestelde geval, verbeurd was. Om de twist, waarin zich ook reeds de Regering gemengd had, niet heviger te doen worden, besloten de Gereformeerden door zachtheid en inschikkelijkheid daaraan een einde te maken.

De predikant Jan Arentszoon las op een Zondagmorgen van de kansel het 10de en 13de Art. van de Augsburgse confessie, (die over het Avondmaal handelen) aan de verzamelde gemeente voor, en gaf daarbij de verzekering, dat de Gereformeerden met het daarin geleerde ten volle instemden. Om de vrede te bewaren was het geschied, maar algemeen werd de zaak afgekeurd, en de Antwerpse gemeente, waar de verhouding tussen Calvinisten en Luthersens juist in die tijd zeer gespannen was, zag in het te Amsterdam voorgevallene hoogverraad tegen het Gereformeerde beginsel, en besloot de zuster gemeente in het Noorden tot herroepen van die ondoordachte woorden te noodzaken. Tot dat einde werd Gaspar van van de Heyden met twee ouderlingen in November 1566 naar Amsterdam gezonden. Brandt beschuldigt daarin van de Heyden van grote hardheid jegens de Amsterdamse gemeente, zo zelfs, dat hij haar met excommunicatie dreigde, indien zij haar gevoelen omtrent het Avondmaal niet herroepen wilde. Letterlijk schrijft Brandt: “Tenslotte werd goedgevonden, dat die van Amsterdam hun verantwoording in besloten brieven, aan de gemeente tot Antwerpen, door deze gemachtigden zouden verzenden, en daarbij bleef het: want in het korte viel de Hertog van Alva hun beide met een Spaanse excommunicatie op het lijf. Toen kreeg elk zoveel met zichzelf te doen, dat de lust om broederen te kwellen, wel degelijk verging.”

Wat betreft de bedreiging van excommunicatie; het kan waar zijn, maar dan is het wel mogelijk, omdat Van de Heyden later gematigder is geworden. Als voorzitter van de synode te Emden stemde hij ongetwijfeld in met het eerste artikel van de synode: “Gheen kerke sal over een ander kerke, geen dienaar des woorts, geen ouderling noch diaken, sal de een over de ander heerschappij voeren, maer een yegelyk sal zich voor alle suspicien ende aenlokking om te heerschappijen wachten.”

Met de komst van Alva begonnen dus de godsdienstvervolgingen. Toen moest Jan Arentsz vluchten, zelfs naar Emden, over de Duitse grens in Oost-Friesland. Op de daar gehouden synode in 1571 was hij waarschijnlijk nog aanwezig.

In 1572, vier jaar na het uitbreken van de vrijheidsoorlog tegen Spanje (de zgn. ‘tachtigjarige oorlog’) had Alkmaar zich onder het gezag van de Prins van Oranje gesteld. Jan Arentsz kon daardoor weer veilig terugkomen uit Duitsland om predikant te worden in zijn geliefde vaderstad. In maart 1573 leidde hij er een belangrijke synode, waar goed werk werd verricht voor de organisatie van de jonge kerk in Noord-Holland. Korte tijd later vielen de Spanjaarden echter Alkmaar aan. Het grote feest van Alkmaars Victorie op 8 oktober 1573 heeft Jan Arentsz niet meer meegemaakt, want tijdens het beleg door de Spanjaarden stierf hij op 28 augustus 1573.

Zie ook: G.N.M. Vis, *Jan Arentsz. – mandenmaker van Alkmaar, voorman van de Hollandse reformatie* (Hilversum 1992). Een prachtig boek, vol informatie.

“Jan Arentsz’ Vermaanlied”, gevonden in het handschrift van Claes Baerntsz Hauwert (1636), in het Regionaal Archief Noord-Holland, te Haarlem.

[1] Broeders en zusters in dit strijdperk
 Die uit de Geest (van God) herboren zijn
 Met een beter(e) aard/geweten
 Besteed uw tijd goed
 Zoals u in de Bijbel kunt lezen.

[2] Keer je af van de ‘oude valse mens’
 Mijdt het vleselijke met al zijn slechte lusten
 Ook al valt u dat moeilijk
 Alleen het Hemelse smaakt goed
 Wordt een nieuw schepsel.

[3] U bent aan Christus in liefde toevertrouwd
 Let er op, dat u als een reine maagd
 alle vreemde/nieuwe dingen onderzoekt
 En houd het alleen op uw Bruidegom
 Behaag hem met uw goede gedrag.

[4] Tooi u met de vruchten van de geest
 Let erop, dat u alle slechte dingen mijdt
 Sta hier bij stil:
 Bidt God dat hij met zijn Geest
 Uw hart en wil regeert.

[5] En leef altijd vroom
 En ga door de smalle poort (van de hemel)
 naar de mooie stad (= de hemel)
 En leef naar Gods woord
 Ik raad u dat dringend aan.

[6] Wees geduldig in het lijden
 Soms schenkt God droevige wijn
 Voor de zijnen hier:
 Een christen moet worden beproefd
 Zoals goud door vuur.

[7] Wees elkaar broederlijk gezind
 Overwin het kwade door het goede,
 Haat niemand
 Hebt uw vijanden, die u kwaad doen
 Lief.

[8] Neem deze kleine aanwijzing in dank aan
 Ik heb u dit zo goed mogelijk geschreven
 Louter uit liefde
 Ach, mag u toch worden gesticht
 Door deze kleine waarschuwing.

(bladzijden staan soms in geen goede volgorde)

1. IN DE MANDENMAKERIJ

Op het Luttk Oudorp, een buurt te Alkmaar, bevond zich in het jaar 1555 een mandenmakerij, die gedreven werd in een onaanzienlijk huisje op den hoek van het Appelensteegje.

In dat huisje woonde Albert Gerritsz., een eerzaam mandenmaker, die zijn vak goed verstond en die ook wel eens, in de taal van die tijd, de “Corvenmaecker” werd genoemd.

Albert Gerritsz. moest hard werken om den kost te verdienen, maar hij had een knecht, die hem trouw hielp en wiens bekwaamheid niet veel minder was dan die van zijn baas.

Maar hoe hard beide mannen ook werkten, toch konden zij altijd nog tijd vinden om met elkaar te spreken over de grote gebeurtenissen, die het ganse Vaderland, maar inzonderheid ook een groot gedeelte van West-Friesland beroerden.

Het licht van de Hervorming, in 1517 door Luther te Wittenberg ontstoken, was ook doorgedrongen tot Alkmaar, en daar “de velden wit waren om te oogsten” vingen de mensen gaarne de klanken op, die van dat licht gewaagden.

Toen de Heere Jezus te Bethlehem was geboren, heerste er allerwegen een dichte duisternis en “de verwachting Israëls” scheen ijdel te zijn, want niets wees er op, dat de lang beloofde Messias zou verschijnen.

Maar ziet, juist in die tijd klonk plotseling de blijmare van de Engelen over de velden van Efrata: “Ere zij God in de hoogste hemelen en vrede op aarde, in de mensen een welbehagen.”

Zo donker zag het er ook uit met de diep gezonken kerk in het jaar 1517.

Evenals vóór de geboorte van de Messias was het ook toen een tijd, waarin men zeggen kon: “Niet één profeet is ons tot troost gebleven, geen sterveling weet hoelang dit duren zal.”

Begrijpelijk is het, dat de tijding van Luthers optreden zich snel naar alle windstreken verspreidde en ook in ons land waren er velen, die de tijding met blijdschap begroetten.

Zeker, in die dagen behoorde er moed toe om van de waarheid te getuigen en de wereldlijke zowel als de kerkelijke macht, stonden gereed om de aanhangers van de “nye lere” te vuur en te zwaard te vervolgen.

Maar al deze heilloze pogingen zouden niet baten. De brandstapels, die bijna overal werden ontstoken, werden predikstoelen en het bloed van de martelaren werd het zaad van de kerk.

Ook te Alkmaar werden de klanken van het Evangelie, dat eeuwen lang verborgen was gebleven, gretig opgevangen.

Geen genade — zo klonk het nu — door de werken, maar alleen door het geloof in de Heere Jezus Christus, “want de rechtvaardige”, zo staat er in Romeinen 1, “zal uit het geloof leven.”

Overall besprak men de daad van Luther. Overall werden diens woorden aangehaald, maar ook overall werd de houding van de geestelijken afgekeurd.

Maar ook Alkmaar zou niet lang verstoken blijven, van de zuivere Evangelieboodschap.

Er zou een priester komen, die, evenals Luther, Gods Woord zou verkondigen van de kansel en die de vele fabelen en verdichtselen, die in den loop van de eeuwen waren ingevoerd, als met de bezem zou wegvagen.

Die priester was Cornelis Cooltuyn, een Alkmaarder van geboorte, maar die ook in het jaar 1555 te Alkmaar tot de priesterlijke bediening werd ingeleid.

Kras trok de nog jeugdige priester te velde tegen de vele misbruiken en daarbij liet hij het niet blijven. Met een vurige welsprekendheid verkondigde hij het Evangelie, onverzwakt en onvermengd, en het scheen wel alsof de schare, die elke zondag het hele kerkgebouw vulde, op zulk een verkondiging had gewacht.

Jan Arentsz., de knecht van Albert Gerritsz. vernam elke maandag van zijn baas wat de priester had gezegd, en de knecht, die deze klanken gretig opving, ontbrak ook weldra geen enkele Zondag in de kerk.

Baas en knecht bezaten ieder een ontvankelijk hart en spoedig zou het blijken, dat het uitgestrooide Evangelie-zaad onder een hogere zegen tot wasdom zou gedijen.

De arme “Corvenmaeckersknecht” liet spoedig zelfs geen poging onbeproefd om zich op de hoogte te stellen van de inhoud van de Bijbel. Hij dronk — om het eenvoudig te zeggen — de Evangelie-woorden in als water, en wat meer is, het licht dat van Boven is, baande zich onwederstandelijk een toegang tot zijn hart.

Zo kwam er licht in de duisternis. Thans bleven er hoop en verwachting over voor ellendigen en voor allen, die geen helper hebben.

Ook Jan Arentsz. zou het ervaren, dat God van den hemel nog nooit een zondaar heeft afgewezen. Uit vrije genade voltooide Hij het verlossingswerk en heiligde het aan het hart van deze zondaar, die “niets had om te betalen”, maar wie juist daarom de schuld werd kwijtgescholden.

Van die tijd af werd het kleine huisje op den hoek van de Appelensteeg een tempeltje, waarover de Engelen in de hemel zich zullen hebben verblijd.

Cornelis Cooltuyn - priester bij de gratie Gods - ging inmiddels verder met prediken, waarschuwen en met pleiten voor de vrije genade.

Het was nu nog alleen de vraag hoe lang dit zou kunnen duren, want de grimmigheid van de geestelijke macht werd geprikkeld tot het uiterste.

Van de Schepping af trachtten de machten van de duisternis Gods werk te verstoren en ook te Alkmaar kwamen zij in het geweer, met het gevolg dat Cornelis Cooltuyn genoodzaakt werd naar Enkhuizen te vertrekken.

Maar zou hij daar iets anders prediken?

Waarschijnlijk is dit de gedachte geweest van de geestelijken, die over hem waren gesteld, maar spoedig bleek het, dat zij zich hadden vergist.

De geschiedenis van Cooltuyn bewijst eens te meer, dat Gods Woord de waarheid is en dat Woord zegt het duidelijk: “zo dezen zwegen, zo zouden welhaast de stenen spreken.”

“Gij zult Mijn getuigen zijn,” zo zeide de Heere Jezus tot Zijn discipelen en ook Cornelis Cooltuyn zou spreken zoals ook Luther moest spreken.

Dat zou de toekomst bewijzen.

Nog maar weinige maanden stond pastoor Cooltuyn te Enkhuizen, toen hij al werd gedagvaard om in Den Haag te verschijnen voor het “Geestelijk Gerecht.”

Dat “Gerecht” veroordeelde hem niet tot de brandstapel of het schavot, maar het sloot de weg naar de kansel voor hem af en de priester mocht voortaan alléén zieken bezoeken.

Dit besluit kon echter niet voorkomen, dat Cooltuyn er ook “heymelycke vermaninghen” op na ging houden en men kan wel begrijpen wat er in die geheime bijeenkomsten werd besproken.

Geruime tijd volgde de ijverige priester die weg, tot hij voor de tweede maal werd opgeroepen om in Den Haag te verschijnen, maar de Enkhuizers, die hun pastoor lief hadden, lieten hem niet gaan uit vrees, dat het Gerecht het ergste vonnis aan hem zou voltrekken.

Het “Geestelijk Gerecht”, vertoornd over deze tegenstand, stelde nu een andere eis: inbinden, terstond, of anders Enkhuizen verlaten en dan zo spoedig mogelijk.

Wat moest pastoor Cooltuyn doen?

Het Evangelie verbasteren kon hij niet en dus bleef hem geen andere keuze over dan Enkhuizen te verlaten en naar zijn geboortestad terug te keren.

Maar wat geschiedde daar?

De tegenstand, die door pastoor Cooltuyn was geboden, werd te Alkmaar nog groter. Zonder enig beraad wierp hij alle Roomse ceremoniën overboord en het einde was, dat hij als priester werd geschorst.

Goed, zeiden zijn volgelingen. Het zal Rome niet gelukken u de mond te snoeren. Van heden af ben u geen priester meer in het grote kerkgebouw, maar wij benoemen u tot voorganger van onze “Cruysgemeente”, dus één van die Gemeenten die destijds onder de verdrukking van mensen werden geboren.

'Ziedaar, dat is — in het kort — de geschiedenis van deze getrouwe priester, die geld, noch eer, noch goed, noch zelfs zijn leven lief had boven Hem, Die hem trok uit de macht van de duisternis en hem bracht tot Zijn wonderbaar licht.

Maar thans moeten wij ook even zien wat er inmiddels, in de tijd toen Cooltuyn te Enkhuizen vertoefde te Alkmaar was gebeurd.

Daar was een klein wonder geschied, want de armoedige mandenmakerij aan de Appelensteeg was een hogeschool geworden, waarin een arme mandenmakersknecht werd bekwaamd voor het predikambt.

Ja, waarlijk! Jan Arentsz. zou de tweede zijn om de banier van de Vrije Genade, die smadelijk tegen de grond geworpen was, op te rapen en te preken voor een menigte.

Een inwendige drang, die hij misschien zelf niet verklaren kon, bewoog hem om te prediken. De eer van God ging hem ter harte, terwijl hij, aan de andere kant met medelijden dacht aan de arme, maar heilbegerige schare, die hongerde naar het “Brood des Levens.”

Weldra predikte Jan met een vurige welsprekendheid. Hij kreeg aanhang, en die aanhang werd steeds groter, want het scheen alsof de gehele aarde lag te wachten op het geestelijk zaad, dat weldra werd uitgestrooid.

Voor vele Alkmaarders scheen het een wonder als zij Jan Arentsz. hoorden prediken.

Waar had hij dat geleerd?

Nooit stond hij verlegen wanneer hij iets, met de Bijbel in de hand, moest verdedigen of bewijzen.

En toch! Hij kende maar één taal, zijn moedertaal. En “hij had” — zo schrijft één van de geschiedschrijvers — “maar één talent, maar daarmee woekerde hij en dwong zelfs de eerbied en de bewondering af van zijn vijanden.”

De ongeletterde en ongeschoolde mandenmakersknecht een banierdrager van het Evangelie — het was voor de Roomse macht om woedend te worden.

Maar Jan Arentsz. verhoovaardigde zich niet, maar gevoelde zich zeer afhankelijk. Zonder een hogere onderwijzing kon hij het niet stellen en van die afhankelijkheid getuigden Zijn gebeden.

Zo gebruikte hij eens de volgende woorden:

“En moge het U! o, God de Heere, behagen Uw Heilige Geest in het midden van ons neder te zenden, opdat wij kunnen besluiten hetgeen inzonderheid Uw hoge Majesteit tot eer kan gedijen.”

Hoe vaak hebben dergelijke gebeden tijdens de worstelstrijd tegen Spanje wonderen verricht, zelfs zó, dat één van de vijanden het openlijk verklaren wilde, dat hij meer vrees koesterde voor één gebed van de Geuzen dan voor honderd kogels uit hun

musketten.

Maar met dit alles was de tijd van de vrijheid nog niet aangebroken, en de vervolging nam nog geen einde,

Eldert Huik, een van de pastoors, die inzonderheid belast werd met de inzameling van gelden voor de kerk en de armen, zag de inkomsten verminderen.

Vele plaatsen in de kerk kwamen ledig en hun aantal werd steeds groter.

Wel waren het eerst de handwerkslieden die weg bleven, maar ten laatste lieten ook de welgestelden op zich wachten.

Pastoor Huik begreep terstond wat hiervan de reden was.

Het geestelijk en het wereldlijk gerecht moest al het mogelijke doen om die aartsketter, Jan Arentsz., den mond te snoeren.

Zie, zó was de toestand te Alkmaar toen pastoor Cooltuyn er terugkeerde en van dat ogenblik af zouden er twee banierdragers naast elkaar staan.

Ja, die pastoor was een krachtige strijder.

Ook voor hem was Gods Woord, de Bijbel, het enige richtsnoer en van die grondslag af keerde hij zich thans, onder enige beperking tegen het misbruik van de sacramenten, tegen de verering van overleden "heiligen", terwijl hij de Mis bestempelde met den naam "afgod."

Een boekje, door de afgezette priester geschreven, is bewaard gebleven. Het draagt den titel: "Het Evangelie van de armen."

Dit boekje werd spoedig zeer geprezen en het werd "een ereteken voor Cooltuyn."

Niet veel wordt er in dat, boekje gezegd van hen, die karig bedeed zijn met aardse middelen, maar wel van "de armen van geest."

Zij kunnen uit dit boekje leren, dat er een schathuis is, waar de "armen met goederen worden vervuld en de rijken ledig weggezonden."

Tot 1559 bleef pastoor Cooltuyn te Alkmaar, want in dat jaar werd hij beroepen te Emden in Oost-Friesland (Duitsland), waar in die donkere dagen zeer vele vervolgd en een veilige schuilplaats vonden en waar zij ook liefdevol werden ontvangen.

Toen pastoor Cooltuyn vertrok, stond Jan Arentsz. alleen en tot 1566 toe was het hem vergund om beurtelings het Evangelie te verkondigen en manden te maken.

In laatstgenoemd jaar werden de pogingen van Eldert Huik zó krachtig door de overheid gesteund, dat een langer verblijf in de stad gevaarlijk kon worden.

Geruime tijd is het dus Jan Arentsz. vergund geweest om te prediken, maar de volgeling heeft geen beter lot te verwachten dan zijn Meester.

Soldaten en gewapende wachten zouden de bijeenkomsten beletten.

Kwam men in de woningen bijeen, dan lagen er soms verspieters onder de vensterluiken om te luisteren en de Schout ontving de mededelingen.

"Jan," zo zei baas Gerritsz. op een avond tot zijn knecht, nee! tot zijn broeder in het geloof, "ik zou je raden te vluchten! Gods Woord geeft je zelf die raad, want de spionnen zitten je achter de hielen en de overheid is er bevreesd voor om nog meer door de vingers te zien."

"Waarheen zou ik dan gaan?" vroeg Jan, "want de vervolging woedt immers overal?"

"Ga daarheen waar de weg je zal voeren. U reist niet alléén! De Heere heeft beloofd, dat Hij Zijn engelen van u zal bevelen, dat zij u bewaren in al uw wegen en u op de handen zullen dragen, opdat u uw voet aan geen steen stoot."

Zou het dan toch tot een scheiding moeten komen

Te Alkmaar werden er banden gelegd, die bij de dood zelfs niet zouden verbreken en dan te moeten scheiden van die Gemeente, die hem lief was geworden!

Maar spoedig, heel spoedig zou ook Jan Arentsz, overtuigd zijn van de noodzakelijk-

heid van zijn vertrek.

Toen hij de woning van Albert Gerritsz. verliet, struikelde hij haast over een spion, die zich verdekt had opgesteld.

Jan keerde aanstonds terug en zei: "Ik heb het gezien, baas! Ik word bewaakt! Wilt u er voor zorgen, dat er morgenavond om tien uur een wagen met twee paarden en met vertrouwde bestuurders op de bok, voor de deur staat? Ik zal, met Gods hulp, dan maar vertrekken, al bloedt mij het hart en al zien wij elkaar misschien op aarde niet weer. Maar één ding staat vast. Ik, hoop de prediking niet te staken, al moest het zijn in een stal, een schuur of in het vrije veld, want overal roepen de mensen om brood (geestelijk brood) en daar is niemand, die het hun geeft. Tot morgen dan, baas! En de Heere geve u en mij de kracht, om het ons opgelegd kruis manmoedig te dragen."

2. DE VLUCHT

Het was zeer stil in de straten van Alkmaar op avond van de tweede juli 1566.

In het midden van de dag ging het er al anders dan in normale tijden, maar nu, terwijl het "nieuwe licht" in vele harten was ontstoken, en nu de overheid de aanhangers er van bedreigde, heerste er vooral 's avonds een toestand, die vreesachtigen een huivering bezorgde.

Tot dusver was er niemand op de straat te zien, maar toen de klok in de hoge toren tien slagen had laten dreunen, naderde er van de zijde, waar het dorp Bergen ligt, een met twee paarden bespannen huifkar, waarin blijkbaar ook twee personen zaten.

Het was donker op straat. De lantarens verspreidden slechts een somber licht en achter de luiken van maar enkele woningen ontwaarde men spaarzaam een lichtstraaltje.

De bestuurder van de wagen scheen zelfs de plaats van zijn bestemming niet in het oog te kunnen krijgen.

"Waar moeten we wezen, Aart?" vroeg hij fluisterend.

"Dat kleine huisje daar op de hoek," zei de metgezel van de bestuurder, "want daar staat de mandenmakerij."

De voerman, een aanhanger van de "nye lere", die te Bergen woonachtig was, liet de klopper op de deur vallen en terstond werd deze geopend.

"Kom even binnen!" zei een stem op gedempte toon, "je hebt toch iemand bij je?"

"Ja, Aart past op de wagen!"

"Goed, kom dan binnen, want er is geen tijd te verliezen en Arentsz. wacht."

De voerman stapte binnen en vernam daar van Albert Gerritsz., dat er juist die dag een onderzoek was ingesteld naar de verblijfplaats van Jan Arentsz., misschien wel met de bedoeling om hem in de nacht gevangen te nemen ten einde bij dag geen oproer te verwekken onder het volk, dat Jan Arentsz. zeer hoog vereerde.

"Dus we zijn juist op tijd," zei de voerman. "Nu, we hebben een mooi plaatsje voor hem klaargemaakt en achter in de wagen ligt ook een vermomming."

"Een vermomming? Waarvoor?" vroeg Jan Arentsz., die zich inmiddels, na de hand van de voerman te hebben gedrukt, bij het tweetal had gevoegd.

"Waarvoor? Omdat het niet onmogelijk is, dat de wegen in de omtrek door speurhonden worden bewaakt. Openlijk durven ze niet veel te doen, maar in het geheim zoveel meer. Hier, trek die blauwe kiel aan en doe dat witte halskraagje af. En zet nou dat mutsje op. Ziezo, nou ben je mijn knecht, en we gaan op weg om varkens te kopen!" voegde de voerman er schertsend aan toe.

Drie minuten later verscheen er een nachtwacht, met een lantaren in de hand bij Aart.

"Wat is er aan de hand, zo laat?" vroeg de nachtwacht.

“Alles in orde, hoor!” zei Aart “We hebben een vrachtje afgegeven en vertrekken meteen.”

„Meteten? En de poort is gesloten!”

“Voor ons niet! We zijn bekenden.”

De nachtwacht, in het geheim een aanhanger van Jan Arentsz., zei niets meer. Langzaam draaide hij de pit van z'n lamp nog iets op en verwijderde zich daarna met een sloffende en langzame tred.

Aart, de trouwe knecht, tikte terstond op de deur en zei, dat hij het raadzaam vond om niet langer te wachten, want er was al een nachtwaker in de buurt.

Het afscheid, dat daar binnen in het kleine kamertje volgde, vermogen wij niet te beschrijven.

Hier volgde een scheiding, die niet was een scheiding tussen een eenvoudig patroon en zijn knecht, maar een scheiding tussen twee mannen, die door een innige zielsverwantschap met elkaar waren verenigd. Het was de vraag of zij elkaar in die bewogen tijd ooit hier op aarde zouden wederzien. Alle uurtjes, doorgebracht met aangename besprekingen, waren voorbij en voor hen lag een toekomst vol gevaren, die zij niet konden doorgronden.

“Mijn lieve broeder, vaarwel!” zei Gerritsz. met een bewogen stem, “maar ik hoop u weder te zien, zo niet op aarde, dan hier Boven, waar geen scheiding meer volgt.”

“Houd moed, baas!” zei Jan Arentsz., die nooit het gebruik van het woord “baas” had afgeschaft.

Ei daarna zei hij: “Wij moeten de loopbaan lopen, die ons is voorgesteld, maar God de Heere zal niet louter Aanschouwer zijn, want zelfs de haren van ons hoofd zijn geteld. Misschien behaagt het de Koning van Zijn kerk om mij ook elders nog als een zwak hulpmiddel te gebruiken om Zijn Woord te brengen aan anderen, die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid. Troost u, verlies de moed niet! De Bewaarder Israëls zal u niet begeven noch verlaten.”

Geroerd drukten beide mannen elkaar de hand. Daarna verliet Jan Arentsz., gevolgd door de voerman, de kleine kamer, waarin zij zoveel aangename uren met elkaar hadden doorgebracht.

Buiten de deur, wisselden de mannen geen enkel woord met elkaar daar men wist, dat overal spionnen loerden.

Jan Arentsz. stapte in, Aart volgde en daarna stapte Krijn Aartse, de voerman, op de bok. Nadat hij de leidsels in handen had genomen, behoefden de paarden slechts een kort “Hort!” te horen om zich in beweging te stellen.

Daar ging de wagen, rechtuit in de richting van de poort, aan de weg naar Heilo.

Overal was het stil. De sterren schenen zich, om de vlucht te bevorderen, verborgen te houden, en donkere wolken dreven langs het firmament.

Op enkele plaatsen bewoog zich een nachtwaker, te herkennen aan de lantaren, die hij bij zich had, maar geen enkele scheen zich om de boerenwagen te bekommeren, temeer daar de stad in het centrum ligt van een landbouwende bevolking en omdat zulk een wagen op de wegen een gewoon verschijnsel.

“Tot dusver gaat alles goed!” zei de voerman met een gedempte stem, “en voor de poort heb ik geen vrees.”

“Bij de poortwacht is maar één tegenstander,” zei Jan Arentsz., “als die er dienst doet, kan die ons nog last bezorgen.”

“Wat nou, voerman?” zo klonk het een poosje later bij de poort, “zó laat nog naar buiten? Als ik 't goed zie, kom je toch van Bergen?”

“Ik kom van Bergen,” zei voerman Krijn, “en ik heb nog een hele reis voor me. 't Is

mijn plan naar Purmerend te gaan én wat inkopen te doen.”

“Dat kan!” zei de poortwacht. “En wie heb je daar allemaal bij je?”

Het zwakke schijnsel van de lantaren, die door de poortwachter omhoog werd geheven, was juist sterk genoeg om te doen zien, dat er twee mannen met blauwe kielen en met boerse mutsen op het hoofd in de wagen zaten, maar de gelaatstrekken van de inzittenden kon de wachter niet onderscheiden.

“Nou, dat is in orde. Doorrijden dan maar. Het poortgeld betaal je maar bij de terugkomst.”

“Dank je wel, wachter! Goeie nacht!”

“Goeie nacht, en de Schutspatroun van onze stad moge jullie bewaren!”

In de wagen bleef het stil, maar Jan Arentsz. had de stem en den wens gehoord en hij begreep, dat de gevaarlijke wachter geen verraad had bespeurd. Hoe verder de wagen zich van Alkmaar verwijderde, hoe kleiner de kans werd van een onaangename verrassing.

De gelegenheid was nu gekomen om de paarden aan te drijven tot een stevig drafje en het duurde een heel poosje voor men een menselijk wezen of een voertuig op de weg ontmoette.

Voerman Krijn oordeelde blijkbaar, dat nu de kans gekomen was om enige woorden met zijn passagier te spreken en hij liet zich die gelegenheid niet ontglippen.

“Vandaag weg!” zei hij, “maar wanneer terug?”

“Dat is mij onbekend, Krijn!” zei Jan Arentsz., “maar dat moeten wij aan Gods bestuur overlaten. Maar het is wel eens meer: des avonds vernacht het geweest, maar des morgens is er gejuich. En zo kan het ook nu zijn!

Maar nu,” aldus liet Jan Arentsz. er op volgen, “waarheen wil je mij brengen?” “Dat weet ik niet! Waar wilt u heen?” vroeg de voerman op zijn beurt.

“De keuze ligt tussen Haarlem en Amsterdam,” zei Jan Arentsz., “maar het is mij helemaal onbekend waar ik het veiligst kan vertoeven. In deze tijd wordt de toestand overal dreigend.”

“Hebt u dan niet ergens kennissen, vrienden of familieleden, die u willen ontvangen?”

“In Amsterdam wonen in de Oudebrugsteeg enige mensen, die ik ken. Zij zijn de Hervorming toegedaan. Maar het is de vraag of zij mij kunnen en durven te ontvangen, nu er een zware straf is gesteld op de huisvesting van een ketterse aanvoerder. Maar al weet ik nu niet waarheen ik zal gaan, zo geloof ik toch dat de omstandigheden zich zó zullen schikken, dat het mij duidelijk wordt, hetzij vroeg of laat. Neem maar de kortste weg en houd maar aan op Amsterdam. En verder zal mij de weg wel duidelijk worden, want daarvan houd ik mij ten volle verzekerd.”

Inmiddels werd onder deze en andere soortgelijke gesprekken de reis vervolgd.

Het was nog donkerder worden op de weg, want wolken vingen de glans van de sterren op en de straatverlichting liet alles te wensen over.

Hier en daar zag men van verre of nabij nog een boerderij, waarin een lichtje brandde, maar de meeste boerderijen en gewone woningen, verkeerden in duisternis.

Maar het was juli en de zon zou vroeg opgaan. Daarna zouden de reizigers spoedig landlieden ontmoeten, op weg naar het veld, die de verdere weg konden wijzen en meteen konden zeggen, waar men zich eigenlijk bevond, want Krijn de voerman, die nog nimmer zo ver was geweest, kon het niet zeggen.

En o, wat was het reizen moeilijk.

De polders Beemster en Schermer waren nog niet gedempt en meermalen werd het voertuig gedwongen een omweg te maken om de reis te kunnen vervolgen.

De voerman liet ten slotte de paarden maar tippelen en die schrandere dieren schenen wel in het bezit te zijn van een wonderlijk instinct, dat hun de weg wees.

“’t Is toch aardig,” zei Krijn — toen het doorbrekend daglicht hem eindelijk na uren, in staat stelde om enigszins te kunnen bepalen waar men was — “dat die dieren dat zo aardig weten. Ik zie, dat zij ons half rondom die wijde plas hebben gebracht en dat wij de goede weg berijden.”

“Die dieren zijn toegerust met een instinct, dat de Schepper hun heeft toeberaid,” zei Jan Arentsz., “maar ik wens er nog wat bij te zeggen. Laat die dieren maar lopen. Zij weten de weg en zij zullen ons wel brengen, waar wij geroepen zijn om te verblijven, want wij weten het niet.”

Zo was nu Jan Arentsz.

In de kleinste feiten ontwaarde hij de besturende hand van God en tot de ouderdom toe heeft hij onwankelbaar gestaan in dat geloof.

Tot dusver was alles goed gegaan, maar plotseling zou er een verandering komen.

In een dorpje, waarvan Krijn de naam niet kende, sprongen eensklaps twee mannen tevoorschijn, die zich verborgen hadden achter enige bomen aan de kant van de weg.

“Sta! Stilhouden!” riepen zij en de paarden, die zij bij de teugels hadden gegrepen, steigerden en werden daarna tot stilstand gebracht.

“Wat heb ik nou aan de hand?” riep de voerman. “Wilt u die paarden wel eens loslaten?”

“Nee, wij laten niets los! Eerst zien wie en wat u in uw wagen hebt, want er sluipt hier in de nacht veel langs de wegen, dat het daglicht niet kan verdragen. Komaan! wie ben je en wie zijn die anderen?”

“Denkt u dan met dieven of rovers te doen te hebben? Onze wagen is leeg en verderop, in Purmerend of elders, hopen wij aankopen te doen. Dat zult u ons toch niet beletten?”

De beide mannen, fors van gestalte en met een ruw gelaat, plaatsten ieder aan een zijde van het voertuig een voet op de bok en wierpen een blik in het achtergedeelte van de wagen, maar dit onderzoek scheen nogal bevredigend te zijn.

“En wie is dat?” vroeg één van hen op Jan Arentsz. wijzende. “Die ziet er niet bepaald uit als een landbouwer, die werkt in weer en wind. Je bent toch geen vluchteling, een kettermeester of zoiets?”

De voerman en Aart vreesden het ergste na die vraag, maar Jan Arentsz. behield zijn kalmte. Hij behoefde zich niet lang te bedenken om een juist antwoord te geven.

“Wilt u weten wie en wat ik ben? Ik tracht mij, zoveel het in mijn vermogen ligt, te houden aan het bevel: Vreest God en eert de koning! En overigens,” aldus liet Arentsz. er op volgen, “heb ik veel genade nodig, want ik ben een zondaar van mijn jeugd af en ik trad op als een ketter. Is u dat genoeg?”

“Je praat als een Schout en je denkt als één van de Vroedschap, boertje! maar ik heb je begrepen. Rijden jullie maar door. Wij staan in dienst van de magistraat maar we zullen aan jullie de handen niet branden. Vooruit maar en goede reis!”

De drie reizigers lachten om den handige inval van Jan Arentsz. en toch had hij de waarheid gezegd, maar bezien van de andere zijde.

Zouden er nog meer van dergelijke posten volgen?

Duidelijk was het, dat verschillende wegen werden bewaakt en dat er in sommige plaatsen ijverig werd gezocht naar personen, die ijverden voor de “nye lere” en die de ketterij bevorderden.

Drie uren lang reed de wagen daarna ongestoord verder, maar daar de passagiers verlangden naar een bete brood, en — volgens het gebruik van die tijden — naar een kanneke bier, besloten zij bij de eerstvolgende herberg halt te houden. Ook de paarden hadden wel een rustpoos verdiend.

“Als we nu maar niet lang moeten rijden eer wij er één ontmoeten!” zei de boer, maar de knecht verklaarde, dat hij van verre reeds een uithangbord zag, dat alleen maar bevestigd kon zijn aan de muur van een herberg.

Waarlijk, Aart had gelijk. Daarginds bij een kromming van de weg, daar hing aan een ijzeren stang een vierkant ijzeren uithangbord, waarop een postkoets en enige paarden geschilderd waren. Het opschrift luidde: “Voor de reizende man.”

Het was een herberg, zoals er in die tijd vele waren.

Voor de voormuur stonden enige bomen. Terzijde van de herberg waren enige voederbakken geplaatst voor de rustende, uitgespannen paarden. In de herberg stonden bij de tafels alleen maar enige banken zonder leuning.

Nauwelijks had de waard gezien, dat de wagen bij de herberg halt zou houden, of hij haastte zich naar buiten om een handje te helpen bij het uitspannen van de paarden.

“Goeie morgen, burgers!” zei hij, “dat is al een lange reis achter de rug, want dat zie ik aan het slijk op de wielen. Maar daarom zal een pintje bier goed smaken. En bier? Nergens zo lekker dan in “De Reizende Man”.

En als de burgers brood moeten hebben, dan kan ik je aan vers brood ook helpen, al is het nog vroeg in de morgen. Kan de wagen hier onbewaakt blijven staan, of moet ik er een waker bij zetten? En als . . .”

De praatgrage waard zou zijn babbelpaatje nog verder vervolgd hebben, maar Krijn, de boer, die z'n volkje wel kende, brak de woordenstroom af met de opmerking, dat de reizigers alleen maar verlangden naar een goed potteke bier, terwijl de paarden naar een goed maaltje haver en naar water verlangden.

Wat Krijn hier zei was waar, want de arme dieren, die al uren lang hun best hadden gedaan, dampen van het zweet.

De drie reizigers lieten daarna de zolen voor de paarden aan de waard over en stapten de herberg in.

Gezellig zag het lokaal er niet uit. De muren waren echter helder wit en de enige wandversiering bestond uit een kruisbeeld en een napje, gevuld met “wijnwater”.

De waard, met het dikke blozende gelaat, droeg een soort van kalotje en het bedekte niet ten volle zijn haren, die zich opwaarts krulden langs de rand. Overigens droeg de waard een grote voorschoot, die zijn borst en bijna geheel ook de benen bedekte.

“Niet veel zeggen!” zei Jan Arentsz. tot zijn reisgenoten; maar Aart behoefde zulk een waarschuwing niet te ontvangen, want hij sprak zeer weinig.

“En nu zal ik de reizigers helpen,” zei de waard, toen hij de paarden voorzien had van haver en drinkwater.

“De luyden treffen goed weer!” zei hij, toen hij een kruik met drie tinnen kroezen op de tafel had geplaatst. “’t Is te hopen, dat de reis ook verder goed mag wezen.”

“Ziehier, luyden!” zei hij, “het bier is ingeschonken. Ik hoop, dat het u goed bevalt, want het is van het beste uit mijn kelder. Daar zal een stukske morgenbrood goed bij smaken. Of hebben de reizigers brood mede genomen?”

“Brood hebben wij bij ons in dat matje,” zei Krijn. De waard verwijderde zich na dat antwoord, maar Jan Arentsz. en Krijn bemerkten aanstonds, dat de waard hun bewegingen bespiedde, om te zien of zij, volgens het voorschrift van de Roomse kerk, ook het kruisteken maakten.

Toen de passagiers dit teken niet maakten, tapte de waard aanstonds uit een ander vaatje.

“Dat is toch wat tegenwoordig met die “nye lere,”” zei hij, “en dat zie je hier het best op de weg. Ze houden maar wagens aan en soms nemen ze mensen gevangen. Maar ik zeg: ze mogen wel oppassen, want de “nye lere” is er meer dan men denkt.

Ik heb gehoord,” zei de waard, “dat de Edelen te Brussel een Smeekschrift zullen

aanbieden aan de Landvoogdes en als de Edelen voorgaan, dan volgen de kleintjes. Maar als de Landvoogdes volhoudt en naar koning Filips luistert, dan komt het hele volk in opstand.”

“Waarom hangt er in uw herberg een kruisbeeld?” vroeg Jan Arentsz., die zich hield alsof hij de vorige woorden niet had gehoord.

Na die vraag scheen de waard enigszins te schrikken, maar spoedig herstelde hij zich. “Men moet als goed burger wel wat doen om vrede te bewaren!” zei hij. “Iedereen komt hier en neem ik het weg, dan verlies ik het vertrouwen van de vroedschap. ’t Is gevaarlijk hier en overal en ook gevaarlijk om te reizen. Maar ze hebben mij verteld, dat het in Amsterdam al zover is, dat de luyden van de “nye lere” er spoedig een kerkje zullen hebben. Of het waar is, weet ik niet.”

Krijn de voerman wilde na deze woorden iets zeggen, maar Jan Arentsz., die dit bemerkte, gaf hem door een handbeweging te kennen, dat het beter was om te zwijgen.

Toen de waard bemerkte, dat de gasten met geen enkel woord te kennen wilden geven hoe zij over de toestand dachten, zweeg hij.

Hij begaf zich naar buiten, keek eens naar de paarden en maakte vervolgens een praatje met een landbouwer, die zich vroeg naar het veld begaf.

“Indien hij wist wie hier zat,” zei Krijn, “dan zou het mij niet verwonderen, zo hij ons aanstonds enige politie-dienaren nastuurde om ons gevangen te nemen.” Jan Arentsz. zei alleen maar: “Wie niet voor Mij is, die is tegen Mij! Dat staat in het Bijbelboek! Daarbij bestaat geen hinken op twee gedachten. De arme man wil iedereen te vriend houden en men kan toch niet God en de Mammon tegelijk dienen.”

“Zullen wij de waard vragen naar de juiste weg?” vroeg Krijn.

“Vraag hem niets!” zei Jan Arentsz. beslist. “Iedere vraag geeft hem een aanwijzing van de weg, die wij zullen volgen en dat moeten wij niet doen. Maar,” zo liet Arentsz. er terstond op volgen, nadat hij een blik door de ruitjes had geworpen: “Wat doet hij nu?”

De waard, die zich onbespied waande, liep om de wagen heen en trachtte aan de andere zijde te zien wat er in verborgen was.

“Mijn Bijbel ligt onder het kussen, waarop ik gezeten heb,” zei Jan Arentsz., “maar overigens zal hij niets vinden, dat tegen ons kan getuigen. ’t Is toch vreselijk zo’n toestand. Men weet welhaast niet meer of men een vriend of een vijand voor zich heeft. En de Overheid begunstigt het verraad.”

Kalm, alsof er niets gebeurd was, stapte de waard verder over het erf en trad vervolgens de herberg weer binnen.

Schijnbaar bemoeide hij zich niet met de reizigers, evenmin als de reizigers met hem, maar in een onbewaakt ogenblik staaarde hij Jan Arentsz. sterk aan en ook hij scheen tot de overtuiging te komen, dat er onder het grauwe kleed van de landman een andere figuur verborgen ging, die niet tot de landbouwers behoorde.

Waarom handelde de waard zo? Was het alleen maar nieuwsgierigheid of koesterde hij andere bedoelingen?

Dat konden de reizigers moeilijk uitmaken, maar misschien zou het later, wie weet hoe spoedig, blijken.

Jan Arentsz. gaf het verlangen te kennen om de herbergier te betalen hetgeen men hem schuldig was, om vervolgens de paarden weer in te spannen en verder te rijden.

Op gediensige wijze hielp de waard en toen het ogenblik van vertrek was aangebroken, nam hij het kalotje van het hoofd en verklaarde, dat hij de reizigers nog eens hoopte terug te zien.

Toen de wagen vertrok, was het nog altijd stil op de weg. Dat was wel vreemd, want

in de julimaand begeven de landlieden zich gewoonlijk 's morgens zeer vroeg naar de akker.

Maar de reizigers bekommerden zich hierover niet. Hoe minder volk hoe beter en met ieder kwartier naderde men het doel van de reis.

Bovendien ontwaakte de natuur die morgen in haar volle schoonheid.

De zonsopgang was, als altijd, schitterend geweest en de welig begroeide velden prijken in hun volle pracht.

Toen ook het vogelenkoor zich liet horen en luid zijn liederen zong, was de natuur in een toestand, die veel verschilde van de toestanden onder de mensen.

Aart de knecht, die tot dusver weinig had gezegd en die daarmee zijn karakter openbaarde, waagde het zelfs om de eerste woorden aan te heffen van één van de psalmen van Petrus Datheen:

*Als ick in angst end tegenspoet
Ben in cleyngoet
Ghij mij verquicket,*

maar op verzoek van Jan Arentsz. staakte hij zijn gezang, daar in die dagen meermalen gebleken was, dat zelfs de bomen en de muren oren schenen te hebben.

Tot dusver ging de reis nog goed. Op het spoedig eindigend onderzoek na, hadden er zich geen moeilijkheden vertoond, maar plotseling zagen zij op een dijk, aan de overzijde van een meertje, dat langs hun rijweg lag, twee ruiters in galop voorwaarts rennen!

Het scheen wel alsof de ruiters de rand van het meertje wilden bereiken, eer de reizigers er waren, en misschien wel om hun de pas af te snijden.

De eerste gedachte was, dat de waard uit "De Reizende Man", die blijkbaar onraad vermoedde, als verrader was opgetreden. Maar ook was het mogelijk, dat de dreigende aanhouding nog een gevolg was van het onderzoek, dat door de twee ruw optredende mannen was ingesteld.

Boer Krijn en z'n knecht konden een gevoel van vrees niet onderdrukken, maar alweer bewaarde Jan Arentsz. volkomen zijn kalmte.

"Is het Gods wil, dat ik als een getuige van Zijn Naam zal worden gesteld, dan is het mij wel. Moet ik bewaard blijven, dan zal Hij Zijn engelen bevelen om mij te beschermen," zo zei hij.

Inmiddels naderden de reizigers zowel als de beide ruiters het einde van het meertje, waar de rijweg en de door de ruiters bereden dijk zich bij elkaar aansloten.

Niemand sprak een woord.

Nog enkele ogenblikken en dan zou het uitkomen of de ruiters vrienden of vijanden waren, want als bij ingeving gevoelden de reizigers, dat die ruiters het doel hadden om de wagen te bereiken.

Zie maar, daar hadden de ruiters het kruispunt al bereikt en terstond hielden zij halt.

Toen de wagen er aan kwam, stak één van de ruiters de hand op en zei luid, maar op een kalme toon: "Stop maar Jan Arentsz.! Wij zijn vrienden!"

"Gelukkig!" zei de voerman, die terstond de paarden beteugelde en tot stilstand bracht, "dat was een gevaarlijk ogenblik."

Niemand kende de ruiters. Ook Jan Arentsz. kon zich niet herinneren, dat hij ooit één van de mannen voor zich had gezien, of het moest zijn tijdens één van de Alkmaarse godsdienst oefeningen.

"Waar is Jan Arentsz.?" vroeg één van de ruiters, terwijl hij zijn paard langs de wagen plaatste, maar terstond daarna zei hij: "O, daar zie ik hem al. Wat zijn wij blij, dat wij

u hebben ingehaald, want u bevindt u op een gevaarlijke weg, meester. Lang moesten wij rijden, maar nu hebben wij u.”

“Wilt u niet zo goed zijn om mij eerst even te vertellen wie u bent? Noch u, noch uw kameraad, meen ik te kennen en ik herinner mij niet u vroeger te hebben ontmoet.”

“Wij zijn bewoners van Assendelft!” zei de ruiter, “maar we zijn ook aanhangers van de “nye lere.” Wij hebben het “Evangelie van de Armen” van priester Cooltuyn gelezen, maar wij hebben u ook twee maal in bijeenkomsten te Alkmaar gehoord. Daar hadden wij ons als vijand opgesteld, maar God van de hemel kwam tussenbeide en Hij heeft ons de handen gebonden, zodat Hij ons belette om tegen Hem te zondigen en de vrije verkondiging van zijn Evangelie te stuiten.

In onze woonplaats,” aldus vervolgde de ruiter, “en in de verren omtrek er van, wonen vele getrouwe belijders, maar u weet hoe de Overheid optreedt op bevel van koning Filips. Men moordt en men brandt en de houtmijten roken. Twee duizend edelen hebben zich verklaard tegen de gestrengte plakaten, die door de koning zijn uitgevaardigd en drie honderd edelen hebben een Smeekschrift ingediend bij de Landvoogdes om bij de koning aan te dringen op verzachting, maar wij vrezen. Wijst de koning het verzoek van de hand, dan staat het ergste ons te wachten.”

“Dankbaar ben ik u voor die mededelingen,” zei Jan Arentsz., “maar waarom zoekt u mij? Want werkelijk ben ik Jan Arentsz. en op de vlucht, omdat het te Alkmaar te gevaarlijk werd, waar de Overheid niet langer de bijeenkomsten oogluikend wenste toe te laten.”

“Wij hebben den kastelein uit “De Reizende Man” ontmoet,” zei de ruiter. “Die man praat veel, veel meer dan in deze tijden wenselijk is. Maar hij had u herkend. Ook had hij een Bijbel gezien in uw reiswagen. Hij vertelde ons de bijzonderheden als een nieuwtje en ofschoon hij geenszins een aanhanger is van de Hervorming, zo was hij er toch trots op, dat Jan Arentsz., de beruchte Alkmaarse mandenmaker, in zijn herberg had vertoefd. Gelukkig vertelde hij het nieuwtje aan ons en nog niet aan één van de Papenvrienden want dan kon het wel eens slechte gevolgen hebben gehad.”

“En waarom hebt u me nu gevolgd?” vroeg Jan Arentsz., die met belangstelling luisterde, evenals zijn beide reisgenoten.

“Wij komen u waarschuwen om deze weg niet te blijven berijden, maar een andere koers te nemen, zo het leven u lief is!” zei de ruiter.

“Te Amsterdam,” aldus vervolgde de ruiter, “is de toestand zó, dat de Overheid ten dele de Hervorming begunstigt en aan de andere zijde vreest voor een opstand onder de burgerij, zo zij kras optreedt. Maar om nu vreemde mannen, die de toestand zouden verslechteren, de pas af te snijden, worden enkele wegen buiten Amsterdam bewaakt en wee de ketterse aanvoerder, die hun in de handen zou vallen. Rijdt dus niet deze weg af, maar die, daarginds. Dan komt u ten laatste op een dijk bij het Y. Daar stapt u uit, en als het u dan gelukt aan boord te komen van een schip, dan vaart u ongehinderd naar het Damrak en daar bent u veilig.”

“Dat komt juist goed uit!” zei Jan Arentsz., “want er zijn slechts enkelen in Amsterdam mij verwant en deze mensen wonen in de Oudebrugsteeg, vlak bij het Damrak. Maar ik sta nu versteld van de wonderlijke leiding, waaraan wij onderworpen zijn. Er is een onzichtbare hand, die de draden van ons leven in handen heeft en ons lot bestuurt.”

“Dat heb ik ook zo begrepen,” zei de ruiter, “want ik was blij toen de praatgrage waard ons het gebeurde vertelde en nog blijder was ik er om, dat u op dezelfde dag van de week op reis bent gegaan, die wij gewoonlijk voor onze reizen te paard bestemmen. Een dag later zou wellicht te laat zijn geweest. En het wonderlijkst is nog, dat u en uw reisgenoten bij “De Reizende Man” bent uitgestapt.”

“Ziet u wel, Krijn!” aldus zei de hagenprediker tot de voerman, die met klimmende belangstelling en verwondering had geluisterd, “ziet u wel, dat Aart zoëven de woorden wilde zingen van het vers, dat het meest op onze toestand past?”

“En welke woorden waren dat?” vroeg de oudste ruiter, wiens naam was Diderik Jacobsz.

“De woorden zijn van Datheen,” zei Jan Arentsz.:

*Als ick in angst end tegenspoet
Ben in cleyngoet
Ghij mij verquicket
Ook tegen mijn wreedsten vyant
U rechterhant
Mij hulp toe schicket
Ghij sult mijn cruys eyndigen schier
Weer goedertier
Sijt Ghij gestadich;
Het werck uwer handen sult Ghij
Volvoeren vrij
O, Heer' genadich.*

“Amen!” zei de ruiter, nadat hij deze woorden had beluisterd. “En geve de Heere u verder ook een veilige reis, en moge Hij u ook verder behoeden en bewaren. Duizenden wachten op het Woord, maar er is haast niemand, die het hun verkondigt. Donker zie ik de toekomst in, maar de Heere bestuurt alle dingen en al zal het gaan door een zee van bloed en tranen, toch zal zijn koninkrijk zegevieren over alle machten, die er zich tegenover stellen.”

“Broeder!” zei Jan Arentsz. bewogen, “ik hoor wel, dat u meer weet van de dingen, die Gods koninkrijk aangaan, maar dezulken behoeven niet te vrezen. De tijd is hier maar kort, maar Boven wenkt de bestendige erfenis. Hier mag de Heere zich soms voor een poosje verborgen houden, maar gewis zal Hij komen en niet achterblijven.” Hartroerend was het afscheid, dat na deze woorden volgde.

Allen waren diep onder de indruk en bij het gesprek hadden zij de waarheid gevoeld van de woorden, die eerst in een latere tijd door een dichter op het papier zouden worden gebracht:

*Al komen zij uit verre landen,
Hun harten smelten saam ineen.*

*Als ik, omringd door tegenspoed,
Bezwijken moet,
Schenkt Gij mij leven;
Is 't, dat mijns vijands gramschap brandt,
Uw rechterhand
Zal redding geven.
De Heer' is zo getrouw, als sterk,
Hij zal Zijn werk
Voor mij volenden;
Verlaat niet, wat Uw hand begon,
O Levensbron,
Wil bijstand zenden.*

En daarna? De vluchteling en zijn geleiders vervolgden hun weg met blijdschap. De mens overdenkt zijn weg, maar God bestuurt zijn gangen. Dat was hier opnieuw bewezen.

Nog gingen er enige uren voorbij, eer de wagen de Y-dijk bereikte en reeds van verre had men de torenspitsen van enige kerken gezien.

Zou de hagenprediker te Amsterdam veilig zijn? Niemand kon het zeggen, maar de toekomst zou het verklaren, wellicht vroeger dan men 't dacht.

“Ziezo,” zei Krijn enige uren later, “het einde, dit einde, is bereikt.”

“Ja, mijn broeder!” zei Jan Arentsz., die z'n kiel en z'n boerse pet behield: “zeg dat wel! Maar”, aldus liet hij er op volgen, “ik heb het geloof, dat wij elkaar hier op aarde nog zullen wederzien, al zullen de golven van het leven hoger stijgen en al zullen zich de beletselen vermeerderen. De grote Stuurman, die het lot van vorsten en volken bepaalt, staat aan het roer. De toekomst van de kerk, die haar naam met recht mag dragen, is als die van de hemel, die bezaaid is met sterren, hoewel donkere wolken ons soms beletten om er één van te zien.”

Onder de indruk van het scheiden, dat nu moest volgen, bewaarden de drie mannen een poosje het stilzwijgen, maar Jan Arentsz. was de eerste, die het verbrak.

“Wij moeten elkaar verlaten,” zei hij. “Het is beter, dat ik alléén een schipper zoek, die mij over het water brengt.

Groet de Alkmaarse vrienden! Vertel het hun, dat ik de plaats van mijn eerste bestemming veilig heb bereikt. Vaarwel!”

Drie minuten later stond Jan Arentsz. op den Y-dijk alléén, maar onder de hoede van zijn Bewaarder.

3. IN DE HOOFDSTAD

In het jaar 1566 was het aan de Y-kant te Amsterdam bijna even druk als nu.

Vrachtschepen en vissersvaartuigen waren er in menigte en op enkele plaatsen lag een groot oorlogsfregat. Deze schepen zeilden slechts uit wanneer een handelsvloot om bescherming vroeg en op verschillende kusten hinder had van de zeeroverij, die soms welig tierde.

Overigens had ook de stad er niet het aanzien, dat zij heden ten dage heeft.

Op het Damrak stonden grote en kleine koopmanshuizen en pakhuizen.

Later — in de gouden eeuw — zou dat beeld nog grootser worden en wel mocht Joost van den Vondel er in die tijd van zingen:

“Aan d' Amstel en het Y, daer doet sich heerlijk ope, Sy, die als Keizerin de kroon draegt van Europe.”

Gewoonlijk wemelde het in de stad van vreemde kooplieden, want Amsterdam was een stapelplaats van de handel met overzeese gewesten, en zo kwam het, dat men in die stad een vluchteling als Jan Arentsz., met of zonder een kiel, niet zo spoedig zou opmerken.

Toen Jan Arentsz. op 2 juli 1566 op de dijk stond, aan de overzijde van het Y, duurde het nog een heel poosje eer er een bootje in de nabijheid kwam, dat hij kon praaien, zodat hij in staat werd gesteld te vragen, om hem voor betaling naar de stadszijde over te brengen.

Een roeier, een oude zeerob, hoorde hem en nam het aanbod aan, en weldra zette onze mandenmaker, door niemand gehinderd, de voet op Amsterdamse grond.

De Oudebrugsteeg lag, in de nabijheid en zeer vreemd zag de huisvrouw op, die hij om schuilplaats zou verzoeken en die hem slechts van verre verwant was, toen zij Jan Arentsz. ontwaarde, in het voor hem zo vreemde kleed van een landman.

“Wel, wel Jan! Jij hier? Kom binnen! Maar wat is er met je gebeurd? Wat zie je er vreemd uit!”

“Ja, m’n goeie moedertje, ik ben een vluchteling omwille van het geloof. Tegen geen enkele wet van de Staat heb ik gezondigd, maar ik sta schuldig aan de misdaad, dat ik de genade om niet, dus niet om de werken, maar alleen door het geloof in de Heere Jezus Christus heb aangeprezen.

En nu hoop ik maar, dat ik hier voor korte tijd een schuilplaats mag vinden en dat ik mijn verzorgers geen moeite of overlast zal berokkenen.”

“Wel, nee, Jan! Hoe kan je dat denken?” zei de vrouw des huizes, die alleen thuis was, “ik denk er anders over en ik weet zeker, dat ook mijn man, Huib, er anders over denkt. Ik ben althans tot in het diepst van mijn hart verheugd, dat we nu eens vrij met iemand kunnen praten over andere dingen dan die je gewoonlijk elke dag te horen krijgt. Ik kan er soms sterk naar verlangen en de begeerte is vaak zo sterk, dat die gelijk staat met honger en dorst.”

“Die honger en dorst bestaat er in onze dagen veel,” zei Jan Arentsz. “Waar het Evangelie naar de mening van de Heilige Geest nog verkondigd wordt, daar tracht men het te verjagen. Maar hoe is het hier in Amsterdam gesteld?”

“Dat gaat nog al, Jan! Maar het is de vraag, wat de koning zal beslissen over het smeekschrift van de Edelen. Wordt het afgewezen, dan vrees ik het ergste. Maar zover is het nu nog niet.”

“En is er hier in de stad nog al aanhang voor de nye lere?”

“Ja!” was het antwoord, “heel veel, maar ofschoon er wel wat oogluikend wordt toegestaan, wordt er aan de andere zijde veel belet en belemmerd. Wat de reden daarvan is, weet ik niet. Of het is door de verdeeldheid van de Vroedschap, of dat het is uit vrees voor de hoge Overheid, dat kan ik niet beslissen.”

“Komen hier wel eens predikers?” vroeg Jan met de grootste belangstelling.

“Dat zal ik je zo dadelijk vertellen,” zei de vrouw des huizes, “maar zet je nu eerst neder en dan zal ik voedsel en drank gereedmaken, want op deze wijze ontvangt men geen gast.”

Jan Arentsz. trok zijn kiel uit en als hij zich nu ook nog in het bezit stelde van een ander hoofddekseel, dan was hij weer de Alkmaarse mandenmaker, die ook kon prediken.

Arentsz. sloeg eens een blik om zich heen en zag terstond, dat het inwendige van de woning er geheel anders uitzag dan in de woningen te Alkmaar.

Een kleine schouw, een kleine haard, dubbele openslaande kastdeuren van geringe afmetingen en dan daar boven een laaghangende zolder met lichte balken. En hoe somber was het uitzicht op de huizen aan de overkant, alsof zij vlak voor de kleine ruitjes stonden, die door gebroken en gekneusde loodstaafjes in bedwang werden gehouden.

Maar Jan Arentsz. bekommerde zich om deze dingen maar weinig. Als vluchteling moest hij zich maar schikken in het onvermijdelijke en vast leefde in zijn hart het geloof, dat het zure in zijn levensbeker zou worden verzoet door de gunst en door de zegeningen van zijn Verlosser, Wiens liefde zijn ganse hart verwarmde en Wiens gemeenschap hem aangener was dan het beste op aarde.

Inmiddels was de huisvrouw gereedgekomen met haar taak en dankbaar als een kind zette onze hagenprediker zich neder om zijn maaltijd te gebruiken, nadat hij er eerst eerbiedig een zegen over had gevraagd.

Toen de maaltijd geëindigd was, ruimde de huisvrouw het tafelgereedschap op en daarna maakte zij zich gereed om het gesprek met de gast te vervolgen.

“Hier in de Engelsche Steeg woont Petrus Gabriël,” zei de huisvrouw, terwijl zij zich

op haar gemak nederzette. “Ze noemen hem ook wel Pieter de Vlaming, omdat hij afkomstig is uit Vlaanderen. Hij is monnik geweest, maar koos later de zijde van de Hervorming. Ruim twintig jaren lang is hij al aan het preken, maar drie jaren geleden kwam hij terug uit Londen, waar hij twee jaren woonde als een uitgewekene, omdat hij in Vlaanderen door de vervolgers werd gezocht. In 1564 en 1565 woonde hij te Brugge, maar op 16 april, dus een paar maanden geleden — ik weet het nog goed — vestigde hij zich met z’n vrouw hier in de Engelsche Steeg.”

“En preekt hij hier?” vroeg Jan Arentsz.

“Ja, elke zondagmiddag preekt hij in z’n woning, telkens voor een klein gezelschap, maar dat gaat met groot gevaar gepaard, want de vervolgers houden hem al in het oog en als zij er kans toe zien om hun vervolging door te drijven, dan is het gauw met zijn leven gedaan. ’t Is vreselijk, zoals de opstand woedt.”

Met de grootste belangstelling hoorde Jan Arentsz. deze bijzonderheden vertellen. Het stond aanstonds vast voor hem, dat hij een lotgenoot zou ontmoeten, die, evenals hij, verjaagd en vervolgd werd als een veldhoen op de bergen. Hij zou hier — naar de mens gesproken — niet alléén staan. Maar het meest verheugde hij er zich om, dat hij iemand zou ontmoeten met wie hij zou kunnen spreken van hart tot hart. Men zou elkaar verstaan en begrijpen en Jan wist bij ervaring hoe aangenaam het is, om te horen vertellen van Gods werken, betoond in de behoudenis van zondaren.

“Daar hoor ik van op!” zei Jan Arentsz. “Is hij hier drie maanden?”

“Ja, op 16 april is hij hier gekomen, want Huib, m’n man, heeft nog een handje geholpen om het schamele huisraad, dat hij en z’n vrouw konden medebrengen, in de Engelse Steeg te bezorgen. En daar woont hij nu nog.”

“Al weer moet ik zeggen”, zei Jan, “dat de wegen des Heeren wonderlijk zijn. Ik dacht hier alleen te staan en nu geloof ik een broeder te mogen ontmoeten, die ook genoodzaakt is de beker van de vervolging te ledigen.”

Toen Jan Arentsz. deze woorden gesproken had, werd de klopper, die aan de huisdeur bevestigd was, driemaal opgeheven en neergedrukt als bewijs, dat er iemand was, die binnen wenste te komen.

“O, dat is Huib,” zei de vrouw des huizes, “maar ik sta er van te kijken, dat hij vandaag zo vroeg thuis komt.”

Toen de deur, die van binnen gegrendeld was, werd geopend, stapte Huib Jansz. — want aldus heette hij — de kamer in en de man was niet weinig verrast, toen hij er Jan Arentsz. zag zitten.

De grootste blijdschap tekende zich af op zijn gelaat en met warmte drukte hij de hand van de Alkmaarder, wiens persoon en wiens optreden menigmaal het onderwerp was geweest van intense gesprekken.

Vrouwe Jansz., verrast door de thuiskomst op een ongewoon tijdstip, kon echter haar nieuwsgierigheid niet bedwingen en vroeg of er iets bijzonders was gebeurd.

“Hier eigenlijk niet!” was het antwoord, “maar Jaspersz. de bode van de vroedschap, die vertelde mij op het Rokin, dat het smeekschrift van de edelen zal worden afgewezen.”

“Maar hoe kan hij dat weten?” vroeg vrouw Jansz.

“Hoor eens vrouwtje,” zei Huib, “dat vertelt Jaspersz. mij ook niet, hoewel hij weet dat hij mij kan vertrouwen, maar hij gaat iedere dag met de hoge zwarte Heren met de brede witte halskragen om en dan is soms één losgelaten woord voldoende. Maar,” aldus vervolgde Huib, “nu moet ik toch eerst onze gast begroeten, die hier welkom is. Wat voert je naar de hoofdstad, Jan? Werd het gevaarlijk in het Noorden?”

Jan Arentsz. vertelde aanstonds de bijzonderheden, die wij al kennen en daarna — terwijl vrouwe Jansz. zorgde voor een kroes, gevuld met schuimend bier — werd het

gesprek aanstonds voortgezet over de vervolgingen en vervolgens, in veel grotere mate, over de toestand van Gods Koninkrijk op aarde.

Ook Huib was van mening, dat er “een honger en een dorst” was naar de waarheid en beide sprekers kwamen tot de slotsom, dat er enkele woorden waren, die stellig zouden worden bevestigd, namelijk: zo God werkt, wie zal het keren?

Ook de naam van Petrus of Pieter Gabriël werd in het gesprek genoemd, en Huib, die ook van ganser harte de “nye lere” was toegedaan, verklaarde zich aanstonds bereid om Jan Arentsz. in: het avonduur naar de Engelse Steeg te brengen, in de hoop dat de Vlaamse prediker thuis zou zijn.

“Dat is,” zo zei Jan Arentsz. met overtuiging, terwijl de blijdschap zich op zijn gelaat aftekende, “de grootste verrassing, die mij vandaag ten deel valt. Nu hoop ik wat nieuws te horen, groot nieuws, waarbij al het aardse nieuws in het niet verzinkt, want het is van een onbewegelijk en onveranderlijk Koninkrijk, dat eeuwig staat en blijft, en gelukkig zijn zij, wier namen in het Levensboek zijn opgetekend. Het lijden hier, duurt maar kort. Er komt een einde aan.”

“Zo is het Jan!” zei Huib, “wij bekommeren ons vaak teveel over het aardse en hij, die zich van zijn eeuwige bestemming door Gods genade zeker mag weten, die heeft reeds hier te genieten van de eerstelingen, hoewel de grote oogst hem wacht daar boven de wolken.”

Beide mannen besloten om tot de avond, wanneer het duister zou zijn, thuis te blijven. Dat Huib een ketter was, was velen niet onbekend en zo men hem zag lopen met een vreemdeling, zouden de spionnen aanstonds vermoeden, dat het een voorganger was uit het ketterse kamp.

Na het avondmaal begaven beide mannen zich dus op weg naar de Engelsche Steeg. Bij de ingang er van stond een zwaar gebouwde man, die zich de breedgerande hoed diep over het voorhoofd had getrokken. Zijn mantelkraag bedekte bovendien een gedeelte van zijn gelaat, hoewel er geen koude heerste, die hem daartoe noodzaakte, want het was juli.

Voor de deur van een klein huisje bleven de mannen staan, en terwijl zij de deurklopper hadden gebruikt en wachtten op een teken van de bewoners, zagen de bezoekers, dat de man met de groten oudhollandse flaphoed, al hun bewegingen bespiedde.

“Zie je wel,” zei Huib, “zo gaat het nu hier in Amsterdam. Wij worden behandeld als misdadigers en welbeschouwd is ons leven elke dag in gevaar.”

Weldra werd de huisdeur behoedzaam een eindje geopend, waarna Huib zijn naam noemde. “Bovendien breng ik een vertrouwd vriend mede”, zei hij. Blijkbaar was het de vrouw des huizes, die de deur opende. Toen de vrouw de haar welbekende stem hoorde, ontvingen de vrienden de gelegenheid om binnen te treden.

Achter de huisdeur bevond zich een lange gang, die tot het achtereinde van het huis door liep en aan de rechterzijde daarvan bevonden zich de deuren van de voor- en achterkamer.

Het was geen aanzienlijk huis, maar alles zag er schoon en zindelijk uit, voorzover het licht van een kaars, die op een kandelaar was geplaatst, de bezoekers in staat stelde om dat te constateren.

“Een goed vriend breng ik mede!” zei Huib. “Het zal een verrassing zijn voor onze prediker om kennis met hem te maken.”

In een grote stoel, met een houten rugstuk en leuning zat de heer des huizes.

Dat was nu de beroemde prediker, die veel had geleerd en die over zulke grote gaven beschikte.

Het was een man van kleine gestalte en zijn gelaat was bleek. Zwak zag hij er uit,

maar groot was de geestkracht, die hem bezielde. Zijn ganse figuur toonde aan dat de golven van de aardse tegenspoed en van de vervolgingen, niet spoorloos over zijn hoofd waren gegaan, hoewel de innerlijke vrede, die in zijn hart woonde, zich duidelijk aftekende in de trekken van zijn gelaat.

Wie hem zag, moest bij den eerste oogopslag zeggen: dat is geen man van de wereld. Dat is een man in wiens hart een ander en hoger leven, dat uit God is, heeft postgevat.

“Zo, vriend Huib!” zei Petrus Gabriël, “wat beweegt u in den late avond mij nog een bezoek te brengen?”

“Ik breng u een vriend, een vluchteling omwille van het geloof, die tegelijk ook een prediker is voor de verstrooiden, evenals u. Het is Jan Arentsz. van Alkmaar.”

“Wat?” zei Gabriël, “bent u Jan Arentsz.?”

“Die ben ik, broeder Gabriël!” zei Jan Arentsz. “En ik prijs dit ogenblik, nu het mij gegeven is om u te ontmoeten, want dat is een verrassing, waarop ik niet kon rekenen.”

“Maar de verrassing is niet minder groot voor mij, mijn broeder!” zei de kleine man, terwijl hij opstond en de hand van Jan Arentsz. krachtig drukte.

“Ach,” zo vervolgde Gabriël, “soms bevangt mij de gedachte en het gevoel dat ik alléén sta, evenals de profeet Elia. Ook nog in dit avonduur kon ik mij niet losmaken van die gedachte. En nu, nu zie ik het weer, dat onze lieve God ons menigmaal voor een verrassing plaatst en onze kleingeestige gedachten beschaamt. Ga zitten, broeder! Ga zitten. Hoe komt u hier?”

Jan Arentsz. en Huib maakten aanstonds gebruik van de hun aangeboden gelegenheid en Jan Arentsz. vertelde vervolgens hetgeen wij reeds weten, terwijl Gabriël met aandacht luisterde.

“En wat komt u hier nu doen?” vroeg Gabriël.

“Een schuilplaats zoeken, juist zolang tot het de Heere behaagt mij een andere weg te openen.”

“Nu, mijn broeder! dan zie ik het al, wij beiden zijn ballingen. Overal is de Overheid tegen ons gekeerd, hoewel een zeer groot gedeelte van het volk vóór ons is. Maar de Overheden zijn gebonden aan de bevelen van de Landvoogdes, die in naam van de koning handelt. Toch zie ik de dag van de vrijheid naderen, maar wanneer deze komt, dat weet ik niet. Evenmin weet ik hoeveel lijden er nog aan vooraf zal gaan. Maar daar vraag ik niet naar: God regeert en zoals het Hem belijft te doen, zo is het welgedaan.” Na deze inleiding bewoog zich het gesprek op het terrein van de geestelijke ervaringen.

Bij dit gesprek kwam het uit, hoe in de broederschap van de gelovigen de één voor de andere een hand of voet kan zijn en ook bij dit gesprek bleek de waarheid van de Goddelijke belofte: waar twee of drie in Mijn Naam vergaderd zijn, daar ben Ik in het midden!

Hier werden de grenzen tussen tijd en eeuwigheid uitgewist. Hier zullen ook de engelen van God onzichtbare, maar verheugde getuigen zijn geweest.

Van vele aangename ogenblikken en ervaringen in het geloofsleven werd er gesproken, en het was al zeer laat geworden, toen het gesprek een einde nam.

Jan Arentsz. deelde mede, dat hij hier niet kwam om te rusten. Hij wilde prediken, want het volk vroeg om geestelijk brood. “En kan het niet in Amsterdam, dan maar buiten de stadspoort, maar prediken moet ik, want dat werk is voor mij als een ademtocht voor mijn ziel”, zei hij.

“Nu,” antwoordde Gabriël, “wenst u dat, dan hoop ik u de helpende hand te reiken, maar draag er bovenal zorg voor, dat de Overheid er buiten blijft. Zeven of acht mannen, die u op die weg wensen te volgen, kan ik u ter beschikking stellen. Bespreek

uw plannen in het geheim en dan liefst buiten de poort, want in de stad hebben de muren soms oren.” Overmorgen moest Jan Arentsz. dan maar terugkomen om de namen van die mannen te vernemen, maar Gabriël voegde er bij, dat de deur van de nederige woning in de Engelse Steeg steeds op het eerste sein voor Jan Arentsz. zou worden geopend.

Hier hadden dus twee mannen elkaar gevonden, die bij elkaar behoorden.

Petrus Gabriël, de meester in de kennis van het Grieks en het Latijn, bovendien zeer scherpzinnig, was in staat de vijand op het terrein van de taalkennis te bestrijden, overal waar die vijand zich op een grondtekst beriep, en daarnaast stond de niet minder scherpzinnige Jan Arentsz., toegerust met een helder verstand, waardoor hij in staat zou zijn om met toenemend succes de degen te kruisen met Roomsens, Arianen, Wederdopers en Libertijnen.

Als helden zouden zij treden in het slijk van de straten en alleen de eeuwigheid zal kunnen openbaren hoe groot de zegen op hun prediking is geweest.

Twijfelachtige zielen werden aangemoedigd om zich achter het vaandel van de Hervorming te scharen.

Overtuigde tegenstanders werden overmeesterd en zonken op de knieën met het gebed: O, God! wees mij arm zondaar genadig.

Tientallen aanzienlijken, die hun hart stelden op de genietingen van de wereld, werden tot inkeer gebracht en voegden zich in de rijen van de verdrukten, die het aangezicht naar Sion hadden gekeerd.

4. EEN VERGADERING IN HET RIET

't Is de achtste juli 1566, dus de zesde dag na die, waarop Jan Arentsz. ten huize van Huib Jansz. zijn intrek nam.

't Is een regenachtige dag — wel zeldzaam voor Juli — maar in de morgen om zes uur begon het al te regenen en later op de dag volgden kleine regenbuitjes elkaar met tussenpozen regelmatig op.

Aan den Y-kant van de stad is het stil. Slechts enkele wagens laden goederen op, die met de schepen werden aangevoerd en nadat de lading bedekt is, ter beschutting tegen den regen, rijden de wagens weg, in de richting van de stad, en daarna heerst er ook aan de anders zo levendige Y-kant een grote stilte.

Ook verder in de stad is het stil.

De poortwachters van de St. Anthoniespoort zitten in hun wachtkamertje te geeuwen en het dobbelspel, waarmede zij zich gewoonlijk onledig houden, wilde vandaag niet vloten.

“Jongens!” zei één van hen, “ik geloof, dat het tegenwoordig een drukkende tijd is voor iedereen. Net of er gevaren in de lucht hangen. Zelfs het landvolk schijnt de stad te vermijden. Hoe druk kon het hier vroeger niet wezen. En tegenwoordig gaan maar enkele luiden de poort in of uit. Als dat zo blijft, zie ik het er nog van komen, dat we naar huis worden gestuurd.”

“Dat moet je niet zeggen, Aart,” zei één van zijn makkers, “want vanmorgen zijn er al vier mensen de poort uitgegaan en het waren helemaal geen landlieden. Ik dacht al: wat moeten ze daar in de “Houtewaal” zoeken? Die buurt is goed voor kraaien, eksters en verwaalde zeemeeuwen, maar een fatsoenlijk mens vindt er niemendal dan riet en kale grassprietjes.”

“Als dat maar niet wat van “de ketterije” is!” hernam de eerste. “Maar dat moeten zij maar weten, Als die mensen in de stad niet mogen vergaderen, dan doen ze het maar

buiten de stad. Bij de Sinten is het ook zo pluis niet. Lui en lekker leven van andermans centen.”

Bim! Bam! klonk opeens de poortschel en één van de wachters sprong aanstonds overeind met de woorden: “Daar heb je er al weer één!”

“Wat zijn het eigenlijk voor lieden?” vroeg één van de wachtslieden.

“Ik geloof, dat ik er twee van ken!” was het antwoord. “Een graankoper uit de St. Anthoniebreestraat en een lakenhandelaar, die daar vooraan woont op de Nieuwendijk. Die laatste moet een man wezen met duiten.”

“Ik ken er ook één,” zei een derde. “Hij woont in de Oudebrugsteeg en hij loopt de drempel plat bij een soort van prediker, die uit Engeland vluchtte. Dat zeggen ze tenminste. Maar die Huib uit de Oudebrugsteeg is anders een fidele kerel. Als ze wat voor hem doen, dan betaalt hij dubbel en dwars en hij is vriendelijk voor iedereen.”

“Nou jongen, die zitten er meer onder dat soort” zei weer een andere. “Als ik daarnaar kijk, dan denk ik soms: ik wou, dat er wat meer ketters waren. Aan den andere kant is het halen.”

Onder deze en andere soortgelijke gesprekken ging de tijd voorbij en de poortwachters hadden nog éénmaal doortocht te verlenen aan twee mannen, deftig in het zwart, met wijdgeploide regenmantels en hoge breedgerande zwarte hoeden op het hoofd. Handwerkslieden waren het niet. Dat kon men wel zien aan de deftige kleding, die hun zwierig om het lichaam zat en aan de bovenkant bedekt was door de randen van een brede, witte en ongeploide halskraag, waaraan twee witte kwastjes bengelden.

“Dat waren deftige jongens, hè?” zei één van de poortwachters, toen hij de zware deur achter de voetreizigers gesloten had.

“Ja,” zei één van de vorige sprekers, “en één er van was die Huib uit de Oudebrugsteeg, maar z'n maat ken ik niet. 't Leek wel wat op zo'n ketterprediker.”

“Kom nou, kom nou!” zei er één.

“Wat?” zei de aangesprokene. “Dacht je van niet? Nou, ze mogen mij kielhalen als het niet zo is. Ik vind, je kon het zien aan z'n snuit. Een monnikentoet is heel wat anders.” Inderdaad had de laatste spreker gelijk.

De twee wandelaars, die het laatst door de poort gingen, waren Jan Arentsz. en Huib Jansz., terwijl men gemakkelijk kon berekenen dat hun voorgangers, die eerst door de poort gingen, metgezellen waren voor het bezoek aan een geheime bijeenkomst.

Maar men ziet het, al werden de plannen nog zo geheim gehouden, toch lekten de bijzonderheden er van uit, zodat het een geluk mag heten, dat de geest, die onder de bevolking heerste, de ketters niet vijandig was.

Maar kom, ook wij zullen ons nu eens naar “de Houtewaal” begeven en eens zien wat daar gebeurde.

Ruim een uur nadat Jan Arentsz. en zijn metgezel door de poort gingen, waren er in het dichte riet van de “Houtewaal” aan de Y-kant zes mannen bijeen, terwijl een zevende de wacht hield, om te voorkomen dat er zich ongewenste toehoorders in de nabijheid zouden bevinden of dat er iemand zou komen om de vergadering te bespieden.

Slechts zes mannen waren er also, maar al was de vergadering klein, toch opende Jan Arentsz. de bijeenkomst met een treffend gebed, waarin hij ook de woorden gebruikte, die op een vorige bladzijde werden aangehaald, namelijk dat het de Heere mocht behagen Zijn Heilige Geest in hun midden neder te zenden, opdat de vergaderden zouden mogen besluiten hetgeen Zijn hoge Majesteit tot eer zou kunnen gedijen.

Daarna deelde Jan Arentsz. mede, welke bedoelingen hij koesterde.

Men moest God meer gehoorzamen dan de mensen. Graag wilde men de koning gehoorzamen; maar gaat zijn bevel tegen Gods gebod in, dan bleef er slechts één

middel over: protesteren! En hielp ook dat protesteren niet, dan moest men doorgaan met prediken overeenkomstig Gods Woord, daar de bestaande kerk zeer ver was afgeweken van de oude paden.

Jan Arentsz. wees verder op de geruchten, die er in omloop waren over het smeekschrift van de edelen en de afwijzing daarvan en met ernst wees hij op het goddelijk bevel: Gaat heen! Predikt het Evangelie alle creaturen.

“Ziet, mijn broeders!” aldus zei Jan Arentsz het is nu al zover gekomen, dat wij ons in het riet moeten verschuilen, maar de Boze mag niet triomferen. Martelaren zijn er gevallen, die, ons in doodsnood, maar met stervensmoed de weg hebben gewezen. Wij zoeken het kwade niet, maar het goede. En Gods bevel gaat bovenal! Geen duim breed toegeven, broeders! Onze roeping is het om pal te staan en met Gods hulp zullen wij, evenals de discipelen en apostelen eertijds, meer dan overwinnaars zijn.”

Na de kernachtige inleiding, waaruit wij slechts een brokje konden mededelen, volgden de besprekingen.

In het algemeen waren alle broeders het met Jan Arentsz. eens, maar misschien bestond er kans op, dat de Amsterdamse Vroedschap, die de volksgeest kende, één van de leeggelopen kerkgebouwen voor de prediking wilde afstaan. Thans zat de Vroedschap nog tussen twee vuren.

Gerbrandsz., de lakenhandelaar, vroeg of het ging om de prediking nabij Amsterdam of ook elders. Indien er kosten aan verbonden waren, wilde hij die gaarne dragen, want Gerbrandsz. was ruim met aardse middelen bedeeld.

Jan Arentsz. zei, dat het nu niet alleen ging om het plan of men te Amsterdam in of bij de stad zou prediken, maar om een aanvang te maken met de predikaties te velde, niet alleen bij Amsterdam, maar ook bij Hoorn, Alkmaar, Utrecht, Rotterdam en elders.

“Overal,” zo zei Jan Arentsz., “roept het volk om brood, maar men geeft het stenen. En wanneer het er om gaat, wie het zijn zal die het Woord zal verkondigen, dan kan ik mededelen, dat Petrus Gabriël en ikzelf mij voor dat doel beschikbaar stellen.”

Behalve Gerbrandsz., de lakenhandelaar, voerden ook Huib en drie anderen het woord en eindelijk volgde het besluit om nu de vergadering te sluiten en huiswaarts te gaan om in de namiddag om vier uur op dezelfde plaats terug te keren, en een bindend besluit te nemen. De lakenhandelaar was een man van invloed, die nauwe betrekkingen onderhield met de Vroedschap en enkele leden daarvan wilde hij voorzichtig ondervragen naar hun plannen. In de vergadering van deze middag zou men het resultaat vernemen.

Jan Arentsz. keerde in gezelschap van Huib naar de stad terug en de anderen volgden in drie groepjes, om geen argwaan te verwekken.

Nauwelijks had de torenklok in de middag van dezelfde dag drie slagen laten horen, of er kwam weer beweging in de St. Anthoniespoort.

De poortwachters kakelden er lustig op los en zij vonden het zeer vreemd, dat dezelfde mensen tweemaal op één dag de stad uitgingen en er weer in terugkeerden.

Maar de wandelaars bekommerden er zich niet om.

Was er iets, dat in staat was om de stemming onaangenaam te maken, dan was het de regen, die nu in stromen neerplaste, maar die er veel toe bijdroeg dat de vergadering door geen ongenodigden werd bespied.

Op het aangegeven uur, vier uur in de namiddag, waren de zeven mannen weer present en de lakenhandelaar deelde mee wat hij wist. In de eerste week moest men geen hagenpreek houden bij Amsterdam, maar wanneer zij elders zouden slagen, dan behoefde men Amsterdam niet uit te sluiten.

Hield Arents de eerste hagenpreek bij Amsterdam, dan zou de Vroedschap

verantwoordelijk worden gesteld en het was beter zo dit niet geschiedde, want heimelijk koesterde men het plan om na enige tijd werkelijk één van de kerkgebouwen voor de prediking aan de Hervormden af te staan.

“Maar”, zo vroeg Jan Arentsz., “keuren de broeders het goed, dat wij een begin maken met de hagenpreken? Kerkelijke gemeenten kennen wij elders niet, behalve te Alkmaar, maar het zal ons wel gelukken ook elders vrienden te vinden, die onze plannen voorbereiden. En om dan alle vervolgingen en elke bestraffing zoveel mogelijk te voorkomen, zullen wij de hagenpreken organiseren als uitgaande van “de verstrooide Gemeente van Amsterdam.”

Jan Arentsz. behoefde niet veel te zeggen om zijn plannen toe te lichten.

De hulpvaardigheid was groot, even groot als de bereidwilligheid om het Evangelie op zoveel mogelijk plaatsen te prediken.

Men stelde niet alleen ruimschoots de vereiste gelden beschikbaar, maar men aanvaardde ook bereidwillig de gevaren, die aan de plannen verbonden waren.

“Zie, broeders!” zo zei Jan Arentsz. tenslotte, “zo is deze achtste juli een dag geworden, die van veel betekenis zal zijn. Het licht van het Evangelie zal niet langer, verborgen zijn. Ik ben er zeker van, dat vele duizenden mensen gereed staan om te luisteren naar het geklank ervan. Wij staan hier om dit besluit te nemen op een ongewone plaats, in het riet, verborgen voor het oog van verspieters, maar van heden af verbergen wij ons niet meer in spelonken en holen, maar Gods Woord zal verkondigd worden in het vlakke veld, al knerst de vijand de tanden.

Broeders! ik ben u dankbaar voor de hulp.

Heden is het de achtste juli. Over zes dagen, op 14 juli, hoop ik de eerste hagenpreek te houden bij Hoorn, omdat ik daar broeders ken, die alles voorbereiden.

De eerste band is gelegd. Wij arbeiden niet meer als verspreide krachten, maar schouder aan schouder en moge de Heere, de almachtige God Zijn zegen gebieden over onze plannen.”

Na een dankgebed begaven de mannen zich huiswaarts. Nu niet meer afzonderlijk, maar broederlijk bijeen.

5. DE EERSTE HAGENPREEK

Op, enige afstand van Hoorn, één van de zogenaamde “dode steden” aan de Zuiderzee, thans het Ysselmeer, stond in 1566 een groot klooster, het zogenaamde Reguliersklooster.

Nabij dat klooster bevond zich een groot vrij veld, hetwelk door een sloot, waarover een houten bruggetje lag, van het kloosterterrein was gescheiden.

Het veld behoorde nog tot het grondgebied van de stad Hoorn, maar aan de Noordzijde van het veld lag de grens van de Gemeente Westwoud.

Op de veertiende dag van juli 1566 heerste er nabij dat veld reeds vroeg in de morgen een ongewone drukte.

De straatweg van “de Streek”, de verbindingsweg tussen Hoorn en Enkhuizen, scheen bezaaid te zijn met karren en voertuigen van allerlei aard en bijna alle rijtuigen vervoerden mensen in zondags gewaad.

Wat was de oorzaak van die drukte?

Als wij even het oor te luisteren leggen en iets van de in opgewekte toon gevoerde gesprekken opvangen, dan zullen wij het aanstonds weten.

Zie, daar gaat een wagen, waarin acht stoere mannen zitten met een gebruid gelaat. Het zijn visschers en zeelieden uit Enkhuizen. Geen ogenblik denken zij er aan, hoewel de Spaanse plakaten van de Inquisitie niet zijn ingetrokken, de toon en de klank van hun gesprekken in te binden.

“Gaat goed oor, jongens!” zegt één van hen in het Enkhuizer dialect, waarin de *h* vaak vergeten wordt.

“Vandaag oren we het nye. Zou de Schout van Oorn niet komen om alles in de war te sturen?”

“Dat durven ze niet!” antwoordt een tweede. “Ze moeten van het veld afblieven! En als ze aan de spreker durven komen, dan kriegen ze met mij te doen! En toch zeker met jullie ook?”

“Nou, vast!” roept een derde. “En weet je wat we moeten doen? Ons opstellen in de buurt van Jan Arentsz. Dat is nog er is ’n kerel! Maar ze moeten met de anden van hem afblieven, want dan heb ik ook nog ’n paar over.”

De visser, die dit zei, was een reus van ’n kerel en zijn gestalte toonde, dat hij kracht genoeg bezat, om — als ’t er op aankwam — niet voor enige Schoutknechten uit de weg te gaan.

“Ze doen em niks!” zei een vierde, “of ze kriegen ’t met al ’t volk aan de stok. Jonges, jonges wat ’n mensen. Er blijft vandaag geen ouwe meue (tante) bij ’t spinnewiel. Dat moest Cooltuyn weten. Z’n ele art ging open! Toe voerman, aal ’n beetje op. We moeten vooran komen!”

Zo spraken de vissers, die hun hart lucht gaven. Zij dachten er niet aan, dat Jan Arentsz. het anders zou hebben gezegd, namelijk: “*Niet door kracht of geweld, maar door Mijn Geest (zegt de Heere) zal het geschieden.*”

Maar de mensen waren — zeer terecht — blij, dat zij weder eens een prediking zouden horen en dan nu één van de man, die zich, als het moest, ook van de volkstaal kon bedienen en die juist daardoor menigmaal de ongevoeligste harten wist te treffen.

Maar om verder te gaan — het waren niet alleen wagens uit Enkhuizen en de Streek, die zich langs de weg bewogen in de richting van Westwoud. Er waren ook wagens uit Obdam, Wervershoof, Medemblik, kortom, er was geen enkele gemeente in de hele omtrek, die niet door hagenpreekgangsters vertegenwoordigd was.

't Was gewoon een wonder om te zien hoe snel de tijding van de hagenpreek zich in luttele dagen tijd verspreidde en met hoeveel effect deze werd begroet.

Het bericht ging als een lopend vuurtje van mond tot mond.

Zij, die de tijding moesten verbreiden, kenden in de meeste plaatsen wel enkele personen, die zouden medewerken en in de laatstverlopen dagen hadden enige ruiters het hele district in alle richtingen doorkruist.

Dat was nu een tijding, die niemand verwachtte.

Komt Jan Arentsz.? Waar? Wanneer? En uit al die nieuwsgierige vragen bleek duidelijk, dat de naam van Jan Arentsz., hoewel hij zelf nimmer in deze omgeving vertoefde, zich met snelheid had verbreid.

Maar komt, we zullen eens zien wat er op het grote veld gebeurt, waar heden de eerste hagenpreek zal worden gehouden.

Daarginds, nabij de sloot, daar is van enige planken een eenvoudige kathedr opgericht en dat is de spreekplaats.

In een wijde kring er om heen, mogen de vrouwen en kinderen een zitplaatsje zoeken in het gras, want stoelen en banken zijn er niet.

Daarachter, en aan beide zijden er van, mogen de mannen staan of zitten, maar liefst zitten, opdat ook de belangstellenden achteraan de spreker kunnen zien en de stem van Jan Arentsz., hoewel die zeer krachtig en welluidend is, kunnen horen.

Langs de grenzen van het veld, behalve aan de slootzijde, zijn de wagens opgesteld, als een soort van wagenburg. Komt de nood aan de man, dan kan men de kring zonodig sluiten en pogingen doen om weerstand te bieden aan maatregelen van geweld.

En waar zijn nu de moedige Enkhuizer vissers gebleven?

Over de honderdtallen hoofden heen van de zeer velen, die reeds een zitplaats hebben gevonden, zien wij waarlijk de stoere, robuuste vissers bij de spreekplaats. Men kan het de mannen aanzien, dat zij vastbesloten zijn om weerstand te bieden aan pogingen om den hagenprediker gevangen te nemen of hem het prediken te beletten.

Maar is de Schout er wel, of heeft hij het maar beter geacht om weg te blijven?

Wie zien wij daar in de verte, bij het klooster, aan de overzijde van de sloot?

Inderdaad, daar staat de burgemeester van Hoorn. Aan zijn rechterzijde staat de Schout, Mr. Joost van Huygesloot en aan zijn linkerzijde de Onderschout, Hendrik Korver.

En wie zijn die twee jonge mannen, die zich in hun gezelschap bevinden?

Waarschijnlijk zijn het edelen, want zij dragen de korte schoudermantel, verder een degen, en op hun hoofd prijkt een baret met een grote witte veder. Aan een keten, die hun rondom de hals gestrengeld is en die glinsterend prijkt op hun borst, hangt een grote medaille of een penning van goud, die bewijst dat de drager tot de stand van de edelen behoort. Bij navraag blijkt dit de waarheid te zijn.

Het zijn twee nog jeugdige Zuid-Hollandse edelen, die met de burgemeester en de Schouten juist vandaag te gast zijn bij de monniken in het klooster. Zij zullen dus, waarschijnlijk wel onbedoeld, vandaag getuigen zijn van de kwellingen, die de monniken zullen verduren.

Maar verder missen wij de tijd om rondom ons te zien, want daarginds, bij de kathedr, klinkt een klaroenstoot.

De duizenden mensen, die op het veld aanwezig zijn, zwijgen en de mannen ontbloten eerbiedig het hoofd. Alle ogen zijn op de kathedr gericht en zie, daar verschijnt de man, die heden in het middelpunt staat van de belangstelling: Jan Arentsz.

Hoor! Daar verheft hij zijn stem, die krachtvol doorklinkt over het ganse veld en hij verzoekt de talrijke schare om het tweede vers van de 27ste psalm aan te heffen, naar

de berijming van Petrus Dathenus, die allerwege ingang had gevonden. Daar vooraan heffen enige mannen de eerste woorden aan en op waarlijk indrukwekkende wijze klinken weldra, plechtig en krachtig, de woorden van het psalmvers over het veld:

*Al waert dat mij veel heyrkrachten omringen
So sal maar Heer', mijn hert hen vreesen niet
Come die wil, om mij nu te bespringen
Ick stae vast op God in al mijn verdriet
Een dinck heb ick begeert, end tot de endt
Sal ick 't oock begeren, Heer', met ootmoet,
Dat ick in u huys daer ghij syt bekent
Mijn leven lanck blijve tot mijn behoet.¹*

“Geen zaligheid uit de werken, maar alleen uit het geloof, dat een gave van God is”, zei Arentsz.

“Hier” — zo zei hij — “is hoop en troost voor de ellendige en voor hen, die geen helper hebben.

Hier kan de ongetrooste behoudenis vinden, uit vrije genade, bij Hem Die gekomen is om nooddruftigen te verlossen, want de Geest is het, die levend maakt en buiten die enige Naam, Die er onder den hemel gegeven is, door Welken wij moeten zalig worden, is er geen behoudenis te vinden.”

Nu stond Jan Arentsz., blijkbaar sterk ondersteund door de kracht uit de Hoge, als een rots en hoe verder hij kwam, hoe vuriger werd zijn prediking.

Anne monniken. Als mokerslagen vielen de woorden van den gewezen mandenmaker in hun ziel en één van hen kon de prikkeling niet langer verdragen.

Er zou iets zonderlings gebeuren.

Schreeuwend en tierend sprong één van de monniken in de sloot, in de hoop dat er een grote verwarring zou ontstaan en de hagenpreek ernstig zou worden verstoord.

Merkwaardig was echter hetgeen er op volgde.

Niemand, letterlijk niemand bekommerde zich om den arme monnik, die daar in de sloot spartelde en om hulp riep, zodat hij zich genoodzaakt zag tegen de wal op te klauteren en met zijn natte en beslijkte kleding naar het klooster te gaan.

Jan Arentsz. predikte verder, en de aandacht van de toehoorders bleef in spanning tot het einde toe.

De Burgemeester en de Schout waren de enigen, die de monnik naar het klooster volgden. De Onderschout en de beide edelen bleven waar zij waren en ook hun aandacht bleef gespannen tot het einde.

Toen eindelijk het Amen! werd gehoord, konden tal van aanwezigen getuigen, dat hun ziel gespijzigd was. De lichtstralen van Gods Geest ontbraken niet en menige ziel werd aangegord met die kracht uit de Hoge, die zich ook op de grote Pinksterdag te Jeruzalem open baarde ofschoon er nu geen “extra-ordinaire” tekens van zijn tegenwoordigheid en werk werden nodig geacht.

¹ Al zie ik zelfs een leger mij omringen,
Nog vrees ik niet, 'k verlaat mij op den Heer';
Al wil men mij door enen oorlog dwingen,
'k Leg mij gerust, hierop vertrouwend, neer.
Deez' ééne zaak heb ik begeerd van God;
Daar zoek ik naar; dit zij mijn zalig lot:
Dat ik, zolang mij 't levenslicht bescheen,
In 's Heeren huis mocht wonen hier beneén. Psalm 27

Welk een gezang! En dat in zulk een tijd, toen de Boze dorstte naar het bloed van de “Slachtschaepkens Christi.”

Na het eindigen van het gezang beklom Jan Arentsz. de kathedr voor de tweede maal, maar nu voor een gebed; waarin hij de diepste klanken van zijn geloof of de ernstigste wijze vertolkte.

Het werd een gebed uit de diepte en hartroerend klom zijn bede om ontferming.

Hoogst indrukwekkend was de stilte, die er heerste tijdens dit gebed en wat Jan Arentsz. er in zei, was, de vertolking van wat er leefde in het hart van velen die hongerden en dorstten naar de gerechtigheid, die er alleen bij de Almachtige te vinden is.

Toen Jan Arentsz. het Amen! liet weerklinken, vond dat woord een echo in veler hart. En daarna? Ja, daarna begon de predicatie over een tekst, die de historieschrijvers ons niet vermelden, maar die onder een diepe stilte met de grootste aandacht werd gevolgd.

Twee uren lang sprak de hagenprediker door en in die beide uren wist hij zijn gehoor zodanig te boeien, dat de schare welhaast, om hier eenvoudig te zeggen, aan zijn lippen hing.

Wel mocht Jan Arentsz. zeggen, dat er een honger in het land was naar het onvervalste Woord.

Achter de sloot hadden de burgemeester, de Schouten, de edelen en enige monniken post gevat, maar de monniken toonden door hun gedrag, dat zij de klanken van de prediking moeilijk konden verdragen.

Zij stapten naar voren, tot bij den rand van de sloot, in de hoop dat zij de aandacht van de menigte zouden trekken om vervolgens de aandacht van de luisteraars af te trekken van de prediker.

Maar de luisterende menigte stoorde er zich niet aan en Jan Arentsz., opmerkzaam geworden door de blikken dergenen, die voor hem zaten, wendde even het hoofd om teneinde te zien wat er achter hem gebeurde, maar ging daarna ongestoord verder.

Als geselslagen moeten zijn woorden de ziel gefolterd hebben van die twee mannen, getooid met het kleed van de geestelijken, maar in werkelijkheid geestelijk verblind door de vorst van de duisternis.

Nog één vers! Jan Arentsz., zo werd er geroepen en onze hagenprediker, tot in het diepst van zijn ziel geroerd door en dankbaar voor het welslagen van zijn werk, liet nog het eerste vers zingen van den 42ste psalm:

*Als een hert met dorst bevangen
Hygt nae waterbeken koel
Also hygt uyt groot verlangen
Myn siel nae God met gevoel:
En de dorst begeerlick seer
Nae des levens God end Heer',
Och wanneer sal ick voor d' ogen
Gods des Heeren, my vertogen?²*

² 't Hijgend hert, der jacht ontkomen,
Schreeuwt niet sterker naar 't genot
Van de fnsse waterstromen,
Dan mijn ziel verlangt naar God.
Ja, mijn ziel dorst naar den Heer',

Na een hartroerend dankgebed, dat na dit vers volgde, was het einde van de hagenpreek gekomen.

Men moest eens zien hoe dankbaar de mensen waren.

Uiterst schaars was de prediking in die dagen van druk en vervolging, maar juist daarom werd zij te meer gewaardeerd.

Talrijk waren de mensen, die Jan Arentsz. de hand wensten te drukken, want nu volgde er helaas? weer een scheiding, die misschien lang van duur zou zijn.

Enkele Enkhuizers konden die gedachte niet verdragen. Jan Arentsz. moest ook te Enkhuizen komen. Daar waren “levende zielen” en Cooltuyn zaaide er niet tevergeefs. Men rustte niet voor men Jan Arentsz. de belofte had afgeperst, dat hij na verloop van vier dagen ook te Enkhuizen zou optreden, namelijk op 18 juli, want op 21 juli hoopte hij zijn stem te laten horen op een korenakker in de nabijheid van de pas door hem verlaten woonplaats Alkmaar.

Zeker kon men er van zijn, dat de eerste hagenpreek van 14 juli 1566 in de geschiedboeken bewaard zou blijven. De prediking bij Hoorn was de eerste. Daarna zou er nog een lijstje met andere plaatsnamen volgen.

Jan Arentsz. en enkele vrienden uit Amsterdam, die hem vergezelden, zouden straks in de huifkar stappen om naar Amsterdam terug te keren.

Het zaad was gestrooid. De wasdom er van moest men overlaten aan de Heere des hemels en der aarde. In het klooster was de stemming verstoord, want toen men er aan de beide edelen vroeg wat zij van de hagenpreek dachten, toen zeiden zij kort en krachtig, dat de rede “hun niet kwalijk geviel.”

Dat was het einde.

Ruim een kwartier later waren weer alle wegen in de omtrek bezaaid met reiswagens van allerlei aard en vorm en menig gesprek van de inzittenden getuigde er van; dat bij velen het Evangelie-zaad in een ontvankelijk hart was gevallen.

Niet lang duurde het, of in vele wagens klonk één van de psalmen van Datheen.

En de Overheid?

Wat, moest zij doen? Zij wist wel, dat het werk van de Hervorming niet te stuiten viel en dat de koning en de landvoogdes een gevaarlijk werk zouden verrichten, indien men de plakaten zou handhaven en misschien nog verscherpen.

Twee reisgenoten vergezelden Jan Arentsz. op zijn terugreis. De eerste was Gerbrandsz., de Amsterdamse lakenhandelaar. De tweede was de graankoper uit de Amsterdamse St. Anthonie-breestraat, wiens naam onbekend is gebleven.

In welstand hebben ook deze drie reizigers hun woonplaats, de hoofdstad, bereikt.

6. VAN TWEE GEVANGENEN

Op de avond van de 20ste juli 1566 reden er twee ruiters door de Haarlemmerpoort te Amsterdam, blijkbaar met de bedoeling om zich naar Haarlem te begeven. Beiden droegen een zware ruitermantel over hun gewone kleding.

Eén van de ruiters, blijkbaar de oudste, had een krijgshaftig voorkomen, hoewel hij de burgerkleding droeg. De tweede was kort en dik en had een sterk blozend gelaat, blauw geaderd, alsof hij een echte wijnproever was.

“Zouden wij nog op tijd te Overveen komen?” vroeg de jongste. “Het is nog een hele afstand van hier en dat paardrijden kan mij maar weinig behagen.”

“Heb je er nu al genoeg van?” vroeg de oudste spottend. “Ik heb het je wel gezegd: blijf thuis! maar je ijver om de ketters te weerstreven, spoort je aan. Dus draag nu ook de gevolgen maar.”

“Richard!” aldus antwoordde de jongste, “je hebt gelijk. Maar ik doe het niet voor niets. Onze kerk belooft de moeite ruimschoots.”

„Belonen? Hoe dat zo?”

“Wel,” was het antwoord, “weet je dan niet, dat iedere ketter, die wij in de handen van de heilige Inquisitie overleveren, ons een dag eerder uit het vagevuur verlost?”

“Zo, zo, broeder Antonio!” zei de grootste, die wij Richard hoorden noemen, “dus, de ketters zijn toch nog ergens goed voor.”

“Spot niet!” riep broeder Antonio boos, “of ik klaag je aan.

“Bij wie zou je mij aanklagen?” vroeg de oudste. Ik zie hier niets dan twee paarden met ruiters er op. Maar als ik geweten had, dat ik er een voordeeltje mee kon behalen, dan had ik vele ketters kunnen opruimen, want ik heb ook, zoals je weet, als soldaat onder het vaandel van de koningin het verre Zuiden gediend en wel temidden van vele ketters.”

“En heb je dan nooit een ketter gedood?” vroeg de jongste.

“Nee, geen enkele!”

“Foei,” riep de tweede, die kapelaan was, hoewel hij nu de burgerkleding droeg, “dat is een grote schande.” “Maar,” zo liet de kapelaan er op volgen, “indien je mij nu wilt helpen, dan zal ik je deze zonde niet toerekenen.”

“’t Is wat moois,” zei de krijgsman, die helemaal niet uit het veld was geslagen, “wat verbeelden die ellendige geestelijken zich wel? Net alsof zij de macht bezitten om mij mijn zonden al of niet te vergeven.”

“Nu, doe je het of doe je het niet?” vroeg de kapelaan, hevig verstoord.

Richard richtte zich rechtop in het zadel en zei bedaard en met nadruk: “Ik sta in dienst van de koning en niet in de dienst van een onnozele kapelaan. Dat moet je goed begrijpen, Antonio! En nu heb je mij alleen maar te zeggen of je mij wilt volgen, ja of nee! Hoor je het wel? Nu is het mijn beurt!”

Broeder Antonio kon geen antwoord geven, want juist op hetzelfde ogenblik klonk er plotseling uit een klein bos, dat de ruiters passeerden, een luid gezang.

Een gezang? En dan hier, ongeveer in het midden tussen Sloterdijk en Haarlem? Dat was vreemd.

De ruiters hielden hun paarden in en luisterden aandachtig.

De krijgsman, die wij Richard hoorden noemen, bleef kalm, maar broeder Antonio, de kapelaan, had zich wel in de grond willen verbergen van schrik, toen hij hoorde, dat daarginds op zeer welluidende wijze en met krachtige stemmen het reeds overal bekende Lutherlied werd gezongen, hoewel in de Duitse taal:

*Ein feste Burg ist unser Gott,
Ein gute Wehr und Waffen
Er hilft uns frei aus aller Noth,
Die uns jetzt hat betroffen.*

“Het schijnen edelen te zijn!” zei Richard, “en wel ketterse edelen, want het gewone volk kent de Duitse woorden niet. Maar ze zingen schitterend! Dat moet ik zeggen!”

“Wat moeten we nu doen?” vroeg Antonio bevend. “Ik wilde maar liefst terugkeren!”
“Terugkeren? Dat nooit! Ik heb de last om een brief van de Amsterdamse Schout aan die van Overveen te brengen en dat zal ik doen ook, tenzij de kettters het ons verhinderen. Nee, we rijden door!”

Broeder Antonio, bleek van schrik, moest toegeven, want hij had er sterk op aangedrongen om mee te mogen gaan en nu ging het niet aan om halverwege terug te keren en de uitvoering van het bevel aan Richard, de krijgsman, over te laten.

De ruiters zetten hun paarden dus weer in beweging, maar nauwelijks waren zij tien passen verder gereden of er verscheen uit het struikgewas een forse man, die zich met een pistool in de hand midden op den weg plaatste.

“Halt!” riep de forse man. “Geef u over of ik schiet! Geen stap verder!”

Links en rechts, voor en achter, kwamen eensklaps tien mannen uit het struikgewas tevoorschijn en plaatsten zich midden op de weg.

De krijgsman en de priester waren gevangen! Dat begrepen zij terstond. Maar alleen de krijgsman behield zijn moed en tegenwoordigheid van geest, terwijl Antonio beefde als een juffershondje.

“Wie bent u?” vroeg één van de mannen aan Richard. “Ik ben Richard ... ,”

“Dat kan wel, maar die naam behoeven wij niet te weten. Hoe komt u hier en wat is uw doel?”

“Vraagt u dat maar aan mijn metgezel!” zei de soldaat.

De aanvoerder herhaalde zijn vraag, maar nu aan de bevende kapelaan, wiens gelaat krijtwit was geworden.

“We zijn, Ik ben. . .

Verder kwam Antonio niet, zodat de aanvoerder van de groep van de edelen — want dat waren het ’t woord nam en zei: “We zijn hier om de hagenpreeken, die op 21 en 22 juli te Overveen zouden worden gehouden, te beletten!”

Na deze opmerking stapte een Amsterdams edelman uit de groep tevoorschijn en deze zei: “Ik ken beide aangehoudenen. De eerste is een eerlijk soldaat, die gewoonlijk de waarheid spreekt. De tweede is een gevaarlijke paap, die moord en doodslag bevordert tegen de aanhangers van de “nye lere.”

Antonio gaf geen antwoord, maar Richard stapte naar voren en vroeg het woord.

“Mannen!” zo zei hij, “mijn kameraad en ik zijn door de Amsterdamse magistraat uitgezonden. Ik door de hoofdschout en mijn kameraad door de geestelijkheid. Het doel is om de predikaties, die morgen en overmorgen te Overveen zullen worden gehouden, te verijdelen. Wij hebben een brief bij ons van de Schout van Amsterdam aan die van Haarlem, waarvan ik de inhoud niet ken, maar die inhoud zal niet in uw voordeel zijn. Dat is de waarheid.”

“Waar is die brief?” vroeg de aanvoerder.

“Hier is hij!” zei Antonio, nog altijd bevend, maar ook niet zonder toorn.

De aanvoerder nam de brief aan, opende die en las vervolgens de inhoud voor aan zijn metgezellen.

“We zullen zien!” zo zei hij ten slotte. “We moeten zorgen zo vroeg mogelijk in Overveen te zijn en dan onze maatregelen nemen. En nu moeten er twee van ons

zorgen, dat deze gevangenen niet ontsnappen.”

“Voor mij hoeft u niet bang te zijn!” zei Richard, die zich steeds meer openbaarde als een verkapt volgeling van de “nye lere.”

Na deze woorden begaven de edelen zich weer in het kleine bos om te overleggen wat er gedaan kon worden om een overrompeling van de hagenpreek te voorkomen, terwijl Richard en Antonio onder bewaking op de weg achterbleven.

Toen de edelen terugkeerden, was hun besluit vastgesteld.

Richard en Antonio zouden gevangen worden gehouden tot na het eindigen van de tweede hagenpreek, die overmorgen zou worden gehouden. De gevangenen behoefden niet te vrezen, dat hun letsel zou worden toegebracht, maar zij zouden gedwongen de beide hagenpreken onder bewaking moeten bijwonen. In de beide aanstaande nachten zouden zij worden opgesloten in een kamer van een buitenhuis, dat toebehoorde aan den Heer van Brederode, waarmede waarschijnlijk Lancelot van Brederode is bedoeld. Dit buitenhuis stond in de nabijheid van Overveen, want Hendrik van Brederode woonde te Vianen in het Huis Batenstein en het kasteel Brederode te Velsen was onbewoond en werd verwaarloosd.

Zo vinden wij dan in de late avond de beide gevangenen bijeen in een afgesloten kamer van het huis Brederode.

Voedsel en drank had men hun verschaft en daarna bleven de gevangenen alleen.

Antonio stond verbaasd over de lankmoedigheid van de ketters. Daar begreep hij niets van, want vast had hij geloofd, dat men hem aan de hoogste boom zou ophangen.

“Dat is nog niets,” zei Richard, “in vergelijking met mijn ervaring in Frankrijk. Daar heb ik, ofschoon een vijand van de Hervorming, na vele ervaringen, die ik je nu niet kan vertellen, drie maanden lang in de woning van één van de predikers van de Hugenoten een veilig onderkomen gevonden.”

“En hebt u dan niets dan weldaden ondervonden?” vroeg de kapelaan.

“Niets dan weldaden!” zei Richard beslist.

“Begrijp je dan waarom onze kerk de leer van Luther zo vijandig is?” vroeg Antonio.

“Zeker!” zei Richard, “dat begrijp ik goed. De kerk wil de leer van Luther niet, omdat deze al haar fouten in het licht stelt. De Bijbel, zo zeggen de Lutheranen, is het enige richtsnoer voor geloof en leven, terwijl de kerk hem op de Index, dat is de lijst van verboden boeken, heeft geplaatst.”

“Ik weet niet wat er allemaal in de Bijbel te lezen is!” zei Antonio openhartig.

“Niet?” vroeg Richard. “Wel, hier is er één!” “Hier? Ik heb er niet één gezien.”

“Ja, ik snuffelde zoëven in die kast. Daar is niet veel in te vinden, maar er ligt toch een Bijbel-uitgave in.”

“Zullen wij er een stukje uit lezen?”

Tezamen kwamen zij overeen de brief van den Apostel Paulus aan de Romeinen te lezen, want Rome was nog altijd het middelpunt van het leven voor ieder die Rooms was.

Behoedzaam werd de Bijbel geopend en bij het licht van een walmende kaars lazen de gevangenen de volgende woorden:

“Want ick en schame my des Evangeliums Christi niet: want het is een kracht Godts tot saligheyt een yegelyck die gelooft, eerst den Jode en de (oock) den Griek. Want de rechtveerdigheyt Godts wort in ’t selve geopenbaert uyt gelooove tot gelooove, gelyck geschreven is. Maer de rechtveerdige sal uyt den gelooove leven. Want de toorne Godts wort geopenbaert van den hemel over alle godloosheyt ende ongerechtigheyt van de menschen (als) die de wáerheyt in ongerechtigheyt t’ onderhouden.”

“Hoor je dat, Antonio? De waarheid in ongerechtigheid ten onder houden, dus onderdrukken. Dat doet de kerk ook!” zei Richard.

Daarna vervolgde Richard: “Overmits hetgene van Godt kennelick is in haer openbaer is, want Godt heeft het haer geopenbaert. Want: syne onsienlicke dingen worden van de Scheppinge van de werelt aen, uyt de schepselen verstaen ende doorsien, beyde syne eeuwige kracht ende Goddelickheit, opdat sy niet te verontschuldigen en souden syn. Omdat sy Godt kennende (hem) als Godt niet en hebben verheerlickt ofte gedanckt: maer syn verydelt geworden in hare overleggingen, ende haer onverstandigh herte is verduystert geworden. Haer uytgevende voor wyse, zyn sy dwaes geworden. Ende hebben de heerlickheit des onverderfelyken Godts verandert in de gelykenisse eens beelts van een verderflick mense ende van gevogelte ende van, viervoetige ende kruypende gedierten. Daerom”

De gevangenen wilden nog verder lezen, maar werden gestoord, omdat zij in een naburig vertrek voetstappen hoorden.

Er kwam echter niemand, zodat Richard zeide: “Zit daar nu kwaad in? Ik vind het treffend. En vooral als ik het slot lees. Hoor maar: “Als die de waarheit Godts verandert hebben in de leugen ende het schepsel ge-eert ende gedient hebben boven den Schepper die te prysen is in der eeuwigheit.”

“Ja,” zei Antonio, “dat is een mooie taal. En eerlijk wil ik bekennen, dat ik er benieuwd naar ben wat die hagepredikers morgen en overmorgen zullen zeggen.”

“Dus eigenlijk vecht je nu tegen een leer, waarvan je niets af weet!” zei Richard gevat en de arme kapelaan, die al van de gevangenneming af uren lang in het nauw had gezeten, zweeg en kon geen antwoord vinden.

Beide mannen ontvingen een krib, waarin zij konden slapen en toen de olie uit de tuitlamp was verbruikt en het somber werd in de kamer, begaven beiden zich ter ruste. De krijgsman sloep spoedig in. Hij snurkte en het scheen alsof hij zich van alle gebeurtenissen niets had aangetrokken.

Geheel anders was het met Antonio.

Onrustig wierp hij zich in zijn krib om en om en ofschoon hij wel twintigmaal een Ave Maria! prevelde, wilde de slaap zich niet over hem ontfermen.

Later vertelde Antonio, dat er op die avond een vreselijke strijd woedde in zijn ziel tussen waarheid en leugen, licht en duisternis, de “nye leere” en de leer van de zogenaamde alléén zaligmakende kerk.

Overigens ging de nacht rondom de woning van Brederode rustig voorbij.

Rondom, in een wijde cirkel, lagen er overal gewapende mannen, teneinde een overval te kunnen weerstaan, maar de vijand bleef afwezig, mede omdat de Schout van Overveen de waarschuwing van zijn Amsterdamse collega niet had ontvangen.

De volgende morgen ontwaakte Richard fris en gezond en heimelijk was hij blij, dat hij heden en morgen telkens een hagenpreek zou mogen horen.

Antonio verklaarde echter, dat hij maar weinig had geslapen. Niet uit vrees, zo zei hij, maar hij was onrustig en zijn toestand kon hij niet verklaren. Eerst later zou blijken wat hiervan de oorzaak was.

7. DE HAGENPREEKEN BIJ OVERVEEN

21 juli 1566

Dit was de dag, waarop de Alkmaarders hun mandenmaker, thans hagenprediker, zouden terugzien na een scheiding van nog geen drie weken.

Op een korenakker buiten de muren van de stad verzamelden zich enige duizendtallen belangstellenden, en dat Albert Gerritsz., benevens Krijn Aartse en de stille Aart daarbij niet zouden ontbreken, ligt voor de hand.

Na het eindigen van de hagenpreek wachtte er echter voor Jan Arentsz. een grote reis, want op 22 juli zou hij een grote bijeenkomst leiden te Overveen, nadat Petrus Gabriël op de 21ste juli, dus op dezelfde dag, waarop Jan Arentsz. te Alkmaar zijn hagenpreek hield, eveneens te Overveen zou optreden.

Zo men ziet, lieten de hagenpredikers geen gras groeien over hun plannen.

Trouwens, aan medewerking ontbrak het niet. Alle rangen en standen traden schouder aan schouder op en wij hebben al gezien, dat de edelen voorop gingen.

Maar thans bevinden wij ons — om ons verhaal te vervolgen — te Overveen.

Ook daar zien wij hetzelfde gebeuren als te Hoorn en te Alkmaar, want van alle zijden stroomden de luisteraars toe in voertuigen van allerlei aard, karossen, veewagens en huifkarren, waarin gehele gezinnen hadden plaats genomen.

Reeds voor de aanvang stond het vast, dat de Overveense hagenpreek de grootste zou worden wat het aantal bezoekers betreft, want zij kwamen niet alleen uit Haarlem, Amsterdam en uit Leiden, maar ook uit de vele kleine gemeenten, die nabij of tussen de genoemde steden gelegen zijn.

't Was niet vreemd, als men weet dat de bezoekers de beide mannen zouden zien en horen, wier namen van mond tot mond gingen, Petrus Gabriël en Jan Arentsz. Die twee mannen zouden er, met Gods hulp in slagen, om de echte Evangelieprediking te brengen en dat er een grote begeerte was naar de verkondiging van het Evangelie, hebben wij al verteld.

Laat ons het maar direct vertellen, dat er te Overveen ongeveer vijf duizend mensen zijn bijeengekomen.

Vijf duizend mensen, die er kwamen met de hoop in het hart, dat zij, onder de onmisbare zegen van de Heere, zouden worden versterkt in het geloof, of uit zuivere belangstelling om te horen of die ketters inderdaad zo leugenachtig en gevaarlijk waren als de priesters en de monniken beweerden.

O, de woede, van de vijanden zou ten top stijgen, toen zij hoorden dat er zoveel mensen waren, die de priesterlijke waarschuwingen gering achtten en die bovendien openlijk de koninklijke bevelen trotseerden.

Maar als God werkt, wie zal het keren?

Zo ging het ook hier.

De edelen, bijgestaan door gewone burgers en handwerkslieden, hadden gezorgd voor een goede spreekplaats, midden in een dal, tussen hoge heuvelen, zoals die nabij Overveen aanwezig zijn.

Hierdoor werd de afstand kleiner van het terrein, en de stem van de spreker kon door allen worden gehoord.

Van beneden tot boven waren de hellingen weldra bezaaid met mensen en de stemming liet niets te wensen over.

Bijna alle mensen waren deftig “in het zwart” gekleed en schitterend stak hierbij de hagelwitte kleur af van de mutsjes en geplooid kraagjes van de vrouwen en de halskragen van de mannen.

En dan de stemming!

Hier waren alle grenzen en scheidslijnen uitgewist.

De edelman, getooid met het koord en de medaille van “het Gulden Vlies” zat naast de bijhouwer. De edelvrouw, gekleed in een kostbaar gewaad, zocht en vond een plaats naast de behoeftige dienstmaagd, die bijna al haar penningen had uitgegeven, om een boekje met de psalmen van Datheen machtig te worden.

Wie Hervormingsgezind was, kon zich bovendien aangenaam bezig houden met het luisteren naar de gesprekken; die, op levendige toon werden gevoerd, want hier hadden de spionnen niets te vertellen en hier kon men vrij ademhalen.

Maar kom, wij zullen ons voor enige ogenblikken naar de heuveltop begeven, waarop vijf mannen, met pistolen en hellebaarden gewapend, een standplaats hebben gekozen, om de orde te bewaren en om zo nodig vijandelijke pogingen tot verstoring van de orde, van de aanvang af te beletten.

Daar, langs de hellingen, rondom en op de begane grond, in “de kuil”, daar tellen wij de hoofden bij honderden. Daar bevindt zich ook de spreekplaats, waar Petrus Gabriël vandaag en Jan Arentsz. morgen het woord hoopt te voeren.

Maar o, hoe primitief is die spreekplaats ingericht.

Er staat alleen maar een bankje voor de spreker en acht lange stokken zijn er in de grond gestoken. Op het bovineinde van die stokken, die even ver in de grond zijn geslagen, rust de opengeslagen Bijbel.

Maar wat hindert dat? De spreker kan zich wel behelpen en hij is er al blij om, dat hij hier, in “de tempel van ongekorven hout” het woord mag voeren en de naam van zijn Zender mag verheerlijken.

In de nabijheid van het “spreekgestoelte”, op de tweede rij, zien wij twee mannen, die ons niet onbekend zijn. Zien wij ze goed? Wij staren hen aan en wij herkennen die mannen, Richard en Antonio, maar nu, op verzoek van de Jonker van Brederode, zijn zij gestoken in een ander gewaad.

Moet Antonio, die vervolger, hier luisteren? Moet hij hier op hete kolen zitten?

Ja, dat moet hij, maar hij kan zich troosten met de belofte, dat men hem geen letsel zal toebrengen en dat hij morgen na ook te hebben geluisterd naar Jan Arentsz., vrij terug kan keren naar Amsterdam. Daar kan hij dan aan de hogere geestelijkheid vertellen hoe de kettters voor hem hebben gezorgd.

Maar terwijl wij daar staan en nog nauwelijks onze verbazing hebben overwonnen, naderen er drie mannen, Petrus Gabriël en twee geleiders.

Dat is het teken dat de hagenpreek een aanvang zal nemen.

De kleine man met het bleke gelaat geeft een psalmvers op en uit duizenden kelen stijgt daarna het loflied op, dat heerlijk klinkt daar tussen het geboomte.

Daarna volgt het gebed, een hoogst indrukwekkend gebed, en dan geeft Gabriël de tekstwoorden op, waarover hij zal prediken, namelijk Efése 2: 8-10: “Want uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof, en dat niet uit u, het is Gods gave,” enz.

Klankvol en krachtvol drong de stem van de prediker door over het hele terrein en op de toppen van de heuvels kon men hem even duidelijk verstaan als in het dal, vóór de spreekplaats.

Ademloos luisterde de menigte. En vier uren lang duurde de preek, terwijl niemand zich over de lange duur er van beklaagde. Zó ontvankelijk waren de harten.

O, nee! het hinderde Gabriël niet, al scheen hem enkele uren achtereen de zon scherp in het gelaat of op het hoofd. Hij ging door, kalm, welsprekend, en in een krachtige betoogtrant, die de grootheid van de ontferming van God duidelijk liet uitkomen.

Maar het is niet onze bedoeling om lang bij deze predicatie stil te staan, want morgen preekt Jan Arentsz, de “held” van ons verhaal.

Na de preek, die een zeer diepe indruk had gemaakt op de menigte, begaf Gabriël zich

naar het Huis te Kleef, te Overveen, waarin zijn gastheer woonde. In diezelfde woning zou ook Jan Arentsz., wiens komst men vanavond laat, of morgenochtend vroeg tegemoet kon zien, gastvrij worden ontvangen.

Richard en Antonio werden naar het huis van Brederode teruggeleid, maar terwijl de eerste er voor uit kwam, dat hij het met de ketters eens was, bleef de tweede spaarzaam in woorden. Zijn gelaat verried evenwel, dat er veel in zijn binnenste omging, meer dan hij durfde of wilde bekennen. Een gelaatskenner zou hebben gezegd: “Het huilen stond hem nader dan het lachen.”

Arme Antonio! Ja, ook u bent een schepsel uit stof geboren en ook u draagt een onsterfelijke ziel in uw binnenste. Ach, dat u het slechts begrijpen wilde, hoe graag Gabriël en Arentsz. u in het stof zouden zien knielen, smekend om genade, en dan met verwerping van al uw vermeende deugden, die u maar — om het met Jan Arentsz. te zeggen — “moet werpen voor de mollen en de vledermuizen.”

Maar wij laten nu Richard en Antonio een poosje alleen en wij zullen zien wat er te Overveen gebeurde na afloop van de eerste predikatie.

Wat zouden de bezoekers doen? Zouden zij, die van verre kwamen, huiswaarts keren of zouden zij blijven tot de volgende middag?

Het antwoord kunnen wij weldra in het dal en in de nabij gelegen bossen horen.

Het besluit staat vast! Men blijft! In de voertuigen of in de huifkarren zal men, zo goed en zo kwaad het mogelijk is, een rustplaatsje inrichten en al zal misschien het rustuur korter zijn dan gewoonlijk, wat nood! het is heerlijk weer, de nachtegaal zingt zijn lied en de lieflijke maan, die bijna “vol” is, werpt haar licht bijna toverachtig tussen de boomstammen en de bladeren door en tekent schilderachtige schaduwfiguren in het mulle zand.

Koud is het niet. Het weer is prachtig. In de namiddag en in de avond kan men wandelen, en wat meer is, ook kennis maken met andere “pelgrims”, waarbij het niet ontbreekt aan mannen en vrouwen, die de enige weg van de verlossing “uit bevinding” kennen.

Om eten en drinken behoeft men zich voorts ook niet te bekommeren, want de edelen hebben nu letterlijk voor alles gezorgd.

Op die wijze worden de dagen van de hagenpreek nog onvergetelijk en men zal er krachten kunnen vergaderen om pal te staan in de stormen, die welhaast, als vrucht ener satanische moordzucht, over ons arme Vaderland zullen losbreken.

22 juli

Jan Arentsz. is, met twee reisgenoten, gearriveerd en afgestapt aan het “Huis te Kleef”, waar hij hartelijk werd welkom geheten door zijn gastheer, door Jonkheer van Brederode, en door Petrus Gabriël.

Wederkerig vertelden de laatstgenoemden elkaar van de welgeslaagde hagenpreken te Alkmaar, te Enkhuizen en te Overveen en beiden verblijdden er zich in, dat er althans nog één middel over was gebleven om de schare Gods Woord te verkondigen.

Toen het middaguur was aangebroken, begaven de gastheer en zijn gasten zich naar “het dal” en hoe blij waren zij, toen zij zagen, dat het aantal luisteraars niet minder, maar eigenlijk nog iets groter was dan op de vorige dag.

Jan Arentsz. beklom op tijd de “spreekplaats” en stelde zich op voor de Bijbel, die op stokken rustte.

Op zijn verzoek zong de schare het tiende vers van Psalm 68:

*Geloof sy God die ons met een
Onderhout end segent gemeen*

*Door syn vrucht end genade.
 God de Heer' is ons salicheyt
 Hij toont ons syn goetgonsticheyt
 Door verlossingen machtich
 Het is God die syn Volck vrij stelt
 End maect dat het blijft ongequelt
 Van 's doods geweld seer vruchtlich³.*

Na dit gezang volgde een hartroerend gebed en daarna verklaarde Jan Arentsz.: We willen beginnen met de voorlezing van een zeer belangrijke brief van Maarten Luther, die hem, na veel moeite, pas in de handen was gekomen en waarvan maar weinige afschriften bestonden.

Luther had die brief geschreven toen Hendrik Voes en Johannes Esch, twee jonge monniken, als de eerste martelaren na de Hervorming op 1 juni 1523 te Brussel werden verbrand.

Alle luisteraars spitsten de oren toen zij hoorden spreken van een brief van Luther, die gericht was aan “alle lieve broeders in Christus, die in Holland, Brabant en Vlaanderen zijn, benevens aan alle gelovigen in Christus.”

Dat zulk een brief bestond, was aan de overgrote meerderheid van de aanwezigen onbekend. Geen wonder, dat men gaarne weten wilde, wat de grote Hervormer aan het Hollandse volk had te zeggen.

Het werd zó stil, dat men letterlijk een blad kon horen vallen, toen Jan Arentsz. de voorlezing begon:

“Lof en dank zij de Vader aller barmhartigheid, die ons in deze tijd zijn wonderbaar licht weder laat zien, dat tot heden om onze zonden verborgen is geweest, die ons aan de afgrijselijke macht van de duisternis heeft laten onderworpen zijn en zo smadelijk dwalen en de Antichristi dienen. Maar nu is de tijd wedergekomen, dat wij de stem van de tortelduiven horen en de bloemen in ons land opgaan; welke vreugde u, mijn geliefden, niet alleen deelachtig zijt geworden, maar u bent ook de voornaamsten geworden aan wie wij zulk een vreugde en wellust beleefd hebben. Want u is het voor de gehele wereld gegeven niet alleen het Evangelie te horen en Christus te belijden, maar ook de eersten te zijn, die om Christus schande en schade, angst en nood, gevangenis en gevaar lijdt en nu zo vol vrucht en sterkte bent geworden, dat u het ook met uw eigen bloed begoten en bekrachtigd hebt, daar bij u de twee edele kleinodiën van Christus, Henricus en Johannes, te Brussel hun leven gering geacht hebben, opdat Christus met Zijn Woord zou geprezen worden. O, hoe verachtelijk zijn die twee zielen ter dood gebracht, maar hoe heerlijk en in eeuwige vreugde zullen zij met Christus wederkomen en rechtvaardig oordelen degenen, door wie zij nu met onrecht

³ Geloofd zij God met diepst ontzag,
 Hij overlaadt ons, dag aan dag,
 Met Zijne gunstbewijzen.
 Die God is onze zaligheid,
 Wie zou die hoogste Majesteit
 Dan niet met eerbied prijzen?
 Die God is ons een God van heil,
 Hij schenkt, uit goedheid zonder peil,
 Ons 't eeuwig, zalig leven;
 Hij kan, en wil, en zal in nood,
 Zelfs bij het naad'ren van den dood,
 Volkomen uitkomst geven.

geoordeeld zijn. Ach, welk een nietig ding is het toch, door de wereld geschandvlekt en gedood te worden voor hen, die weten, dat hun bloed kostelijk en hun dood dierbaar is in Gods ogen, zoals de Psalmen zingen: Wat is de wereld tegen God.

Welk een genot en vreugde hebben alle engelen in deze twee zielen gezien. Hoe gaarne zal het vuur hen uit dit zondig leven tot hun eeuwig leven, uit deze smaad tot de eeuwige heerlijkheid geholpen hebben.

God zij geloofd en in eeuwigheid gezegend, dat wij beleefd hebben rechte heiligen en waarachtige martelaren te zien en te horen, wij, die tot heden zoveel valse heiligen beleefd en aanbeden hebben. Wij hier zijn tot heden nog niet waardig geweest, Christus zulk een dierbaar kostelijk offer te worden, ofschoon veel van onze leden niet zonder vervolging zijn geweest en nog niet zijn.

Daarom, mijn allergeleefsten, weest getroost en vrolijk in Christus en laat ons Zijn grote tekenen en wonderen danken, die Hij heeft aangevangen onder ons te doen. Hij heeft ons daar fris nieuwe exempelen van zijn leven afgebeeld.

Nu is het tijd, dat het rijk van God niet besta in woorden maar in kracht. Hier leert men wat het zegt: *Weest vrolijk in de verdrukking!*

Het is een kleine tijd zo zegt Jesaja, dat Ik u verlaat, maar met eeuwige barmhartigheid wil Ik u aannemen. En de 91ste Psalm zegt: Ik ben met hem in verdrukking; Ik zal hem redden en wil hem in eer zetten, want hij heeft Mijn Naam beleden.

Dewijl wij dan de tegenwoordige verdrukking zien en zo troostrijke beloften hebben, zo laat ons ons hart vernieuwen, goedsmoeds zijn en ons met vreugde voor de Heere laten slachten. Hij heeft gezegd: "Ook de haren uws hoofds zijn alle geteld." En hoewel de tegenstanders deze heiligen voor Hussieten, Wicklifieten en Lutheranen zullen uitmaken en zich op hun woord zullen beroemen, dat moet ons niet verwonderen, maar des te meer sterken, want Christus' kruis moet lasteraars hebben; maar onze Rechter is niet ver. Hij zal een ander oordeel vellen; dat weten wij en zijn er zeker van.

Bidt voor ons, lieve broeders! Ook onder elkaar, opdat wij de één de ander de getrouwe hand reiken.

Opdat wij, verder, ons allen in één geest aan ons Hoofd Jezus Christus vasthouden, Die u met genade sterke en toebereide tot eer van Zijn heilige Naam, aan Wie prijs, lof en dank zij toegebracht door u en alle creaturen in eeuwigheid. Amen.

Uw Mart. Luther D.

Tot zover de brief van Luther.

Men kon het de aanwezigen aanzien, dat de inhoud een diepe indruk op hen had, gemaakt. Dat was een krachtige geloofstaal en tegelijk een aanmoediging om niet moedeloos te worden in de strijd.

Jan Arentsz. kondigde hierna zijn tekst aan en wel de woorden van Psalm 118: 17: "Ick en sal niet sterven maer levendich blijven ende sal de wercken des Heeren vertellen."

Het was maar een kleine tekst, maar onze hagenprediker stond in zijn volle kracht, toen hij bewees, dat voor Gods kinderen de dood verslonden is tot overwinning en wel door Hem, Die de opstanding en het leven is, zodat zij ook van de werken van de Heere kunnen vertellen.

Bij vernieuwing scheen het alsof Jan Arentsz. de hele inhoud van de Bijbel uit het hoofd had geleerd en iedere verklaring staaft hij met een aantal teksten.

Was Gabriël de geleerde, die Grieks en Latijn kende, Jan Arentsz. kende goed zijn

Hollandse Bijbel en opnieuw bewees hij met de keuze van zijn woorden de harten van de luisteraars op gevoelige wijze te treffen. Vaak gebeurde dit met gebruik van woorden, die aan de volkstaal werden ontleend.

Zijn grote schranderheid, en zijn blik in de dieptegangen van de Heilige Schrift waren verbijsterend, zodat velen het konden begrijpen, dat Petrus Gabriël in nederigheid erkende, dat hij daarin de mindere van Arentsz. was.

Of dit zo was? Dit is niet uit te maken. Veeleer nemen wij aan, dat de één de ander uitnemender achtte dan zichzelf, omdat Gods Geest de ware nederigheid in het hart plantte.

Ook Jan Arentsz. predikte lang en wel drie uren achtereen en gedurende die hele tijd zat de schare schier bewegingloos te luisteren.

Was dat een gewezen mandenmaker, die daar sprak?

Dat was gewoon een wonder! Maar nu begreep men het ook, dat eenmaal eenvoudige vissers op de grote Pinksterdag en daarna op zulk een uitnemende wijze het woord konden voeren.

Beide hagenpredikers hadden zich weer vele vrienden verworven. Niet alleen door hun woorden, maar ook door hun gedrag, dat sterk opviel in vergelijking met de houding van de priesters en van de monniken.

Zij waren — alzo zeggen ons enige geschiedschrijvers — zeer gezien bij het volk. Zij beoogden geen schandelijk gewin. Zij leefden matig en waren gastvrij voor iedereen, die om raad of hulp bij hen aanklopte. In hun kleding waren zij gering en eerbaar. Meestal behielpen zij zich op hun reizen met wat wei en melk. En heel mooi was ook de slotbeschouwing, namelijk dat zij standvastig de grondslagen van het geloof bewaarden, maar “rekkelijk” waren wanneer het ging om kleine verschillen.

Maar nu keren wij weer tot ons verhaal terug, want er zou nog iets bijzonders gebeuren.

Richard en Antonio moesten ook op deze tweede dag, de predikatie bijwonen en zo zaten zij daar dan op één van de eerste rijen, in een gewoon burgerlijk gewaad, en met een bewaker in het midden.

Opvallend was het, dat de twee mannen het oog en het oor geen ogenblik van de prediker afwendden en dat zij zijn woorden, om het eens eenvoudig te zeggen, als het ware indronken als water.

Maar er was nog iets op te merken.

Het gelaat van Antonio werd beurtelings rood en wit en de man scheen de prooi te zijn van een hevige inwendige ontroering.

Toen Jan Arentsz. in het laatste half uur van zijn prediking uitvoerig de woorden behandelde: “ende sal de wercken des Heeren vertellen”, liet hij niet na om er op te wijzen, dat ieder, die zeggen kan dat hij niet zal sterven maar leven, ook zal kunnen spreken van de werken des Heeren, want zonder die werken blijft men dood in zonden en misdaden en dan levert Romeinen 3 de teekening van hun beeld.

Paulus — zo zei Jan Arentsz. onder meer — was een vervolger van degenen, die de Heere Jezus volgden, maar toen hij in het hart was gegrepen en staande werd gehouden op zijn zondige weg, toen kon hij ook verklaren, dat het God behaagde “Zijn Zoon in hem te openbaren”, zodat er ook andere woorden uit de Heilige Schrift in vervulling kwamen, namelijk: “Ik in u en gij in Mij!”

“Wat leeft er” — zo zei Jan Arentsz. — “van nature in het hart van de mens? De zonde en menigmaal allerlei gruweldaden, ook al draagt men zelfs een geestelijk gewaad en “al meet en vergelijkt men zichzelf met zichzelf”, zodat men nog kan menen een vroom mens te zijn, een vriend van God, terwijl men toch niets anders is dan een dienaar van de Satan, de mensenmoorder van den beginne.”

Het werd Antonio onder die woorden vreemd te moede.

De mandenmaker scheen hem te kennen of te raden wat er in zijn hart omging. Want ook Antonio gevoelde wel; dat hij zich had “geplakt en gepleisterd”, een gepleisterd graf gelijk.

Bovendien waren die overleggingen in zijn hart niet de eerste.

Bijna slapeloos had Antonio de nacht na de prediking van Gabriël doorgebracht. Hij was stil en in zichzelf gekeerd en telkens wanneer Richard vroeg wat hem deerde, had hij zich van deze afgewend met een schouderophalen, alsof hij zeggen wilde: Ik weet het niet!

Slechts één maal had Antonio een antwoord gegeven, maar het waren woorden in een vreemde taal, namelijk Latijn.

Die woorden luiden: “Angelus Domini per noctum aperuit ianuas carceris”, en de vertaling er van, die later door Richard werd gevraagd, luidde als volgt: “De engel des Heeren heeft bij nacht de deuren van de gevangenis geopend.”

Meer kon Richard van zijn kameraad niet als antwoord op zijn vragen vernemen en deze scheen nieuwe vragen te ontwijken.

Op weg naar de tweede nagepreek liep Antonio ook zwijgend verder en met een gebogen houding, zodat Richard hem niet lastig viel met nieuwe vragen.

Ongeveer een kwartier voor het einde van de godsdienstoefening, toen Jan Arentsz. blijkbaar een aanvang maakte met een machtige peroratie, een verzameling van woorden, waarin kort en krachtig de slotsom van de prediking was begrepen, kon Antonio zich niet langer inhouden en barstte in snikken uit.

Richard, de bewaker en alle andere personen, die in de nabijheid zaten, wierpen voor één ogenblik een blik op de gebogen man, die zijn gelaat in de handen verborg, maar daarna wendde men de blik weder af, want het treffend woord van de geboren redenaar liet blijkbaar geen enkel hart onbewogen.

O, wat zou het zijn?

Zou God deze zondaar — om het met de woorden van Jan Arentsz. te zeggen — “gearresteerd” hebben?

Zou ook deze Saulus, terwijl hij moord en vervolging blies op de weg, in het hart, zijn gegrepen en staande gehouden zijn op de weg van de zonde en van de dood?

Ook de hagenprediker keek een ogenblikje naar de schreiende man, die hij echter niet kende.

Maar o, als het eens waar was wat men dacht en vurig hoopte, omdat die liefde, door God de Heere in het hart uitgestort, zich niet verloochenen kan.

Dan zou er blijdschap in de hemel zijn over één zondaar, die zich bekeerde, meer dan over negen en negentig rechtvaardigen, die de bekering niet van node hebben.

Dan zou, met de komst van Antonio, de eerste buit behaald zijn en de Roomse macht zou tot in de grondslag toe worden geschokt.

Richard, de krijgsman, die tot dusver een verkapte aanhanger van de “nye lere” was geweest, had ook met de grootste aandacht geluisterd.

Te Valenciennes, in Frankrijk, had hij voorgangers van de Hugenoten gehoord, en gaarne stemde hij in met de inhoud van hun preken, maar wat hij nu van Jan Arentsz. had gehoord, overtrof alles.

Meermalen scheen het alsof zijn hart werd verwarmd door die machtige en aangrijpende woorden en ten volle kon hij begrijpen, dat zij gelijk stonden met mokerslagen, en wel voor hen, die de leer van de leugen en van de verdichtselen wilden behouden.

Richard kwam tot een besluit.

Van heden af zou hij “ketter” zijn in de volste zin van het woord en de dubbele taak, die hij tot dusver vervulde en die hem afschuwelijk begon te worden, zou hij laten

varen.

“Wie niet met Mij is, die is tegen Mij! en wie niet met Mij vergadert, die verstroot!” Dat waren de woorden van de Heere Jezus, die door Jan Arentsz. met klem werden aangevoerd, en die prediker had gelijk. O, gave de Heere, dat hij in waarheid “ketter” mocht zijn en rust mocht vinden bij Hem, die de ware Rustaanbrenger is.

Straks, in de woning van Jhr. van Brederode, zou Richard aan Antonio dit besluit mededelen.

Weg met de wapenen van de verdelging! Weg met den lijfrok van de koning, want de koning bevond zich in een openlijke strijd met de Heere der Heeren en de Potentaat der potentaten.

Nu geen vrees meer en geen dubbelhartigheid.

Richard had de woorden van Luther gehoord. Zó moest het zijn. En met de echo van die woorden in het hart, begaf ook Richard zich zwijgend, naast Antonio, naar de gastvrije woning van Jhr. van Brederode.

8. DE EERSTE BUIT

De hagenpreek was geëindigd.

De bewoners van Overveen waren getuigen geweest van gebeurtenissen, die zich niet zouden herhalen.

Jan Arentsz., Petrus Gabriël en hun vrienden begaven zich naar de gastvrije woning, waarin zij gehuisvest waren en in de namiddag zouden beiden per huifkar, aanvankelijk onder gewapend geleide, naar Amsterdam terugkeren.

Richard en Antonio, benevens hun bewaker, begaven zich naar de woning van Jhr. van Brederode. Twee dagen waren zij er “gevangen” geweest, maar nu ontvingen zij de vrijheid om te gaan waarheen zij wensten, want dat was de afspraak.

Maar de vriendelijke gastheer liet hen zo maar niet zonder meer vertrekken.

Een dienstbode, deftig gekleed en met een wit cornetje op het hoofd, ontving het bevel om een goede maaltijd “voor de gasten” gereed te zetten. Eerst na de maaltijd zouden zij kunnen vertrekken.

Daar zaten Richard en Antonio weer alleen, in het grote vertrek met de grote schouw en de deftige oud-Hollandse meubelen.

De luiken voor het raam waren gesloten geweest. Twee dagen lang. Maar daar die luiken het bovenste gedeelte van het raam niet bedekten, viel er bij dag nog genoeg licht door dat bovengedeelte, dat bestond uit kleine ruitjes, bestaande uit glas in lood.

Nu de hagenpreek geëindigd was en de “gevangenen” konden gaan waarheen zij wilden, werden de luiken op last van de huisheer geopend en een stroom van licht drong naar binnen, zodat de beide “spionnen” eerst nu de fraaie afwerking van de meubelen en de schitterende kleuren van de wandbekleding konden bewonderen.

Maar de “gasten” hadden iets anders in het hoofd en hun hart hield zich bezig met gans andere dingen.

Slechts enkele ogenblikken keken zij naar buiten. Hoe mooi was de omgeving van de fraaie woning en hoe druk was het nog daar buiten, waar voortdurend karren passeerden met huiswaarts kerende preekgangers.

“Antonio,” zei Richard, nadat hij zijn kameraad een poosje had aangestaard, “zou je nu eens willen zeggen wat je scheelt? Ik vraag het je als een goed vriend.”

Antonio, die in een voorover gebogen houding voor de tafel zat, met de ellebogen op de tafel en het hoofd rustend in de handen, zag nu zijn metgezel gedurende één ogen-

blikje aan en zeide: “Ik weet niet wat er met mij gebeurde. Gisteren bekleemde mij de gedachte al, dat ik een groot zondaar ben, maar vanmiddag, bij de preek, was het mij alsof de woorden van de hagenprediker met kracht in mijn ziel werden gedrukt en nu laten ze mij niet los. En tegelijk was het alsof een stem mij de woorden in de ziel wierp: “Zou Ik lust hebben in de dood van de zondaar, maar daaraan heb Ik lust dat hij zich bekere en leve.”

Opnieuw brak Antonio uit in luide snikken en daarna vervolgde hij: “Ik kan de gedachte niet van mij afzetten, dat het mij ging als Saulus op de weg naar Damascus, die de woorden hoorde: “Saul, Saul, wat vervolgt gij Mij?”

En toch,” zo vervolgde Antonio, “klonk Saulus die stem liefelijk en niet dreigend in de ziel, en zo gaat het ook mij. Het is alsof de lieve zon haar stralen werpt in de duisternis, die daardoor verdwijnt en het is ook alsof het ging als bij de schepping: de aarde woest en ledig. maar toen kwam het licht, dat de duisternis verdreef Ik ben nu niet beangst, maar bitterlijk bedroefd en ik zou mijn hart wel willen uitstorten in één voortdurende klank: Peccavi! Peccavi! vergeving, vergeving! Ja, ik heb gezondigd. Ik kan er niet meer aan twijfelen. Ik heb de verzenen tegen de prikkels geslagen en nu ben ik verwond, dodelijk verwond!”

Richard, die met grote belangstelling had geluisterd, wist aanvankelijk niet wat hij zeggen moest, maar eindelijk zei hij: “Weet je wat ik geloof, Antonio? In Frankrijk hoorde ik van de ketters vaak zo’n taaltje. Ik heb die mensen gevolgd in hun gangen en toen heb ik gezien, dat het wat meer was dan een overgang van de taveerne (herberg) naar de kerk. Het waren goede mensen, die geen kat kwaad zouden doen.”

“Ja,” zei Antonio, “maar ik heb wel kwaad gedaan. Heel veel kwaad! Ik wandelde in de duisternis en die noemde ik licht. Ik heb de vorst van de duisternis in blindheid en verblinding gediend en ik leende het oor aan menselijke verdichtselen en overleveringen. O, hoe kan ik nu de woorden van Luther begrijpen. Nooit had ik van die brief gehoord, maar zijn gestalte staat mij nu anders voor de ogen dan voorheen, toen ik slechts een duivelsdienstknecht in hem ontwaarde. Hendrik en Johannes, die twee jonge monniken, gingen de dood niet in met een vloekwoord voor hun vijanden op de lippen. Heel goed herinner ik mij de mededelingen van de oude prior of overste van mijn klooster. Beiden stonden zij tegenover elkaar, ieder aan een paal gebonden, op de brandstapel. Zij spraken met elkaar en vertroostten elkaar toen de vlammen hun werk deden. Johannes vroeg aan Hendrik: Hoe gaat het u, mijn broeder? En Hendrik, wiens voeten reeds waren verkoold, wierp een blik op de vurige kolen onder hem en, zei: Het is mij alsof men mij een bed met rozen spreidt!”

“Dat is kras!” zei Richard.

“Ja, maar de prior noemde dat een werk van de duivel, die hen ondersteunde. En dat geloof ik niet meer. De duivel zal zijn dienstknechten geen woorden van lof op de lippen leggen, waarmede zij de goede God prijzen en eren. En jij Richard?”

“Dat geloof ik ook niet!” zei Richard, die niet wist hoe hij het had. Slechts uiterlijke gebeurtenissen hadden hem gunstig gestemd voor de Hervorming en de volgelingen daarvan, maar wat Antonio zei, was hem vreemd, in elk opzicht. En toch? Toch versterkten de houding en het woord van Antonio hem in zijn aanvankelijke overtuiging, dat de ketters het meer en beter bij het rechte einde hadden dan Rome, met de hele priesterschaar, die veel werkten met list en bedrog en alzo de “rusting” toonden van de vorst van de leugen en van de duisternis, die zij blindelings volgden en vereerden.

“En wat doe je nu, Antonio?” vroeg Richard, die niet meer wist wat hij verder moest zeggen en vragen.

“Hier heb ik mijn schuilpakje uitgetrokken en hier zal het blijven, als onze gastheer het goed vindt,” zei Antonio beslist. “Ik kan de huichelaar niet verder uithangen. Alleen God de Heere weet wat er verder moet en zal gebeuren, want ik sta blind voor de toekomst en ik zie geen weg. Maar kapelaan en kettervervolger ben ik af, of ik zou ook de verzenen tegen de prikkels slaan.”

“En wat ga je dan doen?” vroeg Richard. “Als je dat doet, dan ben je hier nog minder veilig dan Jan Arentsz. en Gabriël, want de grootste woede keert zich tegen afvallige priesters en monniken.”

“Dat is mij bekend, Richard!” zei Antonio, “maar ik ben van plan te vluchten, naar België of naar Frankrijk, waar het mij het veiligst is, want hier te lande blijven, dat is onmogelijk.”

“Welaan dan, broeder!” zei Richard, terwijl hij Antonio de hand toe stak, “hier heb je dan je metgezel, want reeds tijdens de hagenpreek van Jan Arentsz. heb ik hetzelfde plan ontworpen. Ik laat mijn lijfrok hier achter en omdat het niet anders kan, verlaat ik als deserteur de gelederen van de koning.”

“Maar wat belet u dan in dienst van de koning te blijven?” vroeg Antonio.

“Vraag je dat nog?” zei Richard verbaasd. “Waarom zijn wij hierheen gegaan? Om een hagenpreek te verstoren. En als nu binnenkort de tijding komt, dat de koning het smeekschrift van de edelen van de hand wijst, — want daaraan kan ik niet twijfelen — dan wordt het een spel van moord en doodslag en dan zullen ook Jan Arentsz. en Gabriël de dans niet ontspringen. Let maar, op wat ik je zeg! Maar ik kan daaraan de hand niet lenen. Nooit! Wat jij er mee doormaakt, is mij niet bekend. Maar wat die mensen zeggen, is de waarheid en volgens de Bijbel. Ook heb ik genoeg van de Roomse beweging gezien, dat mij tegen de borst stuit. Het werd meer dan tijd, dat er een Luther op de vlakke verscheen om de degen ter hand te nemen. Ik laat straks mijn lijfrok hier liggen en als ik dit pakje van de gastheer mag behouden, dan gaan we samen op weg, tenminste als je van mijn tegenwoordigheid gediend wilt wezen.”

Groot was de verrassing van Antonio, toen hij deze woorden hoorde.

Tezamen waren zij uitgetogen om een hagenpreek te beletten of te belemmeren, en tezamen werden zij staande gehouden op de weg, om vervolgens zelfs een bescheiden plaatsje te zoeken in de gelederen van de aangevallenen. Wie had dat ooit kunnen denken?

Maar de wegen van de Heere zijn wonderlijk en Richard en Antonio zouden de laatsten niet zijn, die hun uniform zouden verwisselen voor het eenvoudiger kleeid van de Christen-pelgrim, die naar Sion reist.

O, zeker! het zou gaan over bergen, waar zich een aanlokkelijk panorama voor de ogen van de reizigers zou ontrollen, maar ook door diepe dalen waar zij de voeten zouden kwetsen en waar de moed dreigde verloren te gaan.

Zo zouden, ook zij het leren, dat hier beneden het land van de rust niet is, maar hoopvol zouden zij ook dan de blik vooruit werpen, naar het nieuwe Jeruzalem dat boven is, waar God is alles in allen, — waar een volle verzadiging is van vreugde en waar liefelijkheden zijn in Zijn rechterhand en dat eeuwiglijk en altoos.

Richard en Antonio konden hun gesprek niet vervolgen.

De tafel werd in gereedheid gebracht voor een maaltijd, die niets te wensen overliet.

Twee metalen kroezen werden — naar het gebruik van die tijd — gevuld met het fijnste bier, dat in de kelder van de gastheer werd bewaard en weldra kon de maaltijd een aanvang nemen.

“Ook de Heer van Brederode is een goede ketter!” zei Richard, wiens blik zich gewoonlijk uitsluitend bepaalde tot het zichtbare, maar de krijgsman, die de wapenrok in een hoek had geworpen, kon in zijn soort stellig één van de besten worden

genoemd.

En Antonio? Antonio vouwde de handen en bad, wellicht, voor de eerste maal in zijn leven. Wellicht lagen de woorden: O, God! wees mij arm zondaar genadig! hem daarbij op de lippen, om een klank in zijn hart te vertolken. En als dat zo was, dan zou het een gebed zijn, dat doordrong tot de troon van de Almachtige, Die het geroep van de ellendigen hoort en Die nooit gezegd heeft: Zoek Mij tevergeefs!

Toen de maaltijd geëindigd was, verscheen de gastheer in de kamer, terwijl een dienstknecht hem op de voet volgde, om de kledingstukken te brengen, waarmee de gasten gekleed waren toen zij gevangen werden genomen.

“Edele Heer!” zo zei Richard nu, “mag ik u wat vragen?”

“Ja, zeker! ga je gang!” was het antwoord.

“Zou ik dit pakje mogen behouden, terwijl u het mijne er voor in de plaats neemt en behoudt?”

“Ja, hoor eens, ik begrijp niet waarom je dat vraagt. Ik vind het een vreemd verzoek,” zei Jhr. Lancelot van Brederode.

“Dan zal ik het u zeggen!” zei Richard en in z’n gewone soldatentaaltje vervolgde hij: “Antonio en ik hebben er genoeg van! We gooien de bijl er bij neer en we vluchten. U en Jan Arentsz. en Peter de Vlaming zullen geen last meer van ons hebben. We zijn ketter geworden. Eerst was ik het al half, maar nu tot over m’n oren toe, want Jan Arentsz. heeft het laatste muurtje ondersteboven gekeerd.”

Jonkheer Lancelot van Brederode moest lachen om het eenvoudige onopgesmukte taaltje van de krijgsman, maar tegelijk kon hij haast z’n oren niet geloven, toen hij het grote nieuws vernam, temeer toen hij hoorde dat “broeder Antonio” dezelfde plannen koesterde.

“Daar sta ik nu toch verbaasd van!” zei hij. Daarna liet hij er op volgen: “Maar weet wel wat u doet. Worden de plakkaten verzacht, dan kan het gaan, maar worden zij gehandhaafd en misschien nog verscherpt, dan zal er een strijd ontstaan op leven en dood. De kettters worden vervolgd. U beiden zult het in dubbele mate ondervinden. Houdt u vol, dan zal het wel het beste zijn, dat u in de eerste tijd u zo ver mogelijk van uw standplaats verwijdert. De kleding, die u draagt, mag u behouden en de soldatenrok en het priesterkleed behouden wij dan maar. Beide pakken kunnen ons nog te pas komen als de vrijheidsstrijd ontbrandt en als Willem van Nassau, m’n broer Hendrik en andere edelen, het volk oproepen om te wapen te gaan.”

Klaar was de zaak! Richard en Antonio zouden onherkenbaar zijn op het eerste gezicht en beiden bedankten Lancelot van Brederode recht hartelijk, voor de gastvrijheid en het gulle onthaal.

“Zo!” zei Jhr. van Brederode, “dus de Geuzen” zijn toch nog zo slecht niet als men ze afschildert. Barlaimont noemde mijn broeder Hendrik, Lodewijk van Nassau en andere edelen, die het smeekschrift kwamen aanbieden: Bedelaars! Want toen de Landvoogdes den stoet zag, vreesde zij, waarop Barlaimont haar toevoegde: Het zijn slechts bedelaars! (Ce ne sont que des Gueux!) en die erenaam van “Geuzen” hebben wij inmiddels aangenomen, wij en het volk met ons, en onder die naam hopen wij, als het moet, voor de vrijheid te strijden.”

Jonkheer Lancelot van Brederode, één van de leden van het vermaarde geslacht van de Brederodes, stond dus ook in het eerste gelid dergenen, die streden voor de vrijheid van het geloof en daarna voor de onafhankelijkheid van ons Vaderland, maar hoewel hij en zijn broeder de “nye lere” waren toegedaan; schenen zij vreemd te zijn aan de vrije genade, die door de Hervormers werd gepredikt.

De overigens edele Heer van Brederode sprak daarom ook niet met Antonio over het

vele, dat er in zijn binnenste omging, maar wel drukte hij hem hartelijk de hand en prees zijn besluit om de kerk te verlaten, en zich te scharen onder de vlag van Oranje, die zich gereed maakte om het arme bedreigde volk te hulp te komen, indien dit nodig was.

“En wat zal ik nu zeggen,” aldus vroeg Jhr. van Brederode, “indien er hier Amsterdammers komen om naar u beiden een onderzoek in te stellen? Maar nee,” zo liet hij er na slechts enkele seconden van beraad op volgen, “laat dat maar aan mij over. Goede vrienden, vaartwel! En indien u beiden, of één van u nog eens in de nabijheid komt van mijn woning, dan bent u welkom! Daarop kunt u rekenen!”

Vijf minuten later bevonden Richard en Antonio zich buiten de muren van de gastvrije woning.

De eerste was geen soldaat, de tweede geen kapelaan meer. Voor hen lag een toekomst, die zij niet konden doorgronden en achter hen dreigde het gevaar van de vervolging.

’t Was wel een stap van betekenis, die zij hadden gedaan.

“Waarheen zullen wij gaan?” vroeg Antonio, die de leiding bij de reis graag aan zijn reisgenoot overliet.

“Eerst naar Leiden,” was het antwoord, “en dan naar Rotterdam. Vervolgens naar Antwerpen en zo steeds zuidelijker. Bereiken wij Frankrijk, dan weet ik daar wel adressen, waar wij ons kunnen verbergen en daar ken ik ook wel vrienden, die ons zullen helpen aan de middelen, die nodig zijn voor ons levensonderhoud.”

Toen de beide vrienden het einde van de hoofdlaan bereikten, waaraan de woning van Jhr. van Brederode gelegen was en zij een zijweg wilden inslaan, ontwaarden zij tot hun schrik in het midden van den zijweg vier soldaten te paard. De soldaten droegen een groot ruiterpistool in de gordel en een lans of piek in de hand.

“Kom Antonio, kom!” riep Richard haastig “Laten wij ons vliegensvlug achter die dikke boomstam verschuilen, want anders is het met onze vrijheid gedaan. Geloof me gerust, ze zoeken ons!”

Richard had het geraden.

Toen de Overheid te Amsterdam de beide boodschappers niet zag terugkeren, ontstond er een grote onrust, maar tegelijk een grote ontevredenheid.

De stedelijke magistraat deelde de boodschap mede aan de hoogstgeplaatste geestelijken en terstond volgde het besluit om een aantal soldaten te sturen naar Overveen. Die moesten Richard en Antonio zoeken. Konden zij de gezochten niet vinden, dan moesten zij Jan Arentsz. en Petrus Gabriël gevangen nemen en vasthouden, tot men zekerheid had over het lot van Richard en Antonio.

Niet minder dan twintig soldaten begaven zich op weg. Haastig patrouilleerden zij door de kleinere bosjes bij Sloterdijk en Haarlem, om te onderzoeken of beide boodschappers ergens vast werden gehouden, maar daarna werd de reis in galop voortgezet naar Haarlem en daarna naar Overveen.

Tot hun spijt moesten die soldaten echter ervaren, dat zij te laat kwamen.

Pedro, de aanvoerder, een Spanjaard die gebrekkig Hollands sprak, was een kettervervolger van de ergste soort.

“Niks te zien!” zei hij. “Viele wagens. Zingende luiten. Kettergebroed duivelsboodskap ontfangen. Er op in! Er op in!”

Ja wel, er op in! Maar wat zou het helpen? In het dal, waarin de hagenpreek werd gehouden, stonden nog acht stokken in de grond en er lagen vele papieren, maar kettters waren er niet meer. Jan Arentsz., Petrus Gabriël en enige geloofsgenoten zaten in één van de vele huifkarren, die zij passeerden, maar Richard en Antonio waren niet

te vinden in één van de wagens, die op reis waren naar Amsterdam.

In een wijde kring rondom Overveen verspreidden zich de ruiters om een onderzoek in te stellen in de bossen en op de landwegen, maar alles geschiedde vruchteloos.

Wat nu te doen?

Een houthakker vertelde, dat Jhr. van Brederode wel meer zou kunnen vertellen, want die had twee gasten gehad, die werden bewaakt.

De aanvoerder glimlachte. Dat was tenminste een spoor.

Vijf minuten later klonk luide de bel in de woning van Jhr. Lancelot van Brederode en de edelman, die reeds onraad bespeurde, stapte onvervaard de gang in en opende de deur.

“Hier twee afgezanten van Amsterdamse magistraat gefangen?” vroeg Pedro.

“Kettters houden er geen gevangenen op na!” luidde het antwoord onvervaard. “Ook doden zij geen afgezanten, maar alleen soldaten, als het moet, en dan in een eerlijk gevecht.”

“Zij niet hier geweest?” was de tweede vraag.

“Hier zijn zeer velen geweest,” zei Jhr. van Brederode kloekmoedig. “Ik behoor tot de stand van de edelen en ik ken geen wet, die mij dat verbiedt. Hier zijn in de nabijheid 5.000 mensen geweest en ik ken ze niet allemaal.”

“Keen boodskap ontvangen van magistraat?”

“De magistraat? Niets van gehoord. Wij zijn vrije burgers. En de “kettters” hebben niets gedaan tegen de koning, wiens lijfrok u draagt. Ga naar Amsterdam en zeg aan uw lastgevers, dat wij hun knechten niet zijn, al zijn wij Geuzen of bedelaars.”

Drommels! zal de Spanjaard gedacht hebben — dat is geen katje om zonder handschoenen aan te pakken. En dan een edelman, die het hof van de Landvoogdes weet te vinden? Nee, de aanvoerder dacht, dat het maar beter was om zich de vingers niet te branden. Hij trok af en verdeelde zijn manschappen in groepjes, die de bossen zouden doorkruisen en verder viel er niets meer te doen.

Wij hebben gezien, dat Richard en Antonio door één van deze groepjes verrast werden, maar gelukkig wisten zij zich verborgen te houden, zodat de ruiters zich zonder succes verwijderden.

Richard en Antonio waren ontkomen, althans bij de aanvang van hun reis, die wellicht nog vele gevaren zou opleveren.

Blijmoedig vervolgden zij hun weg. Juk en kluisters hadden zij afgeworpen en beiden vertrouwden op de leiding van Hem, Wiens ogen zijn aan alle plaatsen en Die nimmer slaapt of sluimert.

De eerste hagenpreek bij Overveen was niet vruchteloos geweest. Eén geval was bekend. Andere zouden vroeger of later openbaar worden.

9. GISTING IN DE HOOFDSTAD

Op de avond van den 27ste juli 1566 was het te Amsterdam alsof er iets broeide onder een groot gedeelte van de bevolking en vooral onder dat gedeelte, dat in de Haarlemmerstraat, bij de Nieuwendijk, in de Nes, de Warmoesstraat en in de aangrenzende straten woonde.

In dat gedeelte van de stad woonden zeer velen, die werkzaam waren bij de scheepvaart en bij het transport van de goederen en het scheen wel alsof die mensen ene aparte kaste vormden onder de bevolking.

Meer dan eens schoolden zij tezamen en de Overheid, die dit volkje kende, zorgde er voor om met veel beleid en bedachtzaamheid op te treden, want één vonkje zou

genoeg zijn om een hele buskruitlading van verzet te ontsteken.

De hele dag was het al enigszins rumoerig geweest op het Rokin en de Schoutendienaars ontvingen van de Schout het bevel om voorlopig op een afstand te blijven, want de kleinste poging tot geweld kon onaangename gevolgen hebben.

Zou men de woede van die zeebouwers en hun vrienden opwekken, dan konden er ongelukken gebeuren en het was niet eens onmogelijk, dat bijna de hele bevolking in de troebelen zou worden meegesleept, want de grote menigte kon zich met de gang van zaken, op meer dan een enkel terrein, zeer slecht verenigen.

Maar wat was er dan toch gebeurd?

Kom, we zullen ons even in de nabijheid begeven van die groep, die daar vooraan op het Rokin heeft postgevat en dan horen wij er misschien wel iets meer van.

Een reus van 'n kerel staat daar met opgestroopte mouwen midden in een kring van belangstellenden, die blijkbaar niet minder verstoord zijn dan hij en hij roept "Wat denken die lui wel? Moeten wij alles maar slikken? Ik bedank er voor! En als ze mij dan willen halen voor het Gerecht, dan moeten ze mij maar zo'n hele of halve Spanjool op m'n dak sturen, dan rekenen we samen wel af. Dat beloof ik ze graag!"

De spreker hief bij die laatste woorden een vuist in de hoogte, die veel op een voorhamer geleek.

"Ja, maar Dirk!" zei een tweede, "zou mijnheer Cant er niets aan kunnen doen? Dat is een voorstander van de "nye lere" en ik heb me al laten vertellen, dat hij in de Oudebrugsteeg den drempel plat loopt en goeie maatjes is met Jan Arentsz."

"Ach wat, wat zou die beginnen? Hij is nog geen 30 jaar oud en die ouwe paaien, waarmee hij in de Raad zit, menen veel wijzer te wezen dan hij. Ik zeg niet, dat hij niet genoeg in z'n bol heeft! Ik wou, dat ik zoveel wist als hij, dus daarvan niet, maar die ouwe paaien hebben teveel vriendjes onder de paters en de monniken en die menen de wijsheid in pacht te hebben."

"Dat zeg je goed, Dirk!" zei een palingventer, die zijn karretje in de nabijheid zette en die zich uit nieuwsgierigheid naar het groepje begaf. "Ze mogen wel oppassen, want de boel staat op springen. Ik kom aan vele huizen en zelfs de vrouwlui klagen steen en been. Weten jullie wat ze nou weer zeggen? Niet? Nou, ze zeggen, dat Jan Arentsz. en Peter de Vlaming last hebben gegeven, om die soldaat en die kapelaan, die naar Overveen zijn gestuurd, op te hangen."

"Nou, is dat niet bij de varkens af?" zei Dirk. "'t Is treurig! zeg zó maar! Ik heb wel gehoord, dat die twee kerels niet terug kwamen, maar dan moeten ze eerst de bewijzen leveren, dat ze gedood zijn. Dat geloof ik niet. Ik heb wel twintig luyden gesproken, die in Overveen zijn geweest, maar allen vertelden, dat het er rustig toeging en dat er geen wanklank is gehoord."

Een graanlosser, met bestoven kleding en de draagkap nog op het hoofd en over de schouders uitgespreid, meende zich ook even in het gesprek te moeten mengen.

"Wil ik even wat zeggen?" zei hij, en toen hij zag, dat de overigen hem nieuwsgierig aanstaarden, zei hij alleen maar: "Ik geloof, dat Jan de Preker ze heeft gevangen. Ze zitten in het netje van de "nye lere" en ze komen er nooit meer uit! Dag, kerk! Dag, Gerecht. Onze hielen zie je het laatst!"

Een luid gelach volgde op deze ontboezeming en de graanlosser begaf zich terstond weder naar z'n schuit om een nieuwe lading op de schouder te nemen en naar het pakhuis te dragen.

Nog tien, nog twintig anderen voegden zich bij het groepje en de besprekingen namen toe in aantal en in forsheid.

Een Schoutenknecht, met een sabel op zijde, waagde zich een ogenblikje in de nabijheid, zich houdend alsof er niets aan de hand was, maar terwijl hij passeerde,

klonken er terstond enige uitroepen, die de man van de wet onaangenaam moesten stemmen.

“Zouden ze nog niet een spion op ons afsturen?”, vroeg er één zeer luid. En een tweede zei op zeer luide toon: “Het wordt tijd, dat ze weten wat er onder het volk omgaat. Laten de spionnen het maar vertellen!”

Dirk de Reus, de grote forse man, die eigenlijk Dirk Volkersz. heette, meende ook nog een duit in het zakje te moeten doen en met een luide stem, die over alle hoofden van de nog steeds aangroeiende samenscholing uit klonk, schreeuwde, hij de volgende woorden uit: “Het wordt tijd, dat we afrekenen, jongens! Onze edelen worden al “bedelaars” genoemd, maar wij zijn om de drommel geen bedelaars, wij hebben toch zeker ook onze rechten?”

“Ja wel,” riep terstond een andere, die blijkens z'n kleding zich veel bezig hield met het transport van turf, “het recht om op de keien te staan van het Rokin en de Heren behouden hun wijntje. Vraag het maar aan de boden van het Raadhuis.”

Op deze wijze werden de gesprekken nog enige tijd voortgezet en uit de door ons opgevangen woorden viel duidelijk op te maken wat de oorzaak was van de heersende ontevredenheid.

Richard en Antonio waren niet teruggekomen en de soldaten, die op onderzoek werden uitgezonden, waren teleurgesteld teruggekeerd. Men wist niet waar de beide mannen gebleven waren.

Misschien had één van de Raadsleden gedacht aan een moordaanslag en misschien had hij die gedachte wel op onvoorzichtige wijze in woorden vertolkt, maar de waarheid was, dat de meerderheid geloofde aan een nieuwe overwinning van de ketters, namelijk dat Richard en Antonio plotseling “Geus” waren geworden, en die meerderheid had het bij het rechte eind.

Langzaam was de naam “Geuzen” tot het volk doorgedrongen. Eerst laat vernam men, dat de edelen die het smeekschrift aanboden, met die naam werden bestempeld. Maar evenals de edelen hadden gedaan, zo handelde later ook het volk. Het nam de naam “Geus” aan als een ere-titel, hoewel men nog niet wist, dat die “Geuzen” — namelijk zij, die die naam bij uitstek voerden — de grondleggers zouden worden van onze vrijheid en van de vrije loop van het Evangelie.

Maar wij keren nu tot ons groepje terug.

De woorden werden krasser. De dreigementen namen toe in aantal en kracht.

Eén van de Schoutenknechts werd door enige kameraden naar het Raadhuis gestuurd met de boodschap, dat er iets broeide.

De Burgemeester en de Schepenen, die juist vergaderden, ontvingen de tijding en om enige besprekingen over de vraag wat er gedaan moest worden om de orde te herstellen, werd Reinier Cant uitgenodigd om met de “oproerigen” te gaan spreken.

Dat was een kolfje naar de hand van het jongste Raadslid.

Reinier Cant trok van de aanvang af, scherp partij voor de Hervorming en nooit stak hij zijn mening onder stoelen en banken. Getrouw woonde hij de predikaties bij van Petrus Gabriël, daarna ook die van Jan Arentsz.

Terecht had “Dirk de Reus” gezegd, dat Reinier Cant nog jong was, want hij was geboren in 1537, dus nog geen 30 jaren oud, maar met zijn verstand en geestesgaven blonk hij boven vele ouderen uit.

Eén dag na de komst van Jan Arentsz. had hij reeds met de hagenprediker kennis gemaakt en daarna had hij, op één na, alle hagenpreken bijgewoond.

De jonge man beschikte inderdaad over goede gaven van hoofd en hart en telkens, wanneer er iets in het nadeel werd gezegd van de Hervorming, van de “nye lere”, van

de hagenpredikers, of van Oranje — ja, vooral ook van Oranje — dan gloeide zijn gelaat van jeugdig vuur en dan slingerde hij zijn tegenstanders de krachtigste argumenten voor de voeten.

O ja, Reinier Cant hield heel veel van Jan Arentsz. Gewoonlijk kon men in de huifkar, waarin Jan Arentsz. naar de plaats van een hagenpreek reisde, ook Reinier zien zitten, en de gesprekken, die tijdens de reis werden gevoed, liepen meestal niet over koetjes en kalfjes.

Enigen tijd later zou zich ook nog een Utrechtenaar bij het tweetal voegen, namelijk Dirk Cater, maar dat hopen wij later nog te vertellen.

Reinier Cant begaf zich dus terstond na het verzoek van de Burgemeester en van de Schepenen naar het Rokin en reeds aanstonds zag hij, dat het tijd werd om een sussend woord te spreken, indien men wilde, dat er geen oproer zou ontstaan.

Aardig was het om te zien, hoe spoedig de saamgeschoolden de jeugdige Raadsman ontwaarden. Hij was de man, die wist wat er haperde. Hij wist het juiste woord voor de juiste tijd en zonder dat men met hem er ook maar één woord over sprak, doorgrondde hij al wat er leefde in het hart van het volk.

Aanstonds verstomden de gesprekken en zelfs Dirk de Reus met z'n voorhamersvuist en z'n blote gespierde armen, maakte aanstonds eerbiedig plaats voor de jonge Raadsheer.

“Mannen!” zo zei Reinier Cant, “ik weet wat er aan de hand is, maar er is geen reden voor samenscholingen. Wij, fiere Geuzen, zijn geen opstandelingen. Wij zijn bedelaars, Geuzen, omdat wij getrouw willen zijn aan de koning tot de bedelnap toe, omdat Gods Woord Ons leert: Vreest God, eert de koning! Dat weten wij! Maar wij weten ook, dat Jan Arentsz. en Pieter de Vlaming geen moordenaars zijn, die hun handen zullen bevleken met het bloed van een soldaat, die z'n plicht doet en van een kapelaan, die doet wat z'n overste van hem eist. Ik protesteer tegen zulk een beschuldiging! De twee mannen zijn niet van Overveen teruggekeerd. Ik weet het, maar ik weet ook waarom zij niet terugkeerden. Zij hebben, uit eigen vrije keuze, na de redevoeringen van Gabriël en Arentsz. de pauselijke macht de rug toegekeerd en zij hebben zich geschaard onder de onbevleete banier van het Evangelie.”

Hier kon de spreker niet verder gaan.

De mannen, die daar luisterden, waren niet te weerhouden. Zij riepen: hoezee! hoezee! en zwaaiden met de mutsen en dat gejuich klonk spontaan. Indien, zij slechts gedurfd hadden, dan zouden zij de jeugdige Raadsheer op de schouders hebben genomen en in triomf hebben rondgedragen.

Maar Reinier Cant was nog niet aan het einde van zijn rede.

“Mannen!” zo zei hij verder, “blijft getrouw aan de koning en aan de over u gestelde Overheid. Uw stedelijke magistraat doet wat zij kan om de voorstanders van de Hervorming te begunstigen, maar zij kan niet alles..

Wacht nu op de beslissing van de koning, of het smeekschrift van de edelen wordt aangenomen of verworpen en zo het mocht worden afgewezen, dan moet er overleg worden gepleegd over andere dingen, die de Overheid nog kan doen, om het gevaar af te wenden, want het schepsel mogen wij niet boven de Schepper eren. Gaat nu uit elkaar. Vertrouwt de Overheid! Doet uw plicht! Bezondigt u niet door een opstand jegens de van God over u gestelde macht, want zij is een dienaar van God.”

Groot was de indruk, die deze woorden hadden gemaakt. De mannen werden wel wat verlegen met hun houding. Drie, vier, vijf mannen drukten achtereenvolgens de hand van de jonge Raadsheer en ongetwijfeld zouden allen het hebben gedaan, indien niet Reinier Cant haastig tussen de rijen was doorgedaan en indien hij zich niet aanstonds

had gevoegd bij een dienaar van de Schout die hij de raad gaf om zich te verwijderen. Inmiddels liet het gebeurde wel zien wat er onder het volk leefde.

Ook stond vast, dat men Jan Arentsz. een goed hart toedroeg.

Toen Reinier Cant vertrokken was, meende Dirk de Reus nog niet genoeg te hebben aan het gebeurde.

Hij verzamelde nog tien mannen om zich heen en sprak hen toe.

“Hoor eens!” zeide hij, “wat mijnheer Cant gezegd heeft, is de waarheid, maar er is toch wat, dat ik niet kan verkroppen. Ze hebben Jan Arentsz. beschuldigd en ik vind, dat wij hem wel, na al die lasteringen, mogen vertellen, dat wij van hem houden en dat hij op ons kan rekenen.”

Die arme mensen!

Waarlijk, Jan Arentsz. behoefde zich niet te bekommeren over de mening van zijn vijanden en hij zal dat ook niet hebben gedaan.

Maar wel getuigde de daad van Dirk van de liefde, die men Jan Arentsz. toedroeg in alle kringen.

Kalm stapten de mannen de Dam over en vervolgden hun weg langs het Damrak naar de Oudebrugsteeg.

Langs den hele weg was er geen politiemans of Schoutendienaar te zien.

Dirk de Reus ging vooraan en haalde de deurklopper over.

“Is Jan Arentsz thuis?” vroeg hij, toen de vrouw des huizes de deur had geopend.

Ja! Wilt u hem spreken? Hij rust nu wat, want morgenochtend zeer vroeg gaat hij op reis voor een hagenpreek te den Ilp, in Noord-Holland.”

“Ja, toch wilde ik hem graag even spreken. Ik kom niet als vijand, maar als vriend.”

“Wilt u dan binnenkomen?”

“Nee, want ik ben niet alleen. Het gaat maar om twee minuten bij de deur.”

Een poosje later verscheen de hagenprediker in de deur. Even minzaam, als altijd, begroette hij de forse man en toen deze Jan Arentsz. de hand gaf, ging de hand van de hagenprediker haast in die van de stoere man verloren.

“Wij komen u de hand drukken”, zei Dirk, “omdat men de Vlaming heeft beschuldigd van moord of doodslag en dat blijkt een onware beschuldiging te wezen.”

“O, mijn vriend!” zei Jan Arentsz., die heimelijk moest lachen om de kinderlijkheid van de forse man, die daar voor hem stond, “dacht u, dat ik mij daarover beklaagde? Ze zullen nog wel zwaarder beschuldigingen bedenken. Waar het zaad van het Evangelie wordt uitgestrooid, daar is de verwoester niet ver. Die soldaat en die kapelaan hebben de kerk van Rome de rug toegekeerd en mijn hart is tot overloepens toe vol van dankbaarheid, dat het de Heere behaagde de woorden van de prediking met Zijn zegen te kronen. En nu zeg ik met Luther: Laat dan de hel maar vrij woeden! Goede vriend! ik dank je! en denk ook aan het woord van Luther: Waar God een tempeltje sticht, daar bouwt de duivel er aanstonds een kapelletje naast!”

10. EEN AANSLAG

Mooi was de zon ondergegaan op de avond van de 28ste juli 1566, en statig was daarna de maan opgekomen om haar loop langs het firmament te volbrengen.

Niet lang duurde het, of de boerderijen, de hooischelven en de landerijen lagen gedompeld in een zilveren, toverachtige gloed, waarbij de duisternis, die er aan de kimmten heerste, sterk opviel.

Op de landwegen was het stil. Geen enkel rijtuig was er te zien en bijna geen enkel geluid werd er gehoord.

Alleen het geloei van enkele koeien verbrak soms de stilte en een enkele keer klonk ook het geblaf van een hond, die binnenshuis wilde komen. Maar daarbij bleef het.

Groot was dus de rust, die er heerste. Geheel anders dan in het late namiddaguur, toen zich vele vrachtwagens en huifkarren langs de weg bewogen en die wagens hadden ongeveer drie uren later ook weer den terugtocht aanvaard, op vijf na.

Nog nimmer, was het te den Ilp, een dorpje in Noord- Holland, zo druk geweest, en ook het dorpje Purmerland, dat in de nabijheid ligt, had er zijn deel van gehad.

Wat was er dan toch gebeurd?

Wellicht raadt men het al; Jan Arentsz. had er een hagenpreek gehouden, omdat boer Jaspersz., boer Heynsz., boer Roelofsz. en enige andere boeren, die de gindse drie hoeven bewoonden, er sterk op hadden aangedrongen.

Eén ogenblik had Jan Arentsz. getwijfeld of hij de uitnodiging wel zou aanvaarden, want de veiligheid was in de omstreken van de Ilp niet, zo groot als elders.

Er waren in die dagen in de omtrek twee priesters gevestigd, die zich onderscheidden van vele anderen door een ongewoon felle haat tegen alles wat naar de "Lutheranen" of naar "de nye lere" zweemde en hun hele optreden verried dat zij, indien het er op aan kwam, niet voor het gebruik van middelen van geweld zouden terugdeinzen.

En verder kon men wel raden hoe de gehoorzame en domgehouden volgelingen er over dachten. Zij zouden er in die dagen "van bloed en tranen" geen bezwaar in zien, om desnoods een moord op hun geweten te nemen, want de Profeten hadden toch immers vroeger ook het leven van vele valse profeten niet gespaard? Denk maar eens aan de profeet Elia op den Karmel.

Ziet, zó luidden de woorden van deze pastoors, maar in hun ijdele waan geloofden zij nog altijd dienaren van de Allerhoogste te zijn, terwijl hun ogen gesloten werden gehouden voor de waarheid en hun harten gesloten bleven voor de klanken van het Evangelie, dat niet de zaligheid belooft op de zogenaamde "goede werken."

Toen de pastoors vernamen, dat Jan Arentsz. waarschijnlijk in hun parochie zou komen prediken, kende hun woede geen grenzen meer, want wie Jan Arentsz. was en wat hij, niettegenstaande zijn afhankelijkheid van de zegen van de Heere al had gedaan, dat wist men zeer goed.

Die drie boeren, die het plannetje beraamden, verdienden in de buitenste duisternis te worden geworpen. Dat waren maar — zo heette het ellendige afvalligen, die hun loon thuis zouden krijgen.

Maar de drie boeren, die hun volkje en de pastoors er bij, heel goed kenden, lieten hun plannen niet varen. Zij stuurden een afgezant naar Amsterdam met de boodschap: "Kom over en help ons!" en Jan Arentsz. verklaarde zich terstond bereid, terwijl hij zich niet liet afschrikken door de mededeling dat hij daar, in het stille dorpje en in de omgeving er van, een buitengewoon grote vijandschap zou ontmoeten.

Reinier Cant, die wij al kennen, wilde meegaan. Door aangename gesprekken over "het ene nodige" zou men de tijd van de eentonige rit aangenaam trachten te passeren en misschien was ook de tweede reisgenoot, Dirk Cater, te Utrecht, wel bereid om

over te komen en mee te reizen, want men wist het al, dat dit een kolfje naar de hand was van deze Utrechtenaar.

En Dirk Cater kwam. Eerst per paard in galop naar Amsterdam. Daarna per huifkar met Jan Arentsz. en Reinier Cant op weg naar den IJp.

Wie Dirk Cater was, zullen wij nu even vertellen, want het was een merkwaardige figuur, die later veel van zich liet spreken.

Dirk Cater was in 1566 slechts 21 jaren oud, dus nog een jonge man. Toch had hij al enige jaren te Parijs gestudeerd en van zijn jongensjaren af had hij nog niets anders gedaan dan studeren. Toen de Hervorming zich baan brak, gevoelde Cater er zich toe aangetrokken en waar hij er kans toe zag, ondersteunde hij de uitbreiding er van ook met geldelijke middelen, want het ontbrak deze zoon uit een rijke familie niet aan geld en aardse goederen. Negen jaren later zou hij Schepen worden van de stad van zijn inwoning en in 1598, dus op 53-jarige leeftijd, zou hij zelfs Burgemeester worden van de stad met de hogen Domtoren en de oude kloostergang.

Treurig is het om te moeten zeggen, dat Cater later meermalen zou bewijzen dat hij, om het met Jan Arentsz. te zeggen, “hinkte op twee gedachten.”

Later werd hij Remonstrant of Arminiaan. En toen het hem in zijn kraam te pas kwam en hij sterk wilde dingen naar de gunst van het volk, werd hij weer Calvinist of aanhanger van de leerstellingen van Gomarus. In het jaar 1610 ging hij zelfs zover, dat hij een volksoproer trachtte te verwekken, zodat hij in 1611 werd verbannen en uitweek naar Antwerpen en daarna naar Leeuwarden.

Maar ziet, al deze dingen bewijzen, dat Dirk Cater één was van de velen, die zich om andere redenen bij de Hervorming aansloten, dan alleen omdat zij, evenals Antonio, in het hart werden gegrepen, om daarna hun wandel verder te zetten “langs bezaaide en onbezaaide wegen”, over bergen en door dalen, en langs het kruis tot de kroon.

Hier was het niet: “alles afstaan en alleen Jezus aanhangen”, maar hier gingen die ogenschijnlijk goede bedoelingen gepaard met een heimelijk gewroet in de aarde om zich door de godsdienst een plaats in het eergestoelte op aarde te verzekeren.

Maar al deze dingen lagen nog in het verre verschiet en Jan Arentsz. kende Cater slechts als een jonge man, die veel belang stelde in de “nye lere.”

Dit bewees Dirk Cater trouwens ook met daden, want waar hij kon, sprong hij voor de vervolgte schare in de bres, ofschoon hij zich daardoor zelf blootstelde aan allerlei gevaren.

Wie ook veel belang stelde in de tegenwoordigheid van Dirk Cater?

Dat was Reinier Cant, die veel van de reeds geleerde jongeman kon leren, op het gebied van de wetenschap, over het gewestelijk en stedelijk bestuur en soortgelijke dingen meer, zodat deze zich tot de jongeman voelde aangetrokken.

Maar zo zien wij dan — om ons verhaal te vervolgen — de drie mannen in de IJpolder plaats nemen in de huifkar, terwijl de voerman, ook al een betrouwbare vriend en volgeling, plaats nam op het voorste bankje onder de rand van de vooruitstekende kap.

De reis ging voorspoedig. Hengelaars waren er ook al in die oude tijd en daarbij bevonden zich vele Amsterdammers, die vroeg in de morgen van huis waren gegaan.

“Goede reis, heer Arentsz.!” zo klonk het uit hun mond, terwijl de huifkar passeerde, en glimlachend nam deze de groet in ontvangst.

Vóór men in de nabijheid van den IJp was gekomen, gebeurde er niets bijzonders, maar nabij het dorpje veranderde de toestand.

Op verschillende plaatsen stonden enige mannen bij elkaar en geruime tijd staarden zij

misschien al in de richting, vanwaar men de komst van de hagenprediker verwachtte. Toen de huifkar passeerde, toonden sommigen een meer dan gewone belangstelling, maar er waren ook anderen, die de sporen van de haat niet van hun gelaat verborgen konden houden.

Arme mensen! Zij begrepen niet, dat zij de hagenprediker niet zouden ontmoedigen. Hij zou uitgaan en zaaien, voortgaande “door goed gerucht en kwaad gerucht.”

Op wel tien plaatsen werden grote en misschien wel zeer gevaarlijke honden losgelaten en tot den aanval aangevuurd. Maar wat was het gevolg? Alleen dit, dat de voerman moeite had om de beide paarden, die voor de huifkar gespannen waren, in bedwang te houden, want de arme dieren werden schichtig en steigerden.

Iets verder ontwaarde men dan plotseling weer enige vrienden. Zij groetten de reizigers vriendelijk en toen de voerman stopte en vroeg waar boer Jaspersz. woonde, wezen zij hem met grote bereidwilligheid de weg. Trouwens, de kleding van deze mannen bewees duidelijk, dat zij zich al gereed hadden gemaakt om de hagenpreek bij te wonen en zij stoorden zich daarbij niet aan de boosaardige gezichten van sommige plaatsgenoten.

Ruim vijf kwartier voor de tijd, waarop de hagenpreek zou aanvangen, arriveerden Jan Arentsz. en zijn vrienden bij de aangewezen boerderij.

De bewoner, een stevige Noordhollandse boer, begroette met een zware stem de gasten. “Goed zo! Goed zo!” zei hij. “Mooi weer en kalme zee! zeggen we hier. Maar de pastoorkes bennen vandaag niet in d’r lui sas. Wat er achter zit, weet ik niet, maar ik geloof dat ik hier al tien spionnen heb zien ronddwalen en de enige man, die de dorpsschout er op na houdt om de orde te bewaren, is nergens te vinden.”

“Laat ze maar gaan!” zei Arentsz., “wij vergaderen niet alléén! En misschien vergaat het ook hier nog een spion, zooals het te Overveen Antonio verging. Hij stak de handen uit om te verdelgen, maar zij werden gedwongen om te zegenen.”

“Nee, boer Jaspersz.!” zei Jan Arentsz., terwijl hij de grote boer op de schouder klopte, “vrees maar niet! Wie bij ons zijn, zijn meer dan die bij hen zijn. Geen haar van ons hoofd wordt gekrenkt zonder Gods wil. Je vreest toch niet?”

“Dat wou ik al zeggen,” zei de boer, “er is nog nooit een Jaspersz. bang geweest voor dat gebroed. Maar het is anders wat te zeggen. Ze hebben al moeite genoeg gedaan om mij en Heynsz. en Roelofsz. van deze “plaatsen” weg te krijgen en ze te verhuren aan lui van de Roomsche kant, maar het is ze niet gelukt. En ja, als ze op een andere manier wat willen proberen, dan zeg ik: komen jullie gerust, want wij ontvangen jullie warm.”

“Ja, boer Jaspersz., dat zal wel!” zei de hagenprediker, “maar vergeet nooit, dat er in Gods Woord te lezen staat: “Niet door kracht of geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden”!”

“Zo is ’t!” zei de boer, en om op een ander onderwerp te komen, liet hij er aanstonds op volgen: “Hebben ze je gevraagd of je na de hagenpreek ook nog een bijeenkomst voor vrienden wilt leiden op m’n dorsvloer?” “Ja,” zei Jan Arentsz., “daar heb ik op gerekend. We zullen, bij leven en welzijn, niet voor vanavond terugkeren en op de terugreis zal de maan ons pad verhelderen.” “En dan heb ik nog een boodschap!” zei Jaspersz. “Ruim drie weken geleden stapte je af in de herberg “De reizende Man”; weet, je dat nog?” vroeg de boer, die in boerse trant altijd het woord “je” gebruikte.

“Ja,” was het antwoord, “en wat wil dat zeggen?”

“De waard van die herberg is een stevige vriend van je. Hij is hier geweest en hij vertelde overal, dat hij je had gezien en dat je in zijn herberg bent geweest. Hij hoopte, dat hij je nog eens zou terugzien. Hoe meer de mensen over je spreken, hoe meer die

waard de boer opgaat om te vertellen, dat hij je heeft gezien en gesproken, en dat je niet zo lelijk bent als de pastoors je schilderen.”

Het ganse gezelschap lachte om die zonderlinge ontboezeming van de ons welbekende herbergier en daarna begaf het zich binnenshuis.

Het weiland, waarop de hagenpreek zou worden gehouden, lag achter de boerderij en het was aan drie zijden omringd door een sloot.

Enige bewoners uit den Ilp, uit Purmerland en andere omliggende gemeenten, zouden de wacht betrekken, en weerstand bieden aan pogingen om de orde te verstoren, hoewel men hoopte, dat dit niet nodig zou zijn.

Toen het vastgestelde uur naderde, kwamen de rijtuigen van alle kanten aanrollen en als de vijanden hadden gehoopt, dat de hagenpreek zou mislukken, dan zou die hoop in rook vergaan.

Zoo groot als elders zou het aantal bezoekers niet zijn. De omgeving was te dun bevolkt, maar toen de overigens welgèslaagde hagenpreek een einde nam, kon men met zekerheid zeggen, dat toch bijna twee duizend mensen tegenwoordig waren geweest.

O, hoe keurig had Jan Arentsz. weer gesproken.

Met forse kleuren tekende hij de toestand van de mens, zooals deze geworden is door de val van Adam, maar ook hoe groot de zondaarsliefde is van God, de grote Ontfermer, op grond van de Borgverdienste van de Heere Jezus Christus.

Vele mensen waren tot schreien toe bewogen. Thans hoorden zij klanken, die zij van de priesters nog nimmer hadden gehoord. Ook hier ging de nacht van de nevelen verdwijnen en het licht van de genade spreidde zijn morgenrood.

En de vrucht van de prediking? De bepaling daarvan kon men overlaten aan de Koning van Zijn duurgekochte kerk. Maar de morgen van de eeuwigheid zal het openbaren hoe groot ook de zegening van de Ilpse hagenpreek is geweest, want bij de Heere des hemels der aarde zijn duizend jaren als één dag en één dag als duizend jaren.

De bijeenkomst op de dorsvloer was geëindigd en vele vrienden en verwanten hadden er elkaar ontmoet en de hand gedrukt.

Vrij kon men er spreken en uit de daar gesproken woorden bleek overtuigend, dat er een vruchtbare tijd voor de kerk van God op aarde was aangebroken.

Bevestigde Christenen spraken er met een ontroerende overtuiging van de blijde hoop, die in hen was en van de grote liefde, die hun toevloede van de troon van de genade, terwijl anderen, wier hoop nog uitging naar een volkomen verlossing, door de zegeningen van een vrij en liefdevol welbehagen, dat de harten vertederde en de zinnen streefde, bewogen werden om zich bij de reizigers naar Sion aan te sluiten.

“Ja, Sionieten”, zo had Jan Arentsz. gezegd, “wij zijn reizigers naar een ander en beter vaderland, waar geen rouw is en geen gekrijt en waar de stem van de drijver niet wordt gehoord. Laat ons dus vrij de vaandelen opsteken in den naam van onze God, want de dagen van de bevrijding zijn aangebroken.

Vreest niet en ontzet u niet over het gerammel van de ketenen van de hellevorst, want zijn rijk wordt afbreuk gedaan en zijn dagen spoeden ten einde. Lof, aanbidding en dank zij alleen de Heere des hemels der aarde, Die leeft en regeert tot in eeuwigheid!” Dat was het einde.

Enige vrienden en verwanten verenigden zich nog met Jan Arentsz., Dirk Cater, Reinier Cant en andere genodigden aan een avondmaal, maar toen dit was geëindigd, was de tijd van het vertrek aangebroken.

Men sprak af, dat eerst de vier huifkarren met de bezoekers zouden vertrekken, terwijl

de huifkar met Jan Arentsz. en zijn vrienden als de vijfde de boerderij zou verlaten, omdat er misschien van de zijde van de vijanden nog een poging zou worden gedaan om de hagenprediker te molesteren.

De vierde wagen, die in de richting van Amsterdam ging, reed spoedig weg. Deze wagen zullen wij volgen en begeven ons daartoe naar de dorpsweg en wel op het ogenblik, dat in het begin van dit hoofdstuk is vermeld, namelijk toen de maan reeds aan de hemel schitterde en de landouwen kleurde met de glansen van haar schijnsel.

De wagen, die afkomstig was uit Oostzaan, vervolgde rustig zijn gang. Niets scheen er in de weg te zullen komen, tenzij kwaadwilligen, indien zij er zijn, er de lucht van hebben, dat Jan Arentsz. in de vijfde, nog komende huifkar, plaats heeft genomen.

Maar ziet, wat gebeurt er dan daarginds, bij de kromming van de weg?

Zien wij het goed?

Ja, wij zien het nu goed. Daar liggen drie mannen in het veld. Niet bij elkaar, maar verspreid. Toch is de afstand tussen die drie mannen niet zo groot, dat zij luid behoeven te spreken, indien zij elkaar willen verstaan.

“Is hem dat, Roel?” roept er één.

“Ik weet het niet!” Even wachten! Ja, het is dezelfde kap! — Ja hoor, hij is het! Denkt er om! Ik knal eerst, en dan jullie. Ik links, Dolf rechts en Eldert middenin. Nou stil! Geen woord meer!”

Stil, heel stil passeren er circa 30 seconden. Maar dan . . .

Pang!

Daar knalde een schot en een kogel doorboorde het zeil, dat de huifkar overdekte.

Nog eens klonk er een schot en geen kwart minuut later een derde, terwijl er in de wagen een smartkreet weerklonk, die blijkbaar door een vrouw werd geuit.

In één ogenblik was de consternatie geweldig groot.

De bestuurder van de huifkar haalde de teugels aan en dwong de paarden tot stilstand. Twee mannen, die ook in de wagen gezeten waren, riepen: “Halt!” en: “Grijpt die schurken!” Achter in de wagen was een vrouw machteloos op de bank gezegen, bloedend uit een wond aan de schouder. Twee kogels hadden gaten geslagen in het zeildoek, maar zij hadden gelukkig niemand getroffen.

Dat was dus de aanslag, op Jan Arentsz. gemunt, waarvan men de komst reeds vermoedde op grond van verschillende verschijnselen.

Maar waar waren de plegers van de aanslag gebleven? Lafhartig hadden zij de vlucht genomen, overtuigd van het schandelijke van hun daad.

De bestuurder en twee mannen, die bij hem waren, brachten de gewonde vrouw op de weg en met gebrekkige hulpmiddelen verbonden zij de wond, terwijl men in een volgend dorp of stadje pogingen zou aanwenden om de hulp van een chirurgijn in te roepen.

Inmiddels was ook de huifkar met Jan Arentsz. en zijn vrienden vertrokken en deze naderde de plaats van het onheil.

In de tijd van enkele minuten ontvingen zij een verhaal van het gebeurde en algemeen scheen men een soort van voorgevoel te hebben gehad van een naderend gevaar, terwijl men ook de schoten hoorde knallen.

“Ah!” zei Reinier Cant, “dat heb ik wel gedacht, maar ik begrijp niet waar mijn mannen gebleven zijn.”

“Uw mannen?” vroeg Jan Arentsz., “wat bedoelt u daarmee?”

“Hebt u niet gezien, dat ons een huifkar volgde? Niet? Welnu, dat is zo! Van de IJ-kant af. Daar zaten drie getrouwe kerels in, die hier aan de grens van de gemeente zouden afstappen en die een oog in het zeil zouden houden om over uw veiligheid te

waken.”

“Wie heeft ze met die taak belast?” vroeg de hagenprediker.

“Dat heb ik gedaan!” antwoordde Reinier Cant, “want ook mij was het al een poosje bekend, dat er in deze omgeving iets broeide. En het zijn kerels van stavast ook, die ik uitgekozen heb. De hoofdman van het groepje drukte u onlangs nog de hand.”

“Dirk Volkersz.?” vroeg Jan Arentsz.

“Ja,” antwoordde Cant, “dat is zijn naam en zijn bijnaam is Dirk de Reus. Dat is op het oog een ruwe man, maar hij zou voor de hagenpredikers door het vuur vliegen.”

Haastig had Reinier Cant deze woorden uitgesproken, want eerst moest alle aandacht gewijd worden aan de gewonde vrouw en vervolgens moest er een besluit worden genomen, om te beslissen wat er verder gebeuren moest.

Maar dat besluit volgde spoedig.

De huifkar, die aangevallen was, zou terstond naar Oostzaan vertrekken, en wel zo spoedig mogelijk. De huifkar van Jan Arentsz. zou nog een poosje blijven; waar zij was om in het dorp te zoeken naar de kar met de drie Geuzenvrienden.

“Dit is zeker een eerste poging geweest om u letsel toe te brengen?” vroeg Dirk Cater, die de poging om een aanslag te plegen sterk afkeurde, maar die in zijn nog jeugdig hart toch nog heimelijk belang stelde in zulk een avontuur.

“Dit is de eerste maal!” zei Jan Arentsz., “maar u ziet het al weer, dat de ogen van de aanvallers verblind zijn geweest, al spijt het mij diep voor deze arme vrouw, die wij zullen helpen met alle macht en die, naar ik geloof, wel zal herstellen van haar wond en van de grote schrik, die haar overmeesterde.”

Na een hartelijk afscheid werd de beschoten huifkar weer in beweging gebracht en Jan Arentsz. zei nog: “Bekommert u niet overons! Het boze werk zal niet gelukken!”

“Wat nu?” vroeg Jan Arentsz. daarna, en Cant zei: “Laat ons ook de dorpsweg afrijden in de voorgenomen richting, want wij dienen toch te weten waar mijn mannen zijn. Ik geloof vast, dat zij ergens de daders achtervolgen, zo zij ze al niet gegrepen hebben.”

Links en rechts staarden de drie reizigers met hun voerman over de in het maanlicht badende velden, maar er was niets te zien.

Maar eindelijk. Na een kalme rit van ongeveer tien minuten, zag men iets bijzonders.

Drie mannen, blijkbaar de aanvallers, hadden zich verschanst boven op een hooibergje en dit hooibergje stond op een strook land, die aan vier zijden omringd was door een sloot. Een plank, die dienst had gedaan om het land droogvoets te kunnen betreden, was weggenomen en de drie mannen meenden daarom veilig te zijn.

“Zie,” zei Jan Arentsz., “dat zijn stellig niet onze mannen. Zouden zij gewapend zijn?”

Op hetzelfde ogenblik dreef er een wolkje in het luchtruim, dat het maanlicht onderschepte, maar weldra was het wolkje voorbij en de stralen van het maanlicht stelden het viertal in staat om te zien, dat er enige geweerlopen glinsterden.

“Ja, ze zijn het!” zei Jan Arentsz., “maar waar zijn nu de Amsterdammers?”

O, Jan Arentsz., heb maar één ogenblik geduld. Dirk, de grote grove Dirk met z’n twee voorhamers aan het lijf, zal z’n prooi niet loslaten. Hij is fel en volhardend als de fret, die het eekhoorntje achtervolgt.

“Zie maar! zie maar! Daar zijn ze!” riep Dirk Cater. “Waar?” vroeg Cant.

“Daar is er één, bij dat hoopje hooi. Daar bij de achterzijde duikt ook soms een hoofd op uit het gras. En nummer drie kruipt door een greppel. Ziet u ze niet? Ja, ik heb wel jeugdige ogen, maar al zijn de uwe ouder, toch moet u ze zien.”

Waarlijk! de vier mannen richtten hun blikken niet zonder spanning naar het terrein, maar daardoor moesten zij opmaken, dat er zich op drie plaatsen iets bewoog.

“Ja!” klonk het weldra uit drie monden, “maar hoe komen ze op het land? Het ligt aan

alle zijden in het water.”

“O,” zei Reinier Cant, “meent u dan, dat ze zich door een sloot laten verhinderen? Kunnen zij er niet over, dan gaan zij er door, al moeten ze straks in hun natte plunje desnoods nog verder dan Amsterdam.”

“Ja, maar,” zei Jan Arentsz., “dat wordt gevaarlijk. Er zijn drie schutters en als ieder van hen een kogel afvuurt, die treft, dan zijn onze mannen weg.”

“Ik geloof niet,” zei Cant, “dat ze het zover laten komen. Ze zien ons ook en wat zij doen, kan niet door de beugel. Zij hebben misdadig gehandeld en ik geloof niet, dat zij een nieuwe aanslag durven te plegen, want dat maakt hun zaak nog erger. Het Gerecht zal een vonnis moeten vellen en doet het dat niet, dan zullen ook onze “bedelaars” of Geuzen zich bewapenen en dan wordt het een vreselijke burgerkrijg van buur tegen buur en van het volk tegen de leden van het Gerecht. Een sluipmoord durven zij te doen. Dat kan! Dan blijft de dader wel zoek! Maar een openlijke aanval durven zij niet aan.”

Met grote spanning zagen de vier mannen op den rijweg toe, wat er verder zou gebeuren en nu hun ogen er aan gewend waren om de verschillende voorwerpen en personen te onderscheiden, zagen zij duidelijk hoe de grote figuur van Dirk de Reus het hooibergje naderde.

Hoort! Daar klonk ook zijn stem al door de avondstilte.

“Geven jullie je over of niet? Gauw, of het hooi gaat in brand!”

“Wat moet je van ons?” riep een stem van het bergje.

“Dat zullen jullie wel zien,” riep Dirk met een krachtige stem. “Geef je over of er gebeuren dingen, die je niet aanstaan. En probeer het niet om een lont te ontsteken en om te schieten, want direct gaat het hooi in brand en jullie blijft er op, al piepen jullie als ratten. Horen jullie het jongens, daar aan de andere kant?”

“Ja!” riepen de beide kameraden van Dirk en de ingeslotenen schenen nu pas te bemerken, dat er drie personen waren, die hen de pas af wilden snijden en niet twee.

De belegerden gevoelden zich, nu toch werkelijk in het nauw gedreven. Gaven zij zich niet over, dan zouden de vervolgers ook het bergje beklimmen en daarginds op de weg stonden nog vier mannen, die als helpers of desnoods als getuigen zouden kunnen optreden, indien men het tot een gevecht liet komen.

De drie “gevangenen” wisselden enige woorden met elkaar en weldra namen zij het besluit om zich over te geven.

“Ziezo jongens!” zei Dirk, “dat is je geluk!”

“Maar wat willen jullie toch van ons? We hebben niets kwaads gedaan!”

“Niets kwaads? Noemen jullie dat niets kwaads om drie schoten af te vuren op een kar, waarin vier mensen zitten, die jullie geen strobreed in de weg hebben gelegd? Ja vriendjes, we liepen op post en we hadden jullie met de musketten al gauw in de gaten. Weten de pastoors er ook van?”

“Nee!” zei de aanvoerder. “Geen steek!”

De aanvoerder zag hierop kans enige woorden op fluisterende toon toe te voegen aan zijn kameraden, en Dirk de Reus begreep aanstonds, wat er werd gezegd.

“Ja,” zei Dirk, “peper het ze maar in: Niets zeggen! Maar in het vagevuur kom je toch!”

Inmiddels bereikten de gevangenen en hun geleiders de weg en daar werden de zes mannen door het ons bekende gezelschapje opgewacht.

“Mannen!” had Jan Arentsz. tot zijn reisgenoten gezegd: “Laat alles aan mij over, want op mij was de aanslag gemunt en nu meen ik ook het recht te hebben om te spreken en te vonnissen, want ik ben er tegen om het Gerecht er in te mengen.”

“Zo, mannen!” zei hij, terwijl de gevangenen naast elkaar en voor hem werden

opgesteld, “jullie hebt een daad gepleegd, die onverantwoordelijk is. De musketten nemen wij in beslag, maar voor het overige zal je nu het vonnis horen uit de mond van een ketter. Er zal geen aanklacht volgen bij het Gerecht en jullie bent vrij! Op mij was de aanslag gemunt”, aldus vervolgde Jan Arentsz., “maar er zijn kettters, die onder Gods bewaring staan. Ik hoop, dat de Heere in de hemel, Wiens ogen aan alle plaatsen zijn, jullie de misdaad vergeeft, want het is vreselijk om het bloed van je medemens te zoeken. En de kerk kan je geen aflaatbrief bezorgen om je van de schuld vrij te pleiten, want een kerk, die met moordenaars onderhandelt, volgt de Boze. Eens komt het ogenblik, waarop jullie voor den rechterstoel van de hoogste Rechter worden geplaatst en dan zal er een ander vonnis worden geveld. Bidt de Heere of Hij jullie deze grote zonden vergeeft en dankt Hem er voor, dat het u gelukkig niet gelukt is om een levensdraad af te snijden, al hebt u het bloed laten vloeien van een arme vrouw, die je nooit kwaad heeft gedaan.”

Terwijl Jan Arentsz. deze woorden langzaam en met nadruk uitsprak, stonden daar de drie gevangenen als op gloeiende kolen.

Allerlei schrikbeelden hadden zij zich voor de geest gehaald. Zij dachten al voor het Gerecht te moeten verschijnen en in de gevangenis geworpen te worden, en nu nu konden zij gaan waar zij wilden. Vrij! Ja, wij! En dan nog wel vrij verklaard door de mond van de man, die zij dachten te doden. Dat was een vonnis om door de grond te zinken ..

Was dat nu een ketter?

Was dat nu een man, die te slecht was voor de hemel en voor de aarde en die nooit lang, genoeg kon worden gepijnigd in het helse vuur?

Het was niet om uit te staan. Schuw keken zij een ogenblikje op naar de ogen van de hagenprediker, maar haastig sloegen zij de blik weder naar beneden. Ook de tegenwoordigheid van de vrienden van Jan Arehtsz. was hun onuitstaanbaar.

Als honden, die afgestraft zijn, verlieten zij weldra de plaats van het vonnis. Zij liepen gebogen en durfden niet om te zien.

Reinier Cant en Dirk Cater hadden zwijgend geluisterd. Zij konden zich met het vonnis wel verenigen.

Het was een vonnis, dat opspraak zou verwekken en ook de priesters zouden zich in allerlei bochten moeten wringen om de betekenis er van te verkleinen. Dit vonnis woog zwaarder dan een van het Gerecht, want de mogelijkheid van zulk een vonnis was tevoren al niet uitgesloten.

De enige, die zich met de uitspraak niet kon verenigen, was Dirk Volkersz., bijgenaamd Dirk de Reus.

“Wat is dat nou?” zei hij, “moeten ze die kerels nou zó maar laten lopen? Niet dat ik ze voor het Gerecht wou hebben of dat ik ze wilde doden, maar ik had ze toch graag voor ’n kwartiertje onder m’n handen gehad om te voelen of hun huid hard is of zacht. Heb ik daarvoor nou een nat pak gehaald? Als ik er weer een pak, dan neem ik hem mee naar de visbank op het Damrak en dan zullen ze wel wat anders horen”

11. IN DE BISSCHOPSSTAD

Groot is het verleden van de stad Utrecht, de oude Bisschopsstad, ongeveer in het midden van ons Vaderland.

Reeds in de tijd van de Romeinen was er een nederzetting, die de naam droeg van Trajectum ad Rhenum (overtocht over de Rijn) of Ultrajectum en nabij de plaats, waar nu de Domtoren staat, verrees eens het eerste Christenkerkje in ons Vaderland, omstreeks het jaar 630.

Willebrord, de eerste bisschop, die er op 7 November van het jaar 739 overleden is, stichtte er nabij de plaats van dat eerste Christenkerkje de St. Martinus- of Domkerk, die heden ten dage er nog aanwezig is en door een krachtig aangevatte restauratie voor verbrokkeling wordt behoed.

Het was te voorzien, dat in die stad, waar een bisschop zetelde, door de Hervorming veel beroering zou worden verwekt.

Door haar ligging kwamen er in de stad zeer vele reizigers uit binnen- en buitenland en in 1517, het jaar van d Hervorming, drongen de eerste tijdingen uit Wittenberg reeds vroeg door de muren van de stad naar binnen.

Maar zoals het elders ging, zo ging het in Utrecht in dubbele mate. De tegenstanders van de Hervorming gevoelden zich in hun verzet versterkt door de aanwezigheid van het kasteel Vredenburg, waarin gedurende zeer lange tijd een Spaanse bezetting gelegerd was. Eerst in de tijd, toen het zwaard van de Spanjaarden de schedel zou treffen van "Rooms en Onrooms" zou er verandering komen.

Dirk Cater, wij kennen hem al, liet zich niet onbetuigd en toen er later de van Leemputte's en de Cosynzen bij kwamen — om de vele anderen niet te noemen — won de Hervorming zienderogen veld.

Maar ook te Utrecht ontbrak het niet aan spionnen en verklikkers en die mensen konden er geruime tijd vrij het hoofd opsteken, daar zij de steun genoten van een aantal magistraatsleden en zich ook, als het er op aankwam, veilig waanden door de aanwezigheid van het kasteel.

Reeds lang had het de aandacht getrokken van enige ijverige Pausgezinden, dat Dirk Cater veel verkeerde in de nabijheid van de "beruchte" hagenprediker Jan Arentsz.

Zou Utrecht, de oude stad van de aartsbisschop, en daarna de zetelplaats van een bisschop, de Hervorming binnen haar muren dulden?

Altijd was Utrecht er prat op gegaan, dat van haar op kerkelijk gebied de victorie begon en ook na de Hervorming werd er weer een eer in gesteld, dat te Utrecht "de waarheid" zuiver werd bewaard en verkondigd.

Daar, in de grote Domkerk, hebben mannen gestaan als van Lodensteijn, Voetius, Witsius en vele anderen, wier namen eeuwen later nog met ere werden en worden genoemd als die van banierdragers, die hun vaandel smetteloos bewaarden en die geen duimbreed toegaven aan de tijdgeest, die soms pogingen aanwendde om hen tot wijken te brengen en "water in de wijn" te doen.

Zo kon men er ook veilig op rekenen, dat de voortgang van de Hervorming op vele beletselen zou stuiten en het was zeer de vraag of deze er vaste voet zou verkrijgen.

Maar er kwamen omstandigheden, die de voortgang toch zouden bevorderen.

De geestelijkheid leefde werelds en haar optreden verwekte afkeer. Het volk moest ook offeren "tot bloedens toe."

De afpersingen, waaraan de kasteelbezetting zich schuldig maakte, verwekten bovendien ook kwaad bloed en daardoor werden de weinigen, die aanvankelijk openlijk de zijde van de Hervorming, kozen, gesteund in hun pogingen.

Op een avond in het jaar 1566 zaten in een woning op de Oudegracht drie vrienden

bijeen en hun gesprekken behandelden de verschillende tijdsgebeurtenissen.

Ten eerste wachtte men nog met belangstelling op het koninklijk antwoord op het Smeekschrift van de edelen, en ten tweede besprak men er de voortgang van de Hervorming in de Nederlanden en hoe deze voortgang werd bevorderd door het optreden van Jan Arentsz. Dat hij bij, Overveen predikte voor 5.000 mensen wist men algemeen, maar ook dat er elders steeds enige duizendtallen onder zijn gehoor waren verschenen.

“Zou er hier niet iemand zijn, die een poging wil wagen om ook hier, buiten de muur, een hagenpreek te houden?” vroeg één van de vrienden, en een tweede, die iets ouder was, gaf te kennen dat er ook te Utrecht zeker op een gehoor van 5.000 man kon worden gerekend.

De derde man van het gezelschapje meende dit sterk te moeten betwijfelen en er waren redenen om die twijfel te voeden.

Behalve de onwillige magistraatsleden hadden ook de leiders van de gilden, die te Utrecht nog sterk waren, een stem in het kapittel en de meeste hoofdlieden van verschillende groepen schaarden zich aan de zijde van de wetgevende macht.

Een hagenpreek? Ja, het zou misschien wel gaan, maar dan buiten de muren van de stad, waarbij men de burgerij dan bovendien ook nog een uittocht door de poorten zou kunnen beletten.

Eén ding stond vast: De hageprediker moest het maar niet wagen om in de stad te komen. Niet alleen omdat de geestelijkheid hier ten sterkste tegen was, maar ook omdat men nog altijd rekenen moest met de kanonnen van het kasteel. De bezetting, die Spaans was en dus getrouw aan de koning, was in staat de halve stad plat te schieten bij een teken van verzet.

Om kort te gaan, men moest te Utrecht veel moed hebben om een hagenpreek te organiseren en toch gaven de voorstanders de moed niet op, maar als “vrije borgheren van het Sticht” meenden zij ook nog rechten te hebben.

Dirk Cater, die te Amersfoort vertoefde en die juist was teruggekeerd van een reisje naar Amsterdam, waar hij een hagenpreek bijwoonde, die buiten de Haarlemmer Poort werd gehouden en die een dag later, op 1 Augustus, ook tegenwoordig was bij een hagenpreek te Buiksloot in de Y-polder, werd spoedig in de arm genomen.

Uitvoerig besprak men de plannen en de jonge, vurige Cater beloofde zijn volle medewerking. Hij wist wel, dat Jan. Arentsz. een uitnodiging met beide handen zou aanvaarden en de vrees voor dreigende gevaren was hem onbekend. Het ging bij Jan Arentsz. zoals het ook bij Luther ging, toen men hem waarschuwde om niet naar de Rijksdag te Worms te gaan, daar men zijn leven dreigde. “Al waren er zoveel duivels als pannen op de daken” — zo had Luther gezegd — “toch zal ik naar Worms gaan.” Ten slotte bleven er nog twee vragen over, waarop men een antwoord moest geven.

De eerste was: waar zou men de hagenpreek houden? De tweede was: hoe zou men Jan Arentsz. veilig in de nabijheid van de stad kunnen brengen?

Op de eerste vraag had men spoedig een antwoord. Er was geen beter terrein dan nabij de Catharijnesingel op de plaats, waar zich heden ten dage het Centraal Station bevindt. Wel lag dit terrein niet ver van het kasteel, maar men zou het er op wagen, want dit terrein was het gemakkelijkst te bereiken, ook door de mensen uit Maarssen, Breukelen, Loenen en andere omliggende gemeenten.

Het antwoord op de tweede vraag was moeilijker. De poorten werden merendeels bewaakt door tegenstanders en de beschikkingen over de toelating tot de stad of tot de weigering om de stad binnen te komen werden dikwijls op willekeurige wijze beslist.

Slechts één ding stond vast. Aan de Witte Vrouwensingel, nabij de Voorstraat was de

bewaking in handen van voorstanders en indien Jan Arentz. nu ook maar komen wilde in een vermomming, dan zou het zelfs niet moeilijk vallen hem de toegang tot de stad te verzekeren. Slaagde de eerste hagenpreek, dan zou men een tweede kunnen organiseren op grotere schaal.

Klaar waren de plannen!

Dirk Cater begaf zich aanstonds op reis naar Amsterdam en anderhalve dag later keerde hij terug met de boodschap, dat Jan Arentsz. op 15 Augustus een hagenpreek hoopte te houden op het genoemde terrein. Hij zou zich naar Amersfoort begeven en daar zou het hem wel gelukken zich een vermomming aan te schaffen. Bovendien zou hij dan de stad bereiken aan de zijde van de Witte Vrouwensingel bij de Voorstraat, waar de kans om toegelaten te worden het grootst kon worden geacht.

Dirk Cater en zijn vrienden werkten van die dag af met ijver om de tijding te verspreiden en hoewel zij daarbij zorgden, dat de boodschap zo weinig mogelijk ter ore kwam van de vijanden, toch lekte de tijding uit.

Een hagenpreek bij Utrecht, de bisschopsstad; en dan nog wel door die aartsketter Jan Arentsz.? Het was vreselijk. De magistraatsleden en de gildenmeesters mobiliseerden zich. Voor- en tegenstanders traden tegen elkander in het krijt. Maar men gevoelde wel, dat men de hagenpreek niet kon beletten.

Slechts één mogelijkheid bleef er over.

Jan Arentsz. zou stellig van Amsterdam komen, zo meende men, en de wacht aan de poort bij de Catharijnesingel zou verscherpte bevelen ontvangen om de aartsketter niet toe te laten.

Toen Cater en zijn vrienden dit hoorden, lachten zij in hun vuistje. Zij hadden de plannen van de Vroedschap bijtijds kunnen raden en zij verblijdden er zich in, dat deze plannen reeds van de aanvang af zouden mislukken.

Op 15 augustus een hagenpreek te Utrecht! Dat was de tijding, die als een lopend vuurtje door de oude bisschopsstad snelde en die de ganse burgerij met blijdschap, met verbazing of met wrevel vervulde, namelijk de voorstanders met het eerste en de tegenstanders met het laatste.

De oude grijze Domtoren, die zijn spits hoog boven de daken uitsteekt, stond op de eerstvolgende dagen in het midden van een bewogen bevolking, maar de oude grijze toren bleef natuurlijk onbewogen, ook toen aan zijn voet, in de ook reeds oude Domkerk, uit de monden van de priesters allerlei banvloeken rolden over de hoofden van de ketters.

Maar we zullen nu eens zien hoe Jan Arentsz. het maakte op 14 augustus, één dag vóór de hagenpreek, nadat hij ook nog, op 3 augustus, een hagenpreek had gehouden bij Monnikendam.

Wij weten reeds, dat wij ons, om de hagenprediker te ontmoeten, naar Amersfoort moeten begeven, naar de stad met de hoge Onze Lieve Vrouwe-toren, die mijlen ver in de omtrek te zien is en die eeuwen achtereen aan een gehoorzame bevolking, de zogenaamde grootheid “van de Moedermaagd” verkondigde.

Maar ook te Amersfoort gist het! Meer dan te Utrecht nam er de Hervorming de overhand en de stad zou na niet vele jaren en voor een zeer geruime tijd, als het ware een bolwerk worden van de leer, die “naar de godzaligheid is.”

In de oude Muurhuizen woonden goede vrienden van Jan Arentsz., die hem gaarne herbergden en die hem ook graag een handje hielpen bij de keuze van de vermomming, die hem te Utrecht door de poort en in de stad moest brengen.

In gemeen overleg werd de keuze bepaald, en zo zien wij dan op 15 augustus 1566, 's morgens om 10 uur, een boerenkar de stad verlaten, om via de Amersfoortse Berg naar Utrecht te gaan.

Eén boerenkar! zeggen we. Maar er gaat er niet één, er gaan er tientallen. En daarginds, waar de weg van Soest zich aansluit bij die van Soesterberg, daar komen er nog tientallen bij.

“Waar is de reis heen, voerman?” wagen we aan één wagenbestuurder te vragen en het antwoord luidt: “Wel, naar Utrecht! Heb je dan niet gehoord, dat Jan Arentsz. er preekt vandaag? Wel man, alles hier in de omgeving staat op stutten. Ze zijn wild om hem te horen, want zoals die preekt, dat moet een wonder wezen. Een kind begrijpt hem en hij verstaat de kunst om je midden in het hart te grijpen. Hij zweept je niet op om krom te liggen voor de kerk en om, hoe hard je ook werkt; nog altijd slaag te krijgen, dat je niet genoeg doet. Nee, hoor! Als je dat zo van hem hoort, dan leert de Bijbel heel wat anders en dan is het gerust geen wonder, dat de Bijbel een verboden boek is voor ons, arme deugnieten.”

De voerman, die zich slechts in zijn eigen eenvoudige taaltje onopgesmukt kan uiten, heeft toch met zijn woorden de juiste stand van zaken aangegeven. Geen wonder, dat de mensen hunkeren naar één droppel lafenis.

“Maar,” zo vragen we verder, “Jan Arentsz. is toch te Amersfoort en nu hebben we bij alle wagens er niet één gezien, waarin de hagenprediker zit. Hoe kan dat?”

“Dat weet ik niet,” antwoordt de bergbewoner. “Ik heb ook alle wagens al langs gekeken en overal zag ik bekende burgers en boeren, of boeren die wat in Utrecht hebben af te leveren, zoals hier wel meer gebeurt. Maar geloof maar gerust, dat Jan er wel wezen zal, hoor! Hij laat gerust niet op zich wachten en durven doet hij genoeg.”

Nog eens wandelen we de wagens langs als de hele rij gedwongen wordt om bij de tol te Soesterberg halt te houden en de cijns te betalen, maar ook dan zien we Jan Arentsz. niet, hoewel hij toch op dit uur Amersfoort zou verlaten, want de vrienden te Utrecht staan straks gereed hem aan de Singel bij de Voorstraat te ontmoeten.

En toch? Wat zien we daar? Ja, dat is vreemd. Een boertje met 'n gekleurd vest. Een boerendasje om. Een landbouwerspetje op het hoofd. En dan ten slotte is het een boer, die zich niet om de drukte bekommert, want hij zit druk te lezen in een Liesveldtse Bijbel, die in 1542 te Antwerpen in folio verscheen. Hij leest en, bekommert zich om niets. Ook niet om de ganzen, die in een mand gesloten zijn, die bij hem staat. Telkens wanneer de wagen schokt over de hobbelige stenen, tuimelen de ganzen tegen elkander aan en laten een luid gekwaak horen, maar de boer blijft lezen in de Bijbel, die een prent bevat bij Mattheus 4, waarop de duivel onder de gedaante van een monnik is afgebeeld.

Zou de boer het wel weten, dat de vertaler en drukker van deze Bijbel, Jacob van Liesveldt, in 1545 te Antwerpen is onthoofd? Misschien niet, en toch is het waar.

Niet alleen om die plaat bij Mattheüs 4, maar ook omdat er in één van de kanttekeningen te lezen staat: “dat de saelicheit van de mensen alleen compt door Jesum Christum.”

Maar nu vragen wij ons af: Zou dat nu Jan Arentsz. zijn? We weten immers, dat hij zich moest vermommen? Indien hij het is, dan zal het hem zeker gelukken met z'n mandje aan de arm door de poort te komen.

De voerman, die op het voorste bankje zit, zegt niets. Hij lacht niet eens. En het boertje op de achterbank, met de Bijbel op de knieën, zegt ook niets.

Maar weet je wat wij zullen doen? Wij houden de wagen in de gaten en op de Wittevrouwensingel te Utrecht zullen wij wel zien hoe het afloopt.

Te de Bildt, de laatste grote stopplaats voor Utrecht, opnieuw oponthoud. Waar komen toch al die wagens vandaan? Hier zijn nu weer wagens uit Baarn en zelfs uit Spakenburg en Huizen. Uren lang hebben die mensen al in hun hobbelende kar

gezet en toch klagen zij niet, dat de reis lang duurt. Er ligt een tevreden trek op menig gelaat. Deze mensen gevoelen zich gelukkig. Nu, zullen zij zelf eens “t Woord” horen, waarvan zij tot dusver slechts enkele klanken hebben opgevangen.

Maar eindelijk — ja, eindelijk! — is Utrecht bereikt.

Daar voor ons ligt het bolwerk van de bisschop, met zijne trawanten.

Maar die stad zal “Geus” worden, “Geus” in hart en nieren en dan zal er een klaroenstoot worden gehoord, die zijn klanken voortplant over ons hele Vaderland. En dan zal men terecht kunnen zeggen, dat ook dit grote Babylon is gevallen, niettegenstaande de keurbenden van priesters en monniken, magistraten en gilden, kasteel en kanonnen. Want het Woord van de Levensvorst zal onoverwinnelijk zijn en wegvagen wat in de weg staat, al gaat het langs een weg, die bezaaid is met de levenloze lichamen van martelaren.

Maar ziet, daar voor ons ligt de grens en daar ligt de plaats, waar het Jan Arentsz. moet gelukken in de stad te komen, tenzij het hem nimmer zal gelukken.

Honderden mensen — wat zeggen wij? — nee, enige duizendtallen gaan naar binnen.

Terzijde stellen wij ons op.

O, die wakers zijn niet kwaad. Cater en z'n vrienden weten het wel, waar de intocht kan gelukken.

Wij monsteren de rijen van feestgangers. Ja, van feestgangers. Want heden wordt er voedsel uitgereikt aan zeer velen, die tot dusver niets ontvingen dan stenen voor brood. En verder wordt er gewezen op Hern, die alléén de Weg, de Waarheid en het Leven is.

O, zie eens! Daar! Ja, daar in die derde rij. Naast de vrouw met het welbekende kostuum uit Huizen. Daar stapt ons boertje met de korf aan de arm en straks keert de boer met de wagen en de grote Liesveldtse Bijbel weer terug naar de stad aan de Eem, naar Amersfoort.

Geen enkele waker vermoedt iets. Niemand spreekt een woord. Er komen immers vandaag wel meer boeren naar de Ganzenmarkt.

Langzaam golft de stroom van bezoekers naar binnen en als zij dan het cordon van wachters en wakers gepasseerd zijn, dan is de weg veilig. Via de Neude en via de weg langs Vredenburg leidt de weg naar het terrein van de hagenpreek.

Dirk Cater en z'n vrienden hebben zich buiten schot gehouden.

Hun tegenwoordigheid zou de tegenwoordigheid van Jan Arentsz. kunnen verraden, maar nu behoeft Jan Arentsz. alleen maar verder te lopen om het terrein te bereiken, waar duizenden zijn komst verbeiden.

Zie, de weg voert langs het kasteel. Langs de tinnen staan de musketiers en de hellebaardiers, die niet weten wat er aan de hand is, maar die wandelende mensen hebben geen kwaad in de zin. Zij stappen voort, praten druk en zijn in een goede stemming. Er wordt aan geen aanval gedacht.

Op den Catharijnesingel, aan de overzijde, daar wachten Cater en z'n vrienden en andere voorstanders van de Hervorming, de hagenprediker op.

Men lacht om het welslagen van de list en een meer passend gewaad ligt er voor de hagenprediker gereed. Dan is hij geen ganzenboer meer.

Behoeven wij nog te zeggen, dat de blijdschap groot was? En verder vertrouwt men er op, dat de bijeenkomst slaagt.

Wel liggen daar op de wallen van het kasteel de dreigende vuurmonden, maar de soldaten, die in de dienst staan van de koning en niet in dienst van de bisschop, hebben geen bevel om er op los te branden. Later zal dat wel eens kunnen gebeuren, indien de koning het bevel geeft om het opstandige volk met allerlei middelen van

geweld te dwingen, om tot de Roomse kerk terug te keren.

En de hagepreek?

Laat ons het maar terstond zeggen, dat zij slaagde, zoals ook de vorige hagenpreken slaagden.

Slechts een enkel incidentje greep er plaats.

Een soldaat, als schildwacht geplaatst op een bastion van het kasteel, loste een musketschot en de kogel bereikte het terrein en drong een jongedochter in de arm. Dat gaf voor enkele ogenblikken enige ontsteltenis, temeer daar men de reden van het schot niet kon verklaren

Maar gelukkig bleef het verder rustig, tot het einde toe.

De vijandige magistraatsleden konden nu eens zien hoe ordelijk zich het volkje van de "Geuzen" gedroeg. Het waren geen opstandelingen.

Hier konden zij de waarheid zien van de spreuk: Een goed Christen, een best burger!

En de Utrechtenaren? Bij tientallen openden zich de deuren van de woningen binnen de wallen en daar hielden de bewoners met de vreemdelingen, die zij tevoren nog nimmer hadden ontmoet, een kleine "nalezing", waarbij de harten overvloedig van lof voor de Allerhoogste, die soms de "eerstelingen" reeds zo zoet doet zijn, dat ieder, die verwaardigd wordt ze, te kennen, zich genoopt ziet tot de vraag: "Hoe zoet zal dan de volle oogst wel zijn?"

Hoe sterk kan soms hier de band van de gemeenschap reeds worden gevoeld.

En hoezeer belijft het soms de Heere, de Koning van Zijn Kerk, het woord van de prediking te kronen met een zegen.

De hagenpreek van de 15de augustus 1566 was gelukt. Over tien dagen, op de 25ste augustus, zou men de tweede houden, maar dan buiten de Tolsteegpoort, aan een andere zijde van de stad, waar ook belangstellenden konden tegenwoordig zijn uit gemeenten, die nu niet vertegenwoordigd waren.

De eerste bres was gemaakt. En Rome's burcht wankelde reeds op zijn grondvesten.

12. DE BEELDENSTORM EN WAT ER OP VOLGDE

Amsterdammers, die geen open oog en oor hadden voor de toestand op wereldlijk en kerkelijk gebied, zullen op de morgen van de 20ste augustus 1566 verwonderd hebben gestaan.

Wat gebeurde er toch?

De toestand was er eensklaps veranderd en er liepen hardnekkige geruchten, dat er een oproer was ontstaan van grote afmeting en dat de dienaren van de Schout machteloos stonden tegenover het optreden van een woedende menigte.

Uit alle straten, stegen en sloppen golfd menenmassa's naar de Dam, waar zich een grote mensenmenigte verzamelde voor het Raadhuis.

In dat Raadhuis was ook blijkbaar alles in rep en roer. Magistraatsleden, schoutendienaren, boden en gewapende bewakers liepen langs de ramen heen en weer en overigens gevoelde ieder, die getuige was van de gebeurtenissen, dat er iets bijzonders was geschied.

Dirk de Reus en zijn mannen waren ook present, maar het waren nu niet de kalme mensen van andere dagen, waarop zij hun werk bij het laden en lossen van de schepen verrichtten.

Er werden vuisten gebald en armen dreigend opgeheven, terwijl er daarna ook allerlei opstandige kreten werden geslaakt.

Zie maar! Daarginds bij die grote paal staat een walknecht, blootshoofds, en met verwarde haarlokken. Hij steekt de arm uit en wijst naar de Nieuwe Kerk.

“De dood aan dat gespuis!” roept hij en vele mannen van zijn gilde nemen de kreet over.

Alle tekenen wijzen er, op, dat de toestand dreigend wordt en de Burgemeester, evenals de magistraatsleden, weten niet wat er gedaan moet worden om de aangroeiende orkaan van een losgebroken volkswoede te beteugelen. Ja, wel kunnen de manschappen van de veiligheid een schot lossen, desnoods een schot in de lucht, dat de opgewonden menigte moet dreigen om geen stap verder te gaan, maar men is er zeker van, dat zulk een schot zou werken als olie in het vuur.

Nee, de Burgemeester en de Schepenen hebben er iets anders op bedacht. Zij gevoelen, dat er iets gedaan moet worden, want er is maar één vonkje nodig, om — in figuurlijke zin — een hele lading buskruit tot ontploffing te brengen.

Nog altijd komen er nieuwsgierigen bij.

De pas aangekomenen horen met enkele woorden wat er geschiedde en ook hun gelaat betreft, terwijl zij, dikwijls met moeite, een ontwakend gevoel van wrevel trachten te onderdrukken.

Maar zie, er gebeurt iets in het Raadhuis. De grote deuren achter de balustrade worden geopend en de menigte verwacht aanstonds een toespraak van één of meer leden van het gemeentebestuur.

Drie mannen, deftig in het zwart en met een witten, geplooid kraag om de hals, verschijnen op het balkon en nemen de grote, zwarte en breedgerande vilthoed af.

Zie, daar treedt één van hen naar voren.

Wie is het?

O, ja! wij kennen hem.

“Cant!” roepen de mensen. “Gelukkig, dat het Reinier Cant is, want die zal ons geen knollen voor citroenen verkopen.”

“Leve Cant!” wordt er zelfs al geroepen en zeer velen zullen er zijn, die die kreet willen overnemen en voortplanten, maar Cant wenkt de menigte, dat zij zwijgen zal en met gebaren toont hij, dat hij iets wenst te zeggen.

De menigte heeft inmiddels het teken begrepen. Zij zwijgt en staart Cant nieuwsgierig aan. De mensen zien het wel, dat het gelaat van de algemeen geachte magistraat bleek is en zij, die in zijn nabijheid staan, zouden ook gezien hebben, dat zijn lippen trilden. “Burgers van Amsterdam!” zo zegt hij, “het is velen van u reeds bekend, dat er iets ernstigs is gebeurd. Ik zal het u mededelen. Maar vooraf heb ik een dringend verzoek. Blijft kalm en volgt de bevelen van hen, die over u gesteld zijn, want zij zullen met uw wensen rekening houden, zoveel in hun vermogen ligt. Dat kan ik u verzekeren! In de eerste plaats kan ik u dan mededelen, dat het Zijne Majesteit onze Koning Filips behaagde om het Smeekschrift van de edelen van de hand te wijzen. De plakkatens worden niet verzacht! en”

Hier werd de spreker genoodzaakt om even te zwijgen, indien hij zich verstaanbaar wenste te maken, want de waarheid van de lopende geruchten werd bevestigd.

“Koning Filips is een bloedhond!” riep er één met krachtige stem en deze woorden ontketenden een storm van toejuichingen.

Nog vele uitroepen volgden en gedurende enkele minuten gelukte het Reinier Cant niet, om met duidelijke gebaren de opgewonden menigte tot kalmte te brengen.

Maar enkele personen uit het publiek gevoelden, dat het ogenblik was aangebroken om de spreker te helpen. “Stilte! Stilte!” riepen zij en daar het aantal helpers vermeerderde, keerde de rust en de stilte langzaam terug.

“Uw Vroedschap,” aldus vervolgde Cant, “staat aan deze beslissing onschuldig, en algemeen koestert zij de verwachting, dat Oranje en de Brederodes nieuwe stappen zullen doen, want de toestand is met dit nieuwe besluit niet te redden. God verhoede het, dat er een binnenlandse oorlog ontstaat, want dit zou ons land tot de rand van de afgrond voeren. Zo-even bereikte ons de tijding, dat de volksmenigte in Vlaanderen en Artois tot opstand is gekomen, de kerken is binnengedrongen en de beelden en altaren heeft verbrijzeld, maar ik moet u ten ernstigste waarschuwen tegen een navolging van dit voorbeeld, want geweld zal lichtelijk met geweld worden gekeerd.

Burgers van Amsterdam! in naam van de ganse magistraat, verzoek ik u dringend om de orde te bewaren en u niet schuldig te maken aan daden van geweld, want dat is ook niet volgens de “nye lere”, daar Gods Woord ons leert: “Wreekt uzelf niet, beminden! Mij komt de wreke toe! Ik zal het vergelden.” Blijft dus kalm en houdt u gereed om uw wettige Overheid terzijde te staan. Zij zal doen wat zij kan en geeft de uitkomst van haar handelingen over in de handen van Hem, Die zijn volk niet begeeft en verlaat en Die ook de stemmen van stormen en orkanen tot stilte kan gebieden!”

Reinier Cant zweeg. En gedurende enkele ogenblikken was het stil op den Dam, want het woord van Cant had indruk gemaakt.

Gelukkig had Cant de woorden verzwegen, waarmede de koning het Smeekschrift had afgewezen. “Liever verlies ik duizend levens,” alzo had hij gezegd, “dan een enkele verzachting toe te staan.”

Helaas! de menigte scheen dit te bevroeden. De haat tegen de bloeddorstige vorst, die zo onbarmhartig de Oranje’s, de Brederode’s en de andere edelen trotseerde, was toch nog groter dan de liefde jegens Cant en de zijnen.

Cant en de overige magistraatsleden gingen naar binnen, maar de rust was onder de opgewonden bevolking niet teruggekeerd.

Er ontstonden samenscholingen. Vuisten werden gebald. Luide uitroepen van ergernis werden allerwegen gehoord.

De zogenaamde “kaailieden” voerden het hoogste woord en er kwamen anderen bij, die de kalmerende woorden van Reinier Cant niet hadden gehoord.

„Hoort eens jongens!” zei een man, die veel durfde, ik vind, dat we moeten bewijzen,

dat Oranje niet alleen staat, en dat hij het hele volk achter zich heeft. Wie durft? Ik durf wel!” En terwijl hij dat zei, wees hij met opgeheven vuist naar de Nieuwe Kerk. Op die wijze ontstond er aan het begin van het Damrak een nieuwe samenshoring, waarbij zich allerlei opgewonden elementen aansloten en . . . eer nog een half uur verlopen was, haalde men bijlen, touwen en haken van de schepen en uit werkplaatsen, die aan de stille zijde van het Damrak gevestigd waren en als een lawine, die niet te stuiten is, drong men op naar de deuren van de Nieuwe Kerk. De politie-dienaren, die zich bij de kerk hadden opgesteld, poogden de opgewonden menigte nog tegen te houden, maar de mannen hieven dreigend de bijlen omhoog, openden de niet gesloten deuren van het kerkgebouw en drongen onder een schrill getier en lawaai naar binnen.

Nee, wij zullen maar niet in bijzonderheden beschrijven wat er gebeurde, maar ruim een kwartier later waren verschillende heiligenbeelden van hun voetstuk gerukt en lagen in brokken en scherven over den stenen vloer.

Helaas! de volkswoede was tot een uitbarsting gekomen en het merkwaardige was, dat bijna overal in het hele land, zonder dat er één bevel of teken gegeven was, zich dezelfde verschijnselen vertoonden. Ook in die steden en dorpen van ons Vaderland, waar de Hervorming slechts sporadisch was doorgedrongen, bijvoorbeeld te 's-Hertogenbosch, waar zich nog heden ten dage in de St. Jans-kathedraal lege nissen bevinden, die bewijzen, dat ook daar de beeldenstorm woedde. Wie deze nissen ziet, aanschouwt meteen het bewijs van het feit, dat niet alleen de Geus-gezinden, maar ook Rooms-Katholieken aan de storm hadden deelgenomen, zoals trouwens in België in vele plaatsen werd geconstateerd.

Wat zou de koning nu doen?

Op de vingers kon men uitrekenen, dat er een vreselijke wraak zou volgen, en de feiten hebben deze zienswijze bevestigd.

Alva, de wrede, bloeddorstige tiran, die voor de grootste gruweldaden niet terugdeinsde, moest met een leger van de beste soldaten naar Holland gaan, om dit ellendige botervolk te temmen, al zou het 1567 worden eer dit bevel kon worden uitgevoerd.

En Jan Arentsz.?

Ook hij verfoeide hetgeen er was geschied.

“Niet door kracht, noch door geweld, maar door Mijn Geest zal het geschieden!” heeft de Heere gezegd en pas was nog te Utrecht, in het bolwerk van de bisschoppelijke macht, het bewijs geleverd, wat één prediking onder de zegen van de Heere van de heirscharen vermag.

Enkele woorden, in de ziel van een vervolger geworpen, zijn in staat van een Saulus een Paulus te maken en de bittere vervolging, waaraan de Geuzen en Hugenoten blootstaan, zal er de oorzaak van zijn, dat velen vluchten en dat de klanken van het Evangelie verder worden gedragen tot in het hart van de Nieuwe Wereld, waar zij heilzame vruchten zullen dragen.

Waarlijk, op 20 augustus 1566 mocht de zon wel schaamrood ondergaan, maar wat zou de 21ste augustus brengen?

Sinds de dag, waarop Jan Arentsz. te Amsterdam kwam, is er veel veranderd.

De hagenpreken bij Amsterdam hebben hun invloed uitgeoefend. De Overheid is toegeeflijk en voorzichtig geworden. En de grote menigte koos meer en meer partij voor de verdrukten en tegen de maatregelen van geweld. Nu de koning het bevel gaf om de plakaten niet te verzachten en nu hij zelfs dreigde nog sterker maatregelen te zullen nemen, is de stemming geheel omgekeerd.

Dat zou ook Jan Arentsz. ondervinden.

Op de 21ste augustus hield onze hagenprediker weer een grote bijeenkomst buiten de muren, van de stad.

Maar wij zullen er ons ook heen begeven en zien wat er gebeurt.

Bij Sloterdijk was de opkomst al groot, maar nu is zij nog groter.

Bij trossen tegelijk stromen de mensen door de poorten, want velen zijn nieuwsgierig en zij willen horen wat Jan Arentsz. te zeggen heeft.

Zie, daar staat Jan Arentz. al op een huifkar, waarvan men de kap heeft afgenomen. Zijn Liesveldtse Bijbel ligt gereed.

Een groot aantal mannen heeft zich voorzien van een vuurroer of musket, want vast zijn zij besloten om geweld met geweld te keren.

Evenals nabij Hoorn, zitten ook nu de vrouwen vooraan, terwijl de mannen de vele achterste rijen vullen.

Reeds bij de eerste blik zien wij iets merkwaardigs.

Ontzaglijk groot is het aantal van de mannen en de vrouwen, die hun zondagse kleren hebben aangetrokken, evenals voor een kerkgang, en zeer velen hebben het boekje met de psalmen van Datheen meegebracht.

Hoort! Daar geeft Jan Arentsz. een vers op uit de 23ste Psalm — het is een toepasselijk vers — en weldra galmen de klanken over de vlakte:

*Al waert schoon dat ick int dal des doods ginge
Ende dat my des doots schaduw omvinge
Ick vrees niet, Ghy zijt by my gestadich
End Ghij troost my met Uwen staf genadich
Ghij maect ryck met goeden seer veler handen
Myn tafel voor d' ogen van de vijanden.*

Wat klinkt dat mooi! Ja, het klinkt zelfs indrukwekkend, als men de omstandigheden in aanmerking neemt.

Na een hartroerend gebed, waarin Jan Arentsz. lof brengt aan de goedertierenheid van de Allerhoogste, Die de mensen het voorrecht van een prediking wilde beschikken, roept hij ook nog een zegen in voor de vijanden “die niet weten wat zij doen”, ja, zelfs ook voor de koning en voor de Overheid, die Gods dienaar behoorde te zijn.

En daarna, als het Amen! is uitgesproken, dan spitsen zich de oren, want ieder wil horen wat de prediker te zeggen heeft over de gebeurtenissen van de vorige dag, die gelden konden als het bewijs van een niet te beteugelen uitbarsting van de hevige volkswoede.

O, nee! Jan Arentsz. verbergt zijn afkeer niet jegens de maatregelen van geweld. “Niet u, o, mijn vrienden!” moet rechter zijn en het recht nemen uit de handen van Hem, die gezegd heeft: “Mij komt de wrake toe! Ik zal het vergelden!” Door een stroom van hindernissen baant Hij, in Wiens hand het lot van de vorsten en van de volkeren is, zich een weg en bij de duisternis aan de kim tonen zich reeds de lichtstralen van een nieuwe dag.”

Zo gaat Jan Arentsz. nog enige tijd voort, maar hij weet het wel, dat de mensen niet gekomen zijn om uitsluitend dergelijke woorden te horen. En als hij dan gaat prediken op zijn gewone welsprekende wijze over de enige weg en het enige middel van de verlossing, dan blijkt het meer dan duidelijk, dat ook Jan Arentsz. een vreselijke afstraffing verwacht, maar die vervolging zal niet alleen het kaf scheiden van het koren, maar ook te vergelijken zijn met het werk van de herdershond, die de schapen bij elkaar jaagt en die hen de afdwalingen belet. “Vertrouwt,” zo roept Jan Arentsz,

welhaast biddend uit, “alleen op Hem, Wiens oren dag en nacht geopend zijn voor het geroep van de ellendigen. Hij zal niet achterblijven! Want Hij heeft gezegd: Mijn Raad zal bestaan en Ik zal al Mijn welbehagen doen.”

Enige uren achtereen blijft Jan Arentsz. op het “spreekgestoelte.” Hij is zeer welsprekend en ook nu inzonderheid weet hij de harten te treffen. En als hij dan eindelijk er toe overgaat, om zonder enig voorbehoud, de val van het rijk van de duisternis en de zegepraal van het werk van de Hervorming te voorzeggen en te verkondigen, dan is het of de tegenwoordigheid van “de kracht uit de Hoge” zich opnieuw openbaart.

O, zie maar eens! Nu nog luistert de menigte als met ingehouden adem. Nu nog “drinkt men de woorden van de prediker in als water”, en nu nog gevoelt menige ziel, de tegenwoordigheid van de Heere der Heeren, die de woorden van de hagenprediker tot een zegen stelt voor menig beproefd en angstig hart, zelfs zó dat het is alsof de hemel zich opent en alle beletselen worden weggevaagd, maar als dan het Amen! is uitgesproken, dan is de menigte niet te weerhouden.

Stormachtig drong men op naar de kerkdeuren om de lust tot vernieling en vernietiging bot te vieren, maar stormachtiger zal de wijze zijn, waarop men Jan Arentsz. op de schouders neemt, en hem — niettegenstaande zijn tegenstribbelen — door de poort stadwaarts draagt. Niet alle aanwezigen doen hieraan mee, o, nee! Zij, die de woorden onderschrijven, dat “onze hulp is in de Naam des Heeren”, blijven kalm en menigeen zal straks zijn hart ontlasten in een dankgebed, waarin de woorden: “Niet ons, o, Heere!” niet zullen ontbreken. Maar er zijn ook vele, vele anderen.

Jan Arentsz. vindt de rechte woorden. Zij tekenen wat er leeft in de grond van menig mensenhart. En onmiskenbaar lag er in de diepte van die harten een begeerte naar de dingen, die ver boven het zien- en zinlijke uitgaan, maar zij was te vergelijken met een vonkje vuur, dat bedolven lag onder de as.

Weer gaan de dragers, met hun levende last op de schouders, naar de Dam.

Het helpt Jan Arentsz. niet of hij tegenstribbelt, want zulk een vertoning vindt geen steun in zijn karakter en zij ligt daarvan verder af dan het Oosten van het Westen.

Jan Arentsz. is om het maar met weinige woorden te zeggen — het slachtoffer geworden van zijn eigen welsprekendheid en van zijn gave om weer te geven wat men denkt en gevoelt.

De wakers aan de poorten en de schoutendienaars op de straten, zien de stoet naderen. Verlof heeft men niet gevraagd. Maar wat moeten die dienaren doen? Ook de Overheid, die zeer lang de voet dwars zette, is op de dag van gisteren overrompeld zo zij de vrede wil en een bloedbad vreest, moet zij toegeven, anders wordt de rollende sneeuwbal een lawine, die niet te stuiten is.

Uit alle straten en stegen sluiten er zich mensen aan bij de stoet en op het Damrak is hij reeds zó groot geworden, dat men over de hoofden kan lopen.

Maar wat wil de menigte dan? Is het haar alleen te doen om een vertoning zonder kracht en beteekenis?

Nee! luister maar!

De Burgemeester en enige leden van de Vroedschap openen de deuren van het Raadhuis. Zij vrezen, dat er een oproer is ontstaan en dat de menigte het Raadhuis zal bestormen.

En wie draagt men daar op de schouders? Is dat Jan Arentsz. niet? Zou deze dan toch een opruier en volksmenner zijn?

Maar nee! alles geschiedt er kalm. Jan Arentsz. verlaat zijn hoge post en terwijl hij zich met de hoed in de hand naar den magistraat begeeft om te vertellen wat er

gebeurde, roepen al tien of twintig mannen in het eerste gelid: “Geef hem een kerk! De kerken staan toch leeg! Jan is geen oproerkraai!”

Reinier Cant, die ook aanwezig was, begrijpt terstond wat de oorzaak is van deze spontane volksbeweging en hij weet ook de juiste woorden te vinden.

Hij begeeft zich naar de Burgemeester en spoort hem aan om vijf mannen te kiezen uit de menigte en om die vijf mannen te laten vertellen wat men wenst.

Gerbrandsz., de lakenhandelaar, Huib Jansz., uit de Oudebrugsteeg, Dirk Volkersz., bijgenaamd de Reus, en nog twee anderen begeven zich naar binnen en daar volgt de beraadslaging.

“Wat wilt u, mannen?” vraagt de Burgemeester en Gerbrandsz. neemt daarop het woord en vertelt kalm wat er vanmorgen gebeurde en dat de menigte, die de hagenpreken bezoekt, dringend verzoekt aan Jan Arentsz. één van de kerkgebouwen voor de prediking af te staan. In de Nieuwe Kerk komen nog alleen maar enkele aanzienlijken. In de Oude Kerk op het Oudekerksplein, vlak bij de “Zeebuurt”, waar de zeevaarders, de schippers en de kaaiwerkers wonen, daar komt bijna niemand meer. En zo dit niet kon, of nog niet aanstonds kon, dan verzocht men om te mogen prediken in de St. Olofskapel, maar dan niet langer dan tot het tijdstip, waarop men een groot kerkgebouw durfde af te staan.

De Burgemeester, die met aandacht had geluisterd, nam daarop het woord en zei, dat hij de wens van een zeer groot gedeelte van de bevolking wel kon begrijpen, maar men moest de grote moeilijkheden niet vergeten. De koning is tegen de verspreiding van de “nye legre” en de plakaten zijn niet verzacht, maar verscherpt. Bovendien had de beeldenstorm het overige gedaan om de gramstorigheid van de koning tot het uiterste op te wekken. Men wist reeds, dat Alva zou komen met een groot leger om de orde te herstellen. Nu de toestand zó is, gaat het uiterst moeilijk om nog meer te doen in een richting, die tegen de wensen van de koning in gaat. Wel wilde de plaatselijke Overheid doen wat zij kon, maar dan met grote voorzichtigheid en door eerst eens af te zien hoe de loop van de zaken zich zou aftekenen. Om te beginnen zou aan Jan Arentsz. de prediking in een groot woonhuis binnen de wallen worden toegestaan.

Gerbrandsz., die met aandacht had geluisterd, nam hierna weer het woord en merkte op, dat de Stadhouder, Prins Willem van Oranje, tegen de vervolging was.

“En daarbij,” aldus vervolgde Gerbrandsz., “is het niet gebleven, maar hij heeft ook de koning gewezen op de eed, die hij heeft afgelegd bij de aanvaarding van zijn koninklijke waardigheid, om de wetten en privilegiën van dit volk te bewaren en te beschermen. Het is tegen die privilegiën in, dat men hier krijgsvolk van de koning moet inlaten en ontvangen.”

“Ja, mijnheer Gerbrandsz.,” zei de Burgemeester, “maar indien de Koning, de Prins, de Landvoogdes, Granvelles en anderen het daarover niet eens zijn, hoe kunnen wij er ons dan mee bemoeien?”

“Dan vind ik; dat het hele volk zich als één man achter Oranje en de gelijkgezinde edelen moet scharen en op zijn rechten moet wijzen,” zei Gerbrandsz. met beslistheid.

“En de koning heeft niet het recht zijn eed te schenden!” riep Dirk Volkersz., terwijl hij met de gebalde vuist een slag op de tafel gaf. “Getrouw aan de koning, dat is goed, maar het geweten gaat hun niet aan. Daar moet hij afblijven. Oranje weet het wel en Oranje leeft hier!” riep Dirk in opwinding, terwijl hij de rechterhand op de borst sloeg, op de plaats waar het hart zetelt.

“Ja, goede vriend!” zei de Burgemeester. “Ik kan uw gedachten wel volgen, maar wij en niet u, dragen de verantwoordelijkheid. Wat zou het volk zeggen, indien tengevolge van ons optreden er harde maatregelen worden genomen?”

“Harde maatregelen?” riep Dirk in z’n volkstaaltje, “harde maatregelen? Moeten ze

nog harder worden? De rook van de martelvuren is niet van de lucht en de Spanjolen regeren als wilden. Nee, dan moeten wij tonen, dat we bloed in de aderen hebben en dat we ons niet als kippen of konijnen laten slachten om het geloof, want daar heeft de koning niets over, te eisen. Nee, Burgemeester! Niet een huis binnen de wallen, al is dat een stap vooruit. En ik verzeker u, dat het volk niet zal rusten vóór de Oranje-blanje-bleu op den Oudekerkstoren. staat als een bewijs, dat de bedelaars of Geuzen die in bezit hebben gekregen.”

“Mijnheer de Burgemeester!” zei Gerbrandsz., die nu weer het woord verkreeg, “beloof u ons, dat u stappen in deze richting wilt doen? zo ja, dan sta ik in voor de rust onder het volk.”

De Burgemeester, aldus om een antwoord gevraagd, wendde zich tot de leden van de Vroedschap en vroeg of zij dit voorstel wilden steunen.

Van de vijf aanwezige leden stemden er drie vóór en twee tegen, terwijl de Burgemeester zich bij de voorstellers voegde.

“Nu, mannen!” aldus zei de Burgemeester, “wij beloven u te zullen doen wat wij kunnen en indien onze plannen slagen, dan zal in de maand oktober of in november de Oude Kerk aan Jan Arentsz. en Petrus Gabriël voor de verkondiging van het Woord worden afgestaan, maar met het beding, dat de staatkundige gebeurtenissen er niet besproken zullen worden, van geen enkele zijde.”

“Dat gaat goed, Burgemeester!” zei Dirk en meteen greep hij de hand van de Burgemeester, die hij krachtig drukte.

Gerbrandsz., de bezadigde maar niet minder krachtige voorstander van de nieuwe leer, stond op en dankte de Burgemeester en de voorstellers met vriendelijke woorden. “Houdt u van onze trouw verzekerd, mijne heren!” zo zei hij. “Gaat het om het recht en de vrijheid, dan zult u ons allen aan uw zijde vinden.”

Daar buiten op de Dam wachtte nog altijd een belangstellende menigte, maar Jan Arentsz. was er niet bij. Hij had een schuilplaatsje gezocht en gevonden in één van de gangen van het Raadhuis en voor de uitnodiging om deel te nemen aan de besprekingen, had hij bedankt.

De menigte wachtte hoopvol de beslissing af. Nu was er toch waarlijk een drang geopenbaard, waaraan men geen weerstand zou kunnen bieden.

Maar zie, de balkondeuren gaan open en opnieuw verschijnt Reinier Cant. Het schijnt wel alsof op hem de taak rust om het volk toe te spreken.

“Burgers van Amsterdam!” zo roept hij met een heldere stem, die doorklinkt over het hele plein, “de Burgemeester en de Vroedschapsleden hebben besloten, dat de hagenprediking buiten de wallen een einde heeft genomen. Toegestaan wordt de prediking van heden af binnen de wallen te houden, terwijl, als er zich geen moeilijkheden of onoverwinbare bezwaren voordoen, van einde oktober of begin november af, de Oude Kerk voor de prediking wordt beschikbaar gesteld.”

Een daverend gejuich was het antwoord op deze woorden.

De menigte werd letterlijk overmeesterd door een grote vreugde. Men drukte elkaar de hand en toen één van de burgers luid de kreet liet horen: “Leve de Burgemeester! Leve de Vroedschap!” toen werd die kreet van alle zijden toegejuicht.

’t Is waar, enige maanden zouden nog moeten voorbijgaan eer de blijde dag misschien zou aanbreken, maar er was al veel gewonnen.

Daar, op het Oudekerksplein, tussen de Warmoesstraat en de Oudezijds Voorburgwal verhief en verheft nog de Oude Kerk, in de oude tijd, ook de Minrebroederskerk genoemd, zijn toren boven het geboomte.

En laat ons nu maar terstond vertellen, dat die blijde dag ook werkelijk aanbrak. De

Vroedschap heeft woord gehouden.

Nog staat er de kerk, fier en trots, maar velen, zeer velen zullen het niet weten, dat eenmaal de voeten van Jan Arentsz. en de voeten van Petrus Gabriël er in de kansel hebben gestaan. Na die tijd hebben de Rooms en er nimmer meer vergaderd.

13. REIZEN EN STRIJDEN

Jan Arentsz. was aldus leraar geworden van een gemeente, die hem liefhad.

In de eerste tijd kwam men bijeen in een groot patriciërshuis op één van de grachten en de “gemeenteleden” wilden het liefst, dat Jan Arentsz. maar weinig meer uit hagenprediken zou gaan.

Maar dat prediken zat hem in het bloed en zo gebeurde het, dat hij op 25 augustus 1566 de toegezegde hagenpreek hield buiten de Tolsteegpoort te Utrecht, waar ook bijna 5.000 mensen naar zijn woorden luisterden, terwijl hij zich in de maand september nog liet horen te Elburg en te Hattem.

Vast staat, dat de nieuwe kerkelijke Gemeente nog geen naam koos: althans niet in de eerste tijd, en Jan Arentsz. en Petrus Gabriël tekenden hun brieven als dienaars “der verstrooyde Ghemeynte van Amsterdam.”

Stampvol liepen de lokalen van het grote predikhuis, maar ook stampvol liep de Oude Kerk elke zondag, wanneer er een godsdienstoefening werd gehouden.

O, nu klonk de krachtige stem van Jan Arentsz. niet meer in een “tempel van ongekorven hout”, maar onder een dak, waaronder voorheen de monniken, die tot de Minrebroedersorde behoorden, hun stem lieten klinken.

Zo zegende de Heere het werk van de Hervorming in het lage land bij de zee, maar men wist nog niet dat eerlang ook het uur zou slaan van een bittere beproeving, die in vijf jaren geen einde zou nemen.

Maar ook vóór dat uur aanbrak, zou Jan Arentsz. het al ondervinden, dat de machten van de duisternis geen poging onbeproefd zouden laten om het goede werk te verstoren.

Twee zinspreuken zijn er bekend van Luther, waarmede deze de toestand juist kenschetste: *“Wie Christus de Heere wil hebben, die zal de duivel tot vijand en tegenpartij hebben”* en: *“Lijden en hopen is de overwinning van de Christenen.”*

Jan Arentsz. zou het ondervinden, dat die spreuken waarheid zijn, maar zoals de stormen er de oorzaak van zijn, dat de eik zijn wortels dieper in de aarde slaat, zo zou ook het geloof van Jan Arentsz., door de beproevingen, wassen en toenemen.

Veel had hij al geleerd, maar veel zou hij ook nog moeten leren, want voortdurend blijft het 't bevel: Wast op in de genade en kennis van onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus.

Maar weet u wat wij zullen doen?

Wij gaan eens een godsdienstoefening bijwonen in de Oude Kerk en hopen dan ogen en oren den kost te geven.

Het is een zondagavond in het begin van oktober 1566.

Bijna een half uur geleden luidde de grote klok van de Oudekerkstoren gedurende vijf minuten voor de eerste maal, en aanstonds, vijf minuten vóór de aanvang van de godsdienstoefening, zal de klok voor de tweede maal luiden, want dit oud gebruik wordt in ere gehouden.

't Is een lust om te zien hoe de mensen van alle kanten toestromen en het zijn mensen van allerlei rang en stand.

Daarginds loopt een lid van de Vroedschap deftig in het zwart, de wijdgeplooide mantel om de schouders.

Achter hem loopt een oud vrouwtje, met een kruk en met een bevend stemmetje vraagt de oude ziel, waar de ingang is van het grote kerkgebouw.

Langs de Oudezijds Voorburgwal tippelen vijf of zes zeebouwers met gebruide gezichten en eeltlagen op de handen. Zij dragen het ruwe, maar zondagse wambuis van de zeeman en in een zijzakje er van bevindt zich het bundeltje met de psalmen van Datheen.

't Is een tafereel vol kleur en leven, maar de witte kleur van de mutsjes van de vrouwen, van de halskragen van de deftigen of de vierkante slappe kragen van de handwerkslieden of gewone "borghers", valt het meest in het oog.

't Is of de mensen naar een feest gaan, zo opgewekt zien zij er uit. En dat is geen wonder! Het is vandaag de tweede zondag, waarop de kerk haar deuren opent voor "de Geuzen", die zich niet kunnen storen aan de bevelen van de koning, om getrouw te blijven aan het geloof van de "alleenzaligmakende kerk", want de uit het stof van de eeuwen opgedolven Bijbel leert wel wat anders.

Maar wij volgen de mensen en wij stappen de kerk in, waaruit alle beelden, schilderijen en versierselen van de Roomse godsdienst verwijderd zijn.

Gaslicht of electrisch licht behoeft men er nog niet te zoeken, maar in prachtige luchters branden grote kaarsen, die tezamen nog een licht verspreiden, dat sterk genoeg is om alles kalm in ogenschouw te nemen.

Zie, daar in die grote bank, die afgeschut is en bedekt met een dakje en een kroonlijst, waaraan gordijnen hangen, daar is de zitplaats van Reinier Canter en enige andere leden van de Vroedschap.

Er tegenover, aan de andere zijde, bevindt zich de bank van de "Kerkeradsleden" en Gerbrandsz., Huib Jansz. en enige anderen hebben er in plaats genomen.

Daarvóór en aan de zijde ervan bevinden zich de banken en de stoelen van de talrijke bezoekers en bezoeksters en ook hier is het welhaast al een schare, hoewel niet héél groot, "die niemand tellen kan."

Maar bij het vele, dat er te zien is en waarbij de schilderachtige kleding de boventoon voert, is er toch nog iets anders dat de aandacht trekt, hoewel er kans bestaat dat wij ons vergissen en het niet als maatstaf is te stellen, maar er zijn stellig gelaatstrekken bij, waarop een innerlijke vrede zijn stempel heeft afgedrukt.

Trouwens, de hele schare is een en al oor en men moet niet vergeten, dat er moed toe behoort om in zulk een tijd van "storm en drang" een openbare predikatie van de "nye leere" bij te wonen, terwijl nog de brandstapels branden en de spionnen schier overal tegenwoordig zijn, hoewel de voortgang van het werk van de Hervorming hen tot voorzichtigheid maant.

Velen, ja velen zijn er bij de hoorders, die al hebben geleden. Ze zijn verjaagd uit onveilige steden en hebben de wijk genomen naar Amsterdam, waar het veiliger is. Sommigen hebben een familielid zien sterven op de brandstapel. Anderen hebben met diepe smart kennis genomen van de folteringingen, die familieleden moesten ondergaan, omdat zij het waagden voor de ketterij partij te kiezen. En toch, ook deze mensen kiezen partij, want zij kunnen niet anders, evenmin als Luther, toen hij zei:

"Hier sta ik! Ik kan niet anders! God helpe mij!"

Zouden hier nu ook spionnen aanwezig zijn? Hier, temidden van die vreedzame mensen?

O, ja! want heel spoedig zou dat blijken. Wel heeft de beul in Amsterdam niets meer te vertellen, maar men zal Jan Arentsz. op andere wijze dwars zitten.

In één van de banken zit een man met een bleek gelaat. Hij houdt zich alsof hij

aanhanger is van de “nye lere”, maar in zijn hart branden de vlammen van een duivelse vijandschap.

Met niemand spreekt hij een woord, maar met grote nauwgezetheid neemt hij de mensen op, die de kerk bezoeken.

Onrustig rollen hem de gitzwarte ogen door hun kassen en op dat gelaat met de spitse neus en de dunne lippen ligt een listige trek, die hij niet kan verbergen.

Zorgvuldig tracht hij de schijn te bewaren alsof hij aanhanger is van de nieuwe leer, want op de bank, daar voor hem, ligt een boekje met de psalmen.

Maar wij laten de man verder rustig zitten, want niets kan hij doen dan hetgeen hem wordt toegestaan en de tegenstand kan de grote Naam van de Heere slechts groter maken.

De godsdienstoefening vangt aan. Terwijl de mensen een psalmvers zingen, wordt de deur van “de Kerkeradskamer” geopend en Jan Arentsz., geleid door Petrus Gabriël, die als hoorder tegenwoordig is, stapt naar de kansel.

Na het gebed vangt de prediking aan en opnieuw is het een preek, die de hoorders bindt, van het begin af tot het einde.

Jan Arentsz. let op de exegese, want iedere verklaring wordt met Schriftuurlijke bewijzen gestaafd.

Hij betoogt, verdedigt en weerlegt, al naar het nodig is en nog het meest zorgen zijn woorden er voor, dat zijn prediking een rechte Christus-prediking is, die geen ruimte overlaat voor z.g. heiligen van menselijke vinding en die ook geen verdienste verbindt aan menselijke werken.

“Men moet het durven zeggen,” aldus zei Jan Arentsz. met stemverheffing, “dat ieder, die de goede werken voorop stelt, zichzelf plakt en pleistert en Christus andermaal kruisigt, want met één offerande heeft Hij in eeuwigheid volmaakt degenen, die geheiligd worden.” Diepe stilte heerst er tijdens de ganse prediking. Zijn dat nu mensen, die de galg of het rad verdienen? En is er bij de woorden van de prediker wel één, dat strijdt met de inhoud van de Heilige Schrift? Dat kan men niet zeggen, maar wel kan men iets anders zeggen.

Zij, die uit genade kennis hebben aan het geloof, door Gods Geest in het hart gewerkt, kunnen ieder woord beamen. Zij vangen klanken op, die hun niet onbekend zijn. Er valt een lichtstraal op hun weg, die de duisternis wegvaagt en met vreugde heffen zij de hoofden omhoog, terwijl de liefde, die door Gods Geest in hun hart is uitgestort, wordt opgewekt en als het ware met nieuwe vleugelen wordt bekleed, waardoor zij zich verheffen boven het stof, terwijl de zekerheid van de erfenis, die Boven wacht, wordt bevestigd en versterkt.

Zulk een prediking zouden zij niet gaarne missen, want die geeft getuigenis aan de waarheid, en al grijnst hen dan de ganse macht van de duisternis aan met al haar duizendtallen, dan gevoelen zij nog de kracht om te wederstaan in de boze dag en om alles verricht hebbende, ook staande te blijven.

Uit deze mededelingen blijkt al enigszins, waarover Jan Arentsz. die avond predikte, namelijk over de wapenrusting van het geloof, genoemd in Efeze 6.

De woorden hebben weder een diepe indruk gemaakt en als dan aan het einde van de godsdienstoefening, die twee uren duurde, de menigte een psalmvers aanheft, dan klinkt dat lied fors door het tempelgebouw, alsof de hele Gemeente Amen! zegt op de woorden van de predikatie.

Gesterkt, bemoedigd of vertroost verlaten de mensen het kerkgebouw, maar vooraf drukken velen, die er de kans toe hebben, de hand van de prediker, op wiens gelaat zich de blijdschap weerspiegelt, die er leeft in zijn hart, omdat hij namelijk getuige en

tegelijk ook verkondiger mocht zijn van deze dingen, die hem door de genadige werking van Gods Geest diep in het hart zijn geworteld.

Ook de stille man, die daar als een eenzellig mens in de bank had plaats genomen, verlaat het kerkgebouw. Hij loopt naar het Damrak, via de Oudebrugsteeg naar de Nieuwendijk en vervolgt van daar zijn weg in de richting van de Haarlemmerdijk, waar hij in de Binnen-Wieringerstraat in een schamel huis verdwijnt.

Daar wachten drie mannen hem op en aan dat drietal geeft hij een verslag van de predikatie, die hij blijkbaar met aandacht heeft gevolgd.

De drie mannen maken aantekeningen en als dan alles behoorlijk op schrift is gesteld, dan volgt er een lange discussie, waarbij een Griekse vertaling en een Latijnse vertaling (de Vulgata) van de Heilige Schrift ter tafel worden gebracht.

“Ja, het moet!” zei één van de mannen, nadat hij enige tijd zwijgend enkele teksten had overdacht. “Het moet! En u, Ludovicus, hebt toch alles overwogen?”

“Ja,” zei de stille man. “Alles is gereed! Als Jan Arentsz. de uitnodiging aanvaardt, dan is, al het overige al gereed en de Vroedschap te Haarlem is bereid gevonden tot medewerking, indien de bepalingen strikt worden gevolgd en er geen schimp- of scheldtaal zal worden gehoord.”

“Goed! Breng dan morgen de uitnodiging aan het bekende adres in de Oudebrugsteeg en ontvang hier het antwoord. Er is haast bij, want op 18 oktober moet het kunnen geschieden.”

Waarover liep dat zonderlinge gesprek?

Wat was er toch aan de hand?

O, dat zal spoedig blijken. Drie Roomse priesters hebben Jan Arentsz. uitgenodigd tot een openbaar vertoog (in onze tijd zou men zeggen: een openbaar debat), waar zij hun bezwaren tegen de “ketterije” zullen openbaar maken en de Roomse leer zullen verdedigen, terwijl Jan Arentsz. wordt uitgenodigd om die bezwaren te weerleggen en om de beschuldigingen jegens de Roomse leer geuit, desnoods met bewijzen te staven.

Reeds op 18 oktober moest het debat plaats hebben, dus er was haast bij.

Jan Arentsz. ontving de uitnodiging op maandagmorgen en reeds in de namiddag hadden degenen, die de uitnodiging hadden verzonden, het toestemmend antwoord.

“Ziet u er niet tegen op?” vroeg vrouwe Jansz.

“Waarom?” vroeg Jan. “Jaren lang heb ik gezocht onder dat juk en nu ik tot roem van Gods genade de vrijheid geniet, is het mij niet zo moeilijk om het verschil te kennen. Toch zal ik de Heere vragen om licht en bijstand, want zonder die kan ik het niet stellen.”

Dat was weer wat nieuws in de strijd: een openbaar debat met drie Roomse priesters, dat op 18 oktober te Haarlem zou worden gehouden.

Veilig kon er op worden gerekend, dat vele “gemeenteleden” van de Oude Kerk naar Haarlem zouden gaan, terwijl ook tal van vrienden uit Overveen en de omgeving er van, niet zouden ontbreken.

Geruime tijd waren trouwens de Roomse geestelijken er al op uit om te betogen, dat Jan Arentsz. inderdaad een “ketter” was, die maar zijn eigen mening verkondigde en die zijn leer niet kon staven met bewijzen uit de Heilige Schrift.

Dat die beschuldiging voortkwam uit gramschap, omdat zijn invloed op het volk zo groot was en omdat hij “een kerk had gestolen”, lag voor de hand, terwijl dit ook nog, met een bewijs kon worden gestaafd.

Ook in Duitsland woedden vervolgingen en vele Duitse kooplieden vluchtten naar Amsterdam, waar zij met grote blijdschap de predikaties van Jan Arentsz. beluisterden. Maar die kooplieden waren Luthers en nu poogden de priesters tweespalt te verwekken, met de bewering, dat Jan Arentsz. een vijand en tegenstander was van

Luther.

De waarheid is, dat Jan Arentsz. over het Heilig Avondmaal anders dacht dan Luther, maar dit was dan ook het enige verschil, want Jan Arentsz. koesterde de grootste achting en eerbied voor de held, die de handschoen had opgenomen tegen de ontzaglijke Roomse kerkelijke en wereldlijke macht en over de grondslagen van de leer, “die naar de godzaligheid is”, bestond er niet het minste verschil. Luther’s grondstelling was: “Uit genade zijt gij zalig geworden door het geloof en dat niet uit u, het is Gods gave”, en die woorden ondertekende Jan Arentsz. zonder enig voorbehoud en van ganser harte.

Maar is het niet vreemd, dat de Rooms-Katholieken deze beschuldiging gebruikten? De priesters waren het toch immers met Luther ook niet eens en nog wel in alle dingen?

Nu de tegenstand op andere wijze niet gelukte, probeerden zij het met dit middel, want, zo zeiden zij, de Duitse vorsten zouden geen hulp verlenen, indien er een grote strijd zou ontbranden en dan zouden de Hollanders alleen staan, enkel en alleen omdat Jan Arentsz. een tegenstander was van Luther.

Jan Arentsz., die deze beschuldiging vernam, lachte er hartelijk om. Hij had genoeg gezien en gehoord van de tactiek van de geestelijkheid en meende niets anders te mogen verwachten.

Toen hij op de eerstvolgende zondag van de kansel af bekend maakte, dat er in de Oude Kerk te Amsterdam niets werd geleerd, dat in strijd was met de artikelen 10 en 13 van de (Lutherse) Augsburgsche Confessie, werd het hele plannetje van de geestelijkheid vernietigd en de Duitse kooplieden en andere Duitse vluchtelingen schaarden zich met blijdschap en volharding onder de vaan van het Evangelie.

Toen de 18e oktober was aangebroken, was het bijzonder druk in de omgeving van de stad Haarlem.

Jan Arentsz. was per huifkar naar Haarlem vertrokken in gezelschap van Petrus Gabriël, want deze zou Jan terzijde staan, wanneer er een beroep zou worden gedaan op een Griekse of een Latijnse overzetting van de Heilige Schrift, want alleen Gabriël was in de kennis van die talen een meester. Al het overige zou voor rekening van Jan Arentsz. blijven.

Toen Jan Arentsz. en zijn reisgenoot op de vastgestelde plaats verschenen, waren er reeds enige duizendtallen mensen bijeen en nog altijd stroomden de nieuwsgierigen toe van alle zijden. Na afloop van het openbaar vertoog verklaarde de Haarlemse Schout, dat er meer dan 5.000 mensen hadden geluisterd.

En wat zullen wij nu van het “openbaar debat” zelf zeggen?

Het lust ons niet ons in strijdsvragen te verdiepen, maar de hele dag, langer dan acht uur, duurde het debat en algemeen stelde men vast, dat Jan Arentsz. een “begaafd debater” was, die de heftige degenstoten van zijn drie tegenstanders — drie Roomse priesters — handig pareerde, maar die ook met het wapen van het onvermengd en onverzwakt Woord van de Heilige Schrift zijn tegenstanders menigmaal op gevoelige wijze kwetste.

Reeds hebben wij gezegd, dat Jan Arentsz. zeer belezen was in de Bijbel, zelfs zo, dat het scheen alsof hij de inhoud uit het hoofd kende, maar die eigenschap kwam hem in deze openlijke strijd zeer ten goede.

Vaak probeerden de tegenstanders een aanval te doen, door zich te beroepen op een grondtekst in de Latijnse taal, maar dan kwam Petrus Gabriël met zijn meesterlijk talent te hulp en toonde uit de oorspronkelijke grondtekst van het Nieuwe Testament, dat in de Griekse taal geschreven is, aan, dat men van de waarheid was afgeweken of er een uitlegging aan gaf, die niet in overeenstemming was met andere teksten.

Zeker is het, dat de drie priesters de arme mandenmaker dachten te verslaan, maar er is niets van gekomen. En hoe kwam dat?

Omdat Jan Arentsz. — zoals hij zelf in nederigheid verklaarde — “zeer veel op de knieën had geleerd.”

Zeer vaak bad hij om de voorlichting van de hemel en nooit liet de Heere hem verlegen staan.

Hij kende, uit genade, niet alleen de diepte van de ellende in de gevallen staat van de mens, maar hij wist ook te spreken van de “Verborgene omgang met God”, die van zondaren nieuwe schepselen maakt, geschapen in Christus Jezus tot goede werken. En tegen deze wetenschap waren de priesters niet bestand.

14. ORANJE TEGEN SPANJE

Wij slaan een tijdvak van tien maanden over en begeven ons in augustus 1567 nogmaals naar de hoofdstad.

Tien maanden lang heeft de predikant van de “verstrooyde Ghemeynte” er zijn dienstwerk getrouw verricht. Hij bezocht zieken en kranken, bad met ellendigen, die hun stervensuur zagen naderen, lenigde vele noden voor zover dit in zijn vermogen lag, en aan de zegen van de hemel heeft het hem daarbij niet ontbroken.

In die tien maanden heeft de Overheid hem geen strobreed in de weg gelegd, maar nu zou er verandering komen.

Met ontzetting verneemt men de tijding, dat Alva eindelijk in het land is gekomen en dat een groot leger hem vergezelt, terwijl de meeste legerhoofden monsters van wreedheid zijn, evenals Alva.

De Overheid vreest. Er is een Bloedraad opgericht en bij tientallen worden de “Slachtschaepkens Christi” naar het schavot gevoerd. Maar ook de Roomsers worden niet gespaard, want de beeldenstorm moet worden gewroken en de Overheid is te lankmoedig geweest tegenover de ketters.

Op het slotplein van het oude kasteel “de Dillenburg” in Duitsland zit een man, in diep gepeins verzonken en die man is Prins Willem van Oranje.

Thans is hij ambteloos, want men vorderde van hem een nieuwe ambtseed, die hij weigerde af te leggen, namelijk “dat men de Rooms-Katholieke godsdienst met alle macht en middelen zou voorstaan en alle leer en secte, daar tegen strijdende, zou uitroeien.”

Nu was ook hij niet veilig meer. Hij vluchtte naar het ouderlijk huis, waar hij welkom was en zijn oude moeder, Juliana van Stolberg, trachtte hem te bemoedigen.

Meer en meer drong juist in die dagen tot zijn ziel de zekerheid door, dat de Hervorming een werk uit God was en niet uit de mensen en dat het zwaard van Alva, noch de banvloeken van het pauselijk Vaticaan er iets tegen zouden vermogen, zodat de zending van Alva de zaak van de koning niet zou bevorderen, maar juist bederven.

Roomsers en Onroomsers zullen aanstonds hand aan hand gaan om het leger van de dwingeland te weerstaan en zo zal het, na een oproep van Oranje, een strijd worden van de Verenigde Provinciën van ons Vaderland tegen het machtige Spanje.

Nu nog staat de zaak schijnbaar hopeloos.

Honderden mensen laten het leven, op het schavot.

Goederen worden verbeurd verklaard. Aanhangers van de nye lere snijdt men de neus en de oren af. Edelen, predikanten en aanzienlijke burgers worden niet gespaard. En bij honderdtallen vluchten de mensen over de grens om in Duitsland, en voornamelijk te Emden, een veilige schuilplaats te vinden.

Ook Jan Arentsz. en Petrus Gabriël zullen naar Emden gaan, maar op één dag zal Jan Arentsz., op verzoek van de Prins van Oranje, een bijzondere taak vervullen, maar dan zal het reeds 1568 zijn en dan zal hij van Emden komen.

Met inspanning van alle krachten, na het verpanden van het Prinsdom Oranje en na den verkoop van vele kostbaarheden en goederen, zal het aan de Prinsen Willem en Lodewijk gelukken enige legers op de been te brengen, die Alva trachten te weerstaan. Lodewijk zal onder de leuze: nu of nooit! optrekken naar Jemmingen, om daar helaas! verslagen te worden; maar Prins Willem zal met een leger van 20.000 man over de Maas trekken om Alva aan te vallen in de flank van zijn leger.

Maar ziet, eer het voorwaarts! zal weerklinken, moet er nog iets anders gebeuren.

Het is de wens van de vrome Vader Willem, dat men niet zal vertrouwen op de kracht en de macht van paarden, wagens en kanonnen, maar op de bescherming en zegen van de Allerhoogste, want alleen daaraan is alles gelegen.

En zo ontving Jan Arentsz., die reeds te Emden vertoefde, het verzoek om over te komen en een godsdienstoefening te leiden, waarbij het hele leger tegenwoordig zou zijn. En Jan Arentsz. twijfelde niet, maar nam de uitnodiging, hoeveel bezwaren er ook aan verbonden waren, gaarne aan.

En daarom begeven wij ons, nu naar de heide. Welk een schouwspel!

Op de grote heide zijn de troepen in een vierkant gelegd en in het midden staat een kar, waarop de prediker een standplaats zal innemen.

Vader Willem en zijn mede-aanvoerders zitten vooraan en hun zetels zijn trommen, affuiten van kanonnen of kisten, die gevuld zijn met bagage of met krijgswapenen. Lang niet alle soldaten zijn het gewoon om de knieën te buigen voor de Koning der koningen, en toch zijn allen onder de indruk van hetgeen er gebeuren zal.

Tromgeroffel en een hoornsignaal geven het sein, dat de godsdienstoefening en het gebedsuur een aanvang neemt.

En dan? O, zie die duizenden soldaten. Zij zitten op het veld en aller ogen zijn gericht naar de spreekplaats, waar Jan Arentsz., in zijn gewoon eenvoudig gewaad, blootshoofds staat, gereed om het woord te nemen.

Hoe krachtig klinkt weldra zijn stem over de vlakte, en hoe verstaat hij de kunst om de juiste woorden te vinden, woorden waarin uitkomt wat er leeft in zijn hart en die welhaast in staat zullen zijn om stenen harten te verbrijzelen.

“Soldaten!” zo zegt hij onder meer, “wellicht nog weinige dagen of uren en velen van u zullen het leven hebben verloren. Hoe zult u God ontmoeten? Het zal u niet genoeg zijn, dat u de wapens opneemt voor een rechtvaardige krijg tegen tirannie en verdrukking, waardoor men een geheel volk, dat de vrijheid liefheeft, tracht te verpletteren. De almachtige God, Die daar boven lucht en wolken troont, zal beslissen en het is meer dan eens in de geschiedenis zijn wil geweest, dat de machten van duisternis en geweld tijdelijk zouden zegevieren, opdat daarna de wonderen van Zijn almacht en de kracht van Zijn arm zouden blijken.

Uw strijd is rechtvaardig. Aan uw vaandels en banieren kleeft geen smet. Maar toch zeggen wij het de vrome koning van Israël van harte na: “In ons is geen kracht tegen de menigte, die tegen ons komt, maar onze ogen zijn op U!” Die woorden zijn ook hier gepast, nu u hebt te strijden tegen soldaten, die zeer geoefend zijn en die de beste soldaten van de gehele wereld zijn genoemd. Aanvaardt dus de strijd niet in eigen kracht alleen, maar zoekt het aangezicht van de Heere der Heeren en vraagt Hem, niet ons, of het Hem behagen mocht uw wapenen te stellen tot middelen, die de vrijheid bevorderen en de vrije loop van het Evangelie zullen bevestigen.”

Ruim een half uur duurde de toespraak en daarna volgde er een gebed, zoals er

wellicht nimmer tevoren één over de lippen van de hagenprediker is gekomen. Stil was het op het gehele veld. Zelfs de raven en heidevogels schenen een ander oord voor hun vlucht uitgezocht te hebben.

En dan dat machtige, onvergetelijke tafereel van die duizenden gebogen hoofden onder en temidden van de wapperende krijgsbanieren, de kanonnen en de musketten.

De soldaten wisten het al, dat prins Lodewijk, broeder van Prins Willem, bij Heiligerlee reeds een overwinning behaalde op de Graaf van AreMBERG, maar dit betekende geenszins, dat de legers van de Oranjes onoverwinnelijk waren en de toekomst zou dit helaas bij Jemmingen en op de Mokerheide bewijzen. De prinsen Lodewijk en Adolf sneuvelden en het leger van Prins Willem, waarvoor Jan Arentz nu optrad, zou ontbonden worden, omdat Alva een treffen ontweek, wetende dat Prins Willem over niet genoeg middelen beschikte om het leger bijeen te houden.

Aan het einde van deze “bijzondere hagenpreek” drukte Prins Willem, die later de erenaam ontving van “Vader des Vaderlands” met warmte de hand van Jan Arentsz. en hij dankte hem voor zijn bemoedigend woord en zijn indrukwekkend gebed.

Maar toch moest er nog iets geschieden vóór de soldaten terugkeerden naar hun gewoon bivak.

Men zou nog één lied zingen, een lied dat bijna algemeen bekend was, méér en beter dan de psalmen van Datheen en dat ook de Duitse soldaten konden meezingen, desnoods in hun eigen taal.

En zo klonk dan weldra het welbekende lied van Luther: *“Een vaste burcht is onze God!”* over de heide.

Straks, als de klanken er van verstorven zijn, dan zal “de dienst” weer beginnen en dan zal het leger wachten op de orders van Prins Willem, maar thans is het nog rust en is er nog tijd voor een indrukwekkend uur.

In machtige golven, de stemmen van duizenden soldaten, rolden de klanken van het Lutherlied over de heide en zij vertelden het iedere twijfelaar en iedere vijand, dat God de Heere, door de mond en de pen van Luther, een groot werk had gedaan.

Zo zijn er in de loop van de tijden nog meer krijgsliederen gehoord.

David en zijn mannen zongen na een zege in de krijg. De eerste Christenen zongen hun liederen onder meer ook in de Romeinse Catacomben. De Kruisvaarders hieven het lied van strijd en zegepraal aan op de heuvelen van Clermont. En ten tijde van ons verhaal, slechts weinige jaren later, zouden ook de Hugenoten in Frankrijk, onder de bevelen van de Coligny, de klanken van het hart vertolken in de woorden van een zegezang of in een berijmd gebed om een verbeurde zegen.

’t Was treffend, om nooit te vergeten.

Maar wat zou het einde zijn?

Dat wist de Heere alleen en Deze geeft geen rekenschap van Zijn daden. Het belijft Hem in Zijn hoge wijsheid en majesteit om de vrager alleen te beantwoorden met de woorden: “Gij zult het na dezen verstaan.”

Maar zie, nu Jan Arentsz. zijn taak volbracht heeft, maakt hij zich gereed om te vertrekken en de soldaten staan op om een pad voor hem vrij te maken.

Maar wat wil die soldaat, die daarginds, met haast zich een weg baant door de rijen en naar de spreekplaats snelt?

De oversten of aanvoerders, die in een kring rondom Jan Arentsz. staan, hebben hem opgemerkt en zij kunnen de bedoelingen van de driftigen soldaat niet raden.

De laatste beletselen passeerde hij al en nu ijlt hij met de uitgestoken hand naar Jan Arentsz.

“Kent u mij niet meer?” zo vraagt hij, terwijl er een glans van blijdschap rust op zijn

gelaat, “kent u mij niet van Overveen?”

Jan Arentsz. denkt enige ogenblikken na, maar de man die destijds in weinige maanden duizenden mensen ontmoette, kan zich de soldaat niet herinneren.

“Ik ben Richard!” zegt deze, “Richard van Antonio! Ik was soldaat en hij was kapelaan en wij vluchtten naar Frankrijk.”

Jan Arentsz. dacht enkele ogenblikken na en nu gelukte het hem toch om zich de beide mannen te herinneren, die ten huize van Lancelot van Brederode gevangen werden gehouden en die beiden afscheid namen van de Roomse Kerk.

“O, ja! Bent u dat, m’n vriend? Nu herinner ik mij alles weer. Maar waar bent u gebleven en uw vriend?”

“Ik koos een handwerk, en Antonio kwam in een kantoor terecht. Daar is hij nog. Maar toen ik hoorde, van de veranderingen te Amsterdam en toen ik hoorde, dat de Prins het volk te wapen riep, toen heb ik, als oud-soldaat, niet gearzeld om te komen. En nu ben ik hier! Uw hagenpreek vergeet ik nooit! Er is een zegen aan verbonden geworden, die niet vergaat en die telkens terugkeert als het zonnetje schijnt. Nu weet u het wel! En beter kan ik het niet zeggen!”

Na deze woorden wist Jan Arentsz. genoeg en hartelijk nam hij afscheid.

15. TE EMDEN

In welstand keerde Jan Arentz. na zijn “aanspraak tot het leger, te Emden terug.

Van november 1567 af vertoeft hij reeds in die gastvrije stad en Petrus Gabriël heeft gelijktijdig met hem de reis over zee ondernomen.

Wonderlijk is alles gegaan

Toen de eerste Christenen te Jeruzalem voor een bittere vervolging moesten wijken, beschikte de Heere de stad Pella, een stadje aan de andere kant van de Jordaan, als een uitwijkplaats waar zij veilig waren.

Thans, nu er in weinige weken tijd meer dan 20.000 mensen de vlucht hebben genomen met achterlating van alles, opent de stad Emden haar poorten om die mensen een veilig plaatsje te verlenen.

Dat men vluchtte, was niet te verwonderen. De doodsklok luidde elke dag. Is er geen hout genoeg meer voor de galgen, dan zullen de bomen hun diensten bewijzen. De speurhonden van Alva proppen de gevangenen vol. Zelfs de Prins, zijn broeder Lodewijk en een aantal edelen zijn gedagvaard om voor Alva te verschijnen.

Vreselijk woedde na korte tijd de vervolging er, al mocht men in die dagen zingen:

*Och, wie sal myn ooghen nu ter tyt
Volheydt van water connen gheven.
Om te beschreyen onsen druck in spyt
Waerin wy arme Geusen moeten leven?*

Geen enkele lichtstraal van hoop glinsterde er meer aan de horizon en het hele leven, met alle omstandigheden er bij, scheen als in de duisternis van de donkerste nacht te verzinken.

Maar zoals gezegd is, opende de stad Emden haar poorten en hoewel de stroom van de vluchtelingen groot was, dacht het stadsbestuur er niet aan om de ongelukkige vluchtelingen af te wijzen.

Groot was de stad in 1567 niet, en ook nu nog niet, want in 1885 telde zij slechts 14.000 inwoners.

Inmiddels was er ook geen tweede stad in Duitsland, die de vluchtelingen zo gastvrij ontving als deze zeeën handelsstad in Oost-Friesland, nabij de Dollard, en geen enkele Duitse stad geleeke door haar kanalen, bruggen, de bouwstijl van de huizen en de zindelijkheid zoveel op een Hollandse stad als Emden.

Nooit, nee nooit mocht het nageslacht eigenlijk vergeten wat er in 1567 is geschied, maar het is wel eigenaardig, dat men juist te Emden nog de meeste herinneringen aan de droevige dagen van 1567 bewaart.

Zie maar eens in de grote kerk, daar op het Marktpllein.

In een gedenksteen beitelde men een gedicht en dat gedicht wijst met duidelijke woorden terug naar de genoemde dagen, toen de Emdense kerk “een ark” was, een “ark van behoud” tegen de schuimende vloed van de bitterste vervolgingen.

Wie trouwens nog meer wil zien, begeve zich maar eens naar de hoofdstraat en de daaraan grenzende straten.

Daar staat een gebouw met een trapgevel en een windvaan op de top. Het schijnt in een Hollandse stad opgenomen te zijn en hier een plaats te hebben ontvangen.

Eerst was er in 1568 en 1569 een drukkerij in gevestigd en Selcart, een drukker uit den Haag, die aan zijn vervolgers ontsnapte, heeft er een uitgave van de Emdensche” Bijbel gedrukt en uitgegeven.

Daarna veranderde het gebouw van bestemming, want in 1570 en 1571 vertoefden er vele Watergeuzen, die hier bijeen kwamen, totdat Graaf Eduard er een stokje voor stak, omdat hij niet met de Spanjaarden in conflict wilde komen.

Wie nog meer wil weten, kan zelfs de woningen zien, waarin Jan Arentsz., Petrus Gabriël en andere vluchtende predikers vermoedelijk verblijf hielden en tot het einde toe genoten van de gastvrijheid, want de Emdenaars waren zich hun roeping bewust om de broeders in het geloof schuilplaats te verlenen en aan die roeping hebben zij ten volle voldaan.

Maar komt, het is nu juist maandagavond en wij zullen eens zien wie er samen komen, want op de maandagavond worden de kerkdeuren geopend voor de vluchtelingen. Niet alleen houden zij er dan een godsdienstoefening, waarin een of meer Hollandse predikanten het woord mogen voeren, maar de vluchtelingen kunnen er ook kennis maken met elkaar. Zij kunnen er hun belangen bespreken en meermalen komen zij er ook in aanraking met zeevaarders, die nog wel eens een bezoek brengen aan de vorige stad van hun inwoning.

Wij treden het ruime kerkgebouw binnen en aanstonds treft het ons, dat wij er zoveel echte “Hollandsche gezichten” zien.

De stemming laat niets te wensen over en het is eigenaardig om te zien hoe de gemeenschappelijke nood alle standsverschillen wegvaagde. De edelman, die trouwens beroofd is van alles, behalve van zijn titel, staat te keuvelen met een visserman. Daarginds loopt weer een gevlucht koopman, die vele eigen schepen bezat, naast een landbouwer. En eindelijk, op één van de treden van de kanseltrap zit een gewezen lid van de vroedschap naast een loodgieter. En zoals dat nu bij de mannen geschiedt, is het ook bij de vrouwen. Het zijn vrienden en vriendinnen in de nood. Allen hebben elkaar nodig en allen kunnen vertellen van hun leed en zij vinden harten, die ontvankelijk zijn om de klanken van het lijden op te nemen. Dat geeft reeds een gevoel van steun en verzachting en temeer is dit het geval, nu de ondergrond van het lijden bij velen gevonden wordt in het gemeenschappelijk geloof, dat geen standen kent, geen armen en geen rijken, maar alleen arme zondaren en zondaressen, die, zoals Jan Arentsz. het noemt, “van genade moeten leven.”

Niet allen worden gedragen of geleid door dezelfde beginselen.

Zeker, er zullen ook anderen zijn, die zich uitsluitend lieten leiden door staatkundige bedoelingen. Weer anderen koesterden een diep gewortelde haat tegen het priesterschap. En eindelijk is er nog een groep, die partij koos uit liefde tot Oranje.

O, kom maar eens één of twee jaren later in hetzelfde kerkgebouw op een maandagavond.

Dan zullen wij er mannen zien met een gebruid gelaat en dikwijls met een verwilderde haardos. Op het gelaat dragen velen de littekenen van sabelhouwen. Zij zijn gekleed in een grof wambuis, soms gedekt door een kort schoudermanteltje. Maar bijna allen dragen een muts, die aan de voorzijde voorzien is van een half maantje van metaal, waarop te lezen, staat: Liever Turks dan Paaps.

Wat zijn dat voor mannen?

Dat zijn nu Watergeuzen.

Hoewel er zich vele edelen bevonden aan boord van de schepen, zoals Lumey, Lancelot van Brederode en anderen, worden zij toch menigmaal gelijk gesteld met een "schuimsel van boeven en piraten."

Mannen zijn er bij, wie de neus of de oren zijn afgesneden.

Anderen zijn er, die geliefkoosde familieleden zagen sterven op het schavot, omdat die mensen zich met hart en ziel voor de "nye lere" verklaarden en toen hebben die mannen in hun hart wraak gezworen jegens de Spaanse beulen..

Nog weer anderen zijn beroofd van al hun bezittingen, die verbeurd werden verklaard, en nu zwerven zij, zonder één penning op zak, met de Geuzenscheepjes over de golven van de Noordzee, om overal waar zij kunnen de Spaanse macht te tiranniseren, kerken en kloosters te plunderen, en zich soms, maar in sporadische getallen ook te vergrijpen aan het leven van priesters en monniken.

Ruw zijn die mannen wel. Het gebeurde zelfs, dat zij na het plunderen van een kerk, de miskelken voor de mond plaatsten en een gestolen hostiekas medevoerden in de mast.

Prins Willem wist al deze dingen en hij keurde die af. Hij benoemde opperbevelhebbers en stelde regels op het papier voor de handhaving van de tucht, zodat er later, gelukkig, verbetering kwam.

Maar ziet, hier in het Emdense bedehuis, te midden van andere vluchtelingen, zouden die mannen zich behoorlijk gedragen en Jan Arentsz. liet niet na hen ernstig te vermanen.

Maar nu weten wij ongeveer hoe zulk een Emdense vergadering er uit zag en welke mensen het waren, die zich verenigden onder de predikaties van Arentsz. en Gabriël.

Al namen nu niet allen hetzelfde standpunt in inzake het geloof, het waren toch allemaal "Hollanders" in hart en nieren. Allen oogstten de gevolgen van de Spaanse tirannie, en allen hunkerden naar de vrijheid.

Wel mocht Jan Arentz. nu spreken van een "verstrooyde Ghemeynte."

Wel bloedde hem het hart, als hij dacht aan de bittere vervolgingen van de velen, die geen misdaad hadden begaan, maar die alleen zich schaarden onder de banier van de "nye lere" en die daarom met een helse woede werden gezocht en verjaagd als "van heuvel tot heuvel", terwijl zij geen rust konden vinden voor het hol van hun voet.

O, hoe rustig was het hier te Emden. Ook hier vonden de vervolgdgen een "Pella", een rustig plekje te midden van de kokende golven.

En als Jan Arentz. er dan op de kansel stond, dan wist hij woorden van troost en bemoediging te spreken en dan ging het hem als Prins Willem, die ook vastgeworteld stond in het geloof, dat "de alleropperste Potentaat der potentaten door Zijn geweldige en machtige handen ten leste nog uitkomst zou geven, spijt al Zijn en onze vijanden,

want is de sterke hand van God verkort en zijn zijn Kerk en Gemeente teniet gebracht?" Ziet, zo schreef Prins Willem, maar zo dacht ook Jan Arentz. er over.

En dan verliet de schare na zulk een godsdienstoefening, "met de dauwdrop van de smeltende smart in het oog" het kerkgebouw om zich te begeven naar de woningen in de stille Emdense straten, waar men hun een rustplaatsje had ingeruimd.

Ja zeker! de weg naar Sion voert de pelgrims niet altijd over de bergen en door bloeiende wijngaarden. Hij voert hen ook door dorre woestijnen en duistere spelonken, maar van verre wenken de torentransen van het nieuwe Jeruzalem en daar ligt het land van de rust.

Onze hagenprediker, die nu kanselredenaar was geworden, heeft in die dagen veel voor de verdrukten en noodlijdenden gedaan. In de woningen van de vervolgdten was hij een welkome gast en allen kenden hem.

Daarginds op den hoek woont een edelman, die niets meer bezit.

Die vrouw, die daar juist de woning passeert, heeft haar man en twee zoons moeten afstaan aan de beul.

En wie is dat? Die man met die grote zwarten mantel en de grote zwarte vilthoed, die met z'n lange haren veel lijkt op een roverhoofdman?

Dat is nu Lumey, de vlootvoogd van de Watergeuzen, die eens zwoer dat hij de gerechtelijke moord op de Graven van Egmond en Hoorne tienvoudig zou wreken.

Op tien passen afstand achter hem loopt een Watergeus met een scheven hals. Dat is Ellert Jansz., van Enkhuizen. Als door een wonder is hij aan de handen van de gerechtsdienaren ontsnapt en toen is hij kapitein geworden van een Geuzenschip.

Zijn vrouw woont in dat derde huisje daar in die zijstraat. Velen bezoeken haar, want als zij begint te spreken over het heil, dat het "volk van Sion" reeds hier op aarde soms geniet, dan luistert ieder met aandacht en dan vinden wankelende zielen versterking en troost.

En weet u wie er ook vertoeft?

U raadt het wel! 't Is een oude bekende!

Reinier Cant van Amsterdam.

Is hij hier?

Ja, hij is hier. Toen Alva kwam, veranderde er veel in Amsterdam. De Oude Kerk moest worden gegloden. De Roomsgezinde Magistraatsleden zijn gebleven op enkelen na, in de mening dat zij veilig zijn. En verder heeft men de poorten van de stad gesloten in afwachting van de dingen, die komen zullen.

Maar Reinier zit hier niet stil, maar hij werkt hard en ijverig.

De Prins, die bijna al zijn goederen heeft verkocht, bedelt om geld om een leger uit te rusten en Reinier doet z'n best om gelden bijeen te brengen voor de vorming van een leger en voor het uitrusten van een vloot.

Zijn moeite is niet ijdel. Wie nog over geld beschikt, opent de buidel gaarne, want het gaat om het behoud van de hoogste goederen.

Drie of vier schepen zijn er aangekocht en toegevoegd aan de kleine Geuzenvloot en alle verschijnselen wijzen er op, dat men te land voorlopig voor Spanje moet zwichten, maar dat een nietig vlootje, slechts met vrijbuiters bemand, te water veel zal kunnen doen om de macht van Spanje te weerstaan.

Thans weet men het nog niet, maar eenmaal zal blijken, dat dit nietige vlootje, met zijn "boeven en piraten", de grondslag zal leggen van de vloten, die eenmaal, onder de bevelen van bekwame admirals, de oranje-blanje-bleu in alle richtingen zullen voeren over de Oceaen en het eenmaal zwaar gefolterde Nederland een eerste plaats zullen geven in de rij van de Staten.

Zie, Gods vinger was reeds zichtbaar in de geschiedenis van Nederland en tot

diegenen, die dit vast geloofden, behoorden niet alleen Prins Willem, Jan Arentsz. en Petrus Gabriël, maar ook Reinier Cant en anderen.

In een klein vertrekje, gebouwd aan de vleugel van het kerkgebouw, daar kwamen drie, vier of vijf vrienden op sommige avonden bijeen om den toestand te bespreken en gewoonlijk was Jan Arentsz. de leider.

Dan besprak men de mogelijkheden van het verzet, te land en ter zee, en allen geloofden dat eindelijk, misschien na enige jaren, het uur van de verlossing zou slaan. Zo zou het ook zijn!

Maar eerst moest de lijdensbeker aan de lippen en tot de bodem toe worden geledigd. Thans kan bijv. niemand het nog aannemen, al, zou men het nog zo stout beweren, dat Reinier Cant in 1580 Burgemeester van Amsterdam zal worden, en toch zal het waarheid zijn.

Nu kan trouwens ook niemand er nog aan denken, dat Jan Arentsz. eenmaal voorzitter zal zijn van een Synode in het vrije Vaderland, en toch zal het zo zijn, omdat God wonderen werkt en de kracht van Zijn arm door niets en niemand wordt gestuit.

De vrouw van Ellert Jansz. is ook van al deze dingen “in haar gemoed ten volle verzekerd.” Wel had ook zij evenals Paulus, een loopbaan vol moeilijkheden en een zware strijd te strijden, maar ook zij zou, evenals hij, het geloof behouden en zij zou ook haar geboortestad wederzien.

Een van de vrienden, die in het stille avonduur in het kleine lokaaltje bij de kerk bijeen kwamen, was Nanning van Foreest, die wij in ons verhaal nog niet ontmoetten, hoewel hij een aanzienlijk burger was van de stad Alkmaar, toen Jan Arentsz. er predikte.

Hij was namelijk gemeente-secretaris en daarbij een krachtig voorstander van de Hervorming, hoewel hij in de eerste tijd behoorde tot de zogenaamde “nacht-discipelen” en er in het openbaar weinig van liet blijken.

Nanning van Foreest was een zeer bekwaam man en eenmaal zou hij, na Pensionaris van de stad Alkmaar te zijn geweest, lid worden van de Hogen Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland.

Ook van Foreest ontbrak het niet aan geldelijke middelen, maar in 1568 werd hij verbannen met verbeurdverklaring van al zijn goederen en ruim een half jaar na Jan Arentsz. kwam hij te Emden:

Jan Arentsz.” Reinier Cant, Gabriël en de anderen, stelden veel prijs op zijn adviezen, maar op één van de avonden werd het bezoek aangekondigd van een man, die nog hoger was geklommen op de maatschappelijke ladder.

Die man was de edelman Diederik van Sonoy, een krijgsman, die in zijn jeugd aan het hof van Maximiliaan van Bourgondie was opgevoed; en die later ook lid werd van het Verbond der Edelen. Natuurlijk werd ook hij door Alva verbannen verklaard, maar geregeld bleef hij een briefwisseling onderhouden met Prins Willem, die hem later zelfs met een reis naar Denemarken belastte.

Ook Diederik van Sonoy verscheen te Eindhoven, maar slechts voor enkele dagen, en op zijn verzoek werd hij toegelaten tot de gewone wekelijkse vergadering in het stille lokaaltje.

Met belangstelling nam hij kennis van de stand van zaken en eindelijk bracht hij ook nog een verzoek ter tafel, dat misschien wel afkomstig was van de Prins, hoewel diens naam niet werd genoemd.

“Keren er van hier wel eens mensen naar het vaderland terug?” vroeg hij.

Jan Arentsz. gaf hierop een bevestigend antwoord. Sommigen keerden terug in de hoop, dat zij aan de aandacht van den Bloedraad zouden ontsnappen, want buiten het

vaderland, tussen al die vreemde mensen met hun wonderlijk taaltje, gevoelden zij zich niet bijzonder thuis,

“Goed!” zei Sonoy, “dan zou ik u willen verzoeken om voortaan aan die mensen het voorstel te doen om naar Enkhuizen te gaan en niet naar hun voormalige woonplaats. Te Enkhuizen is de meerderheid van de bevolking Hervormingsgezind, hoewel de stedelijke regering getrouw blijft aan het vreemd bewind. Het is niet onmogelijk, dat er eens een opstand uitbreekt en dat de stad zich voor de Prins verklaart. Daarom moet het aantal aanhangers van de Prins zo veel mogelijk worden opgevoerd. Breekt de opstand uit, dan hebben wij de sleutel van de Zuiderzee in handen en de Watergeuzen kunnen aan de zeezijde hulp verlenen. Als er maar één stad vrij is, dan is er alvast een steunpunt en een verzamelplaats.”

Men ziet hoe veel er in die tijd werd geworsteld en gewerkt om de komst van de vrijheid te bespoedigen en met voldoening kunnen wij hierbij nog vertellen, dat Enkhuizen zich werkelijk later, in 1572, voor de Prins verklaarde. Het was de eerste stad in het Noorden. Alkmaar zou volgen. Elders volgden Dordrecht, Haarlem, Leiden en Gorinchem.

Jonkheer van Sonoy vertrok met de hoop in het hart, dat de poging zou gelukken en Jan Arentsz. droeg er naar vermogen zorg voor, dat verschillende vluchtelingen, die naar het vaderland terugkeerden, zich vestigden te Enkhuizen.

Jan Arentsz. en de meeste anderen zouden te Emden blijven tot 1572, na de inneming van Den Briel.

Op 1 april 1572 keerden de kansen en Brielle was de eersteling van de vrijheid.

Nooit heeft Jan Arentsz. zich beklagd over zijn vijfjarig verblijf te Emden.

In de gedenkschriften van die stad leest men nog den naam van den Alkmaarse hagenprediker; die daarginds, met honderden geloofsgenoten, een hut vond om te schuilen tot de storm was gestild.

16. DE ZEGEPRAAL VAN DE VRIJHEID

Sinds 1567 waren vijf jaren van strijd en lijden voorbijgegaan en het hele volk werd daarbij in de smeltkroes van de ellende gedompeld. Maar op 1 april 1572 zou de dageraad van de vrijheid aanbreken.

Men kent de geschiedenis. Een nietig vlootje, met Watergeuzen bemand, wilde naar Enkhuizen, om een poging aan te wenden tot verovering van die stad, daar de koningin van Engeland een langer verblijf in de Engelse wateren had verboden.

Tegenwind en tegenstroom beletten de vloot echter verder te varen en de vloot zakte zelfs af naar de Brielse kust.

In dit enkele feit openbaarde zich duidelijk Gods hand en vinger, die aan de vloot de weg wees. Niet naar Enkhuizen, maar naar Den Briel, want de Spaanse bezetting is juist naar Utrecht vertrokken — hoewel men het niet weet — om daar een opstandige beweging onder de Spaanse soldaten te onderdrukken.

Maar waarom zullen wij er meer van vertellen, want de bijzonderheden zijn bekend.

Als een bliksemstraal snelde de tijding van de inneming van Den Briel door het vaderland, maar ook te Emden was de vreugde groot.

Nu kwam er licht na de duisternis en de kans was groot, dat meerdere steden zich uit eigen beweging van het Spaanse juk zouden bevrijden. Hetgeen ook geschiedde, want wij hebben de namen van enkele steden al genoemd.

In de maanden mei, juni en juli 1572 zeilden Geuzenschepen en andere vaartuigen naar de haven van Emden om vluchtelingen terug te halen en soms was het aan-

doenlijk om te zien, hoeveel sterke banden van vriendschap, en — nog inniger — van een hechte broederschap er in die vier of vijf jaren waren gelegd.

Nu viel waarlijk het scheiden toch nog moeilijk, want het bleef de vraag of men elkaar hier op aarde nog wel eens terug zou zien.

Jan Arentsz., Petrus Gabriël, Reinier Cant en Nanning van Foreest vertrokken tegelijk, want inmiddels was ook Alkmaar vrij geworden en Gabriël en Cant zouden ook aldaar blijven tot de dag, waarop het ook te Amsterdam veilig zou zijn.

Honderden Emdenaars verzamelden zich op de kade, toen de “Eendracht”, het Hollandse schip met de oranje-blanje-bleu in top, gereed lag om naar het vaderland te vertrekken.

Dat Jan Arentsz. en zijn mannen zich uitputten in dankbetuigingen jegens het kerkbestuur, is licht te begrijpen en hartelijker afscheid dan er daar op de kade plaats had, kan er nooit zijn geweest.

O, die thuisvaart! Een gebruide Watergeus, een forse zeebouwer, stond aan het roer, maar de man die zich al zoveel kogels langs de oren hoorde fluiten en al zoveel mensen in gevechten zag nederzinken om nimmer meer op te staan, kon toch thans zijn ontroering niet bedwingen. Hier sprak de stem van het bloed en straks zou de vreemdelingschap — hoewel door veel liefdesblijken verzacht — vergeten zijn.

Te Enkhuizen stapten de reizigers aan wal en vandaar werd de reis per huifkar voortgezet naar Alkmaar.

Overall zag men blijdschap op de aangezichten, want men verheugde zich over de nieuwe stand van zaken en was vast besloten om de heroverde vrijheid, met de wapenen in de hand, tegenover de overweldiger te verdedigen.

Te Alkmaar was echter de vreugde het grootst, en geen wonder.

Jan Arentsz. was terug en men scheen vast besloten te zijn om hem niet meer te laten vertrekken, want Eldert Huik had niets meer te vertellen en evenals te Amsterdam, zou ook hier de grote kerk voor de prediking in bezit worden genomen.

Baas Gerritsz. kende haast zijn vroegere knecht niet meer, zó was hij veranderd. Maar de handen waren even bruin gebleven en dat was gekomen door het vlechten van de twijgen.

De goede en verstandige Nanning van Foreest zocht zijn familie op, terwijl Petrus Gabriël en Cant huisvesting ontvingen bij bevriende families, die de Hervorming waren toegegaan.

De hele stand van zaken was in Alkmaar eensklaps veranderd. De “Geuzen” heersten en de “Papisten” hadden afgedaan.

Reeds aanstaande zondag zou Jan Arentsz. prediken.

in de grote kerk en men kon er op rekenen, dat er vele honderden bezoekers zouden komen, ook uit de omgeving.

Overtuigend bleek ook hier, dat Jan Arentsz. volbloed kanselredenaar was geworden en met grote opgewektheid sprak hij over het thema: “De Heere heeft grote dingen aan ons gedaan, dies zijn wij verblijd.”

“Is dat nu dezelfde Jan Arentsz.?” zo vroegen de mensen, en het antwoord kon niet anders dan bevestigend zijn.

Maar de pen schiet tekort om de vreugde van de mensen te beschrijven. De stad vrij van het Spaanse juk en Jan Arentsz. terug. Het was haast teveel van het goede op eens. Ruim een jaar later zou Don Frederik de stad zeven weken lang belegeren en bestorming op storm wagen om de veste weer te hernemen, maar het zou hem niet gelukken.

In datzelfde jaar (1573) werd er ook te Alkmaar een Particuliere Synode gehouden.

Petrus Gabriël, die inmiddels in 1572 een beroep had ontvangen uit Delft en dat beroep had aangenomen, was er ook bij, maar Jan Arentsz. werd met algemene stemmen gekozen om president te zijn.

Maar waarom werd die Synode gehouden?

Omdat men algemeen gevoelde, dat er een richtsnoer moest zijn in de belijdenis. De grote of Sint Laurenskerk te Alkmaar, waarin ook het stoffelijk overschot rust van Graaf, Floris V, was de plaats waarin de Synode gehouden werd, en er waren afgevaardigden tegenwoordig uit alle vrije steden, maar ook van de zogenaamde “schuilkerken”, uit steden, waarin de Spanjaarden nog heer en meester waren.

Vóór de opening nam één van de afgevaardigden het woord om er voor te pleiten, dat men aan Jan Arentsz. het presidentschap zou opdragen, want niemand kwam het meer toe dan aan hem. Niet in de eerste plaats omdat hij leraar was van de Alkmaarse gemeente, maar veel meer nog omdat zijn naam onafscheidelijk verbonden is aan het werk van de Hervorming in de Nederlanden, want aan duizenden heeft hij den enige weg van het behoud gewezen.

Deze afgevaardigde wees er op, dat Arentsz. voor vele duizenden mensen het woord voerde en onder de bestiering van de Heere waren die predicaties ook niet ongezegend gebleven voor de harten van zeer vele mensen.

Alleen bij de drie grootste hagenpreken te Overveen, Amsterdam en Utrecht waren tezamen meer dan 15.000 mensen tegenwoordig geweest.

“Wie en wat Jan Arentsz. is geweest voor de kerk, dat zullen de vijanden u het best kunnen vertellen, wellicht nog meer en beter dan de vrienden het kunnen doen. Jan Arentsz. weet het wellicht zelf niet,” aldus vervolgde die spreker, “maar de vijanden hebben een premie van 600 gulden uitgeloofd voor de man of voor de mannen, die de hagenprediker gevangen durfden te nemen om hem vervolgens aan de Heeren van de Inquisitie over te leveren, maar het was alsof de handen van de tegenstanders gebonden waren en dank zij de hogere bewaring en bescherming heeft hij zijn taak mogen voortzetten en vervolgen tot op den dag van heden toe.

Dat mag wel eens worden gezegd, al zal onze vriend en broeder Arentsz. het niet begeren.

Nog een ding wil ik” — zo zei de spreker ten slotte— “aan de vergetelheid ontrukken. Te Haarlem verbood de Overheid aan de bewoners om de nabij de stad gehouden hagenpreek bij te wonen. Zij konden er zich trouwens niet heen begeven, want de poorten bleven gesloten. Maar wat gebeurde er? Bij tientallen klommen de mensen over de stadsmuur en zwommen vervolgens door de vestinggracht naar de overzijde, om zich vervolgens naar de hagenpreek te begeven. Ik weet wel, dat Jan Arentsz. deze mededelingen niet zoekt, noch begeert, maar met hem danken wij de Heere der Heeren, dat zijn arbeid alzo tot een zegen is gesteld en dat het hem mocht gelukken om op zovele plaatsen de vlag van de vrije genade te planten naast het kruis, het Roomse kruis, waarvan men meer verwacht dan van den Gekruisigde, in Wie wij toch allen moeten worden gevonden, zullen wij voor de Rechterstoel van de Almachtige kunnen bestaan. En thans,” aldus eindigde de spreker, “verzoek ik aan de afgevaardigden om hun keuze of hun stem te willen bepalen.”

De stemming, die daarna volgde, wees uit dat Jan Arentsz. met op één na algemene stemmen gekozen was tot president en men kan wel raden van wie die ene stem afkomstig was.

Vier dagen vergaderde men. En hoe! Men gevoelde zich één in het allerheiligst geloof en de taal, die er gesproken werd, was steeds weer voor de luisteraars de tolk van het hart.

Het belangrijkste besluit van de Synode was wel dit, om de Catechismus, die in 1562

door Zacharias Ursinus en door Caspar Olevianus te Heidelberg, in het voormalig hertogdom Baden, is opgesteld, als richtsnoer van de gemeenschappelijke belijdenis te aanvaarden en de Dordtse Synode van 1618 en 1619 heeft dit besluit eens bevestigd en bekrachtigd.

Alle aanwezigen tekenden het geschrift, waarin de besluiten vermeld zijn en bij de handtekeningen staan die van Jan Arentsz. en Petrus Gabriël bovenaan.

Zo vorderde de Hervorming stap voor stap tegen alle verdrukkingen in en ook in dit opzicht is er te Alkmaar een victorie gevierd van ongemene betekenis, al rustte deze op het terrein van de kerk.

17. HET EINDE

Het was te voorzien, dat Alva en zijn benden het werk van de vervolging en onderdrukking niet zouden opgeven, al schudden verschillende steden het Spaanse juk af.

Mechelen, Zutphen en Naarden werden uitgemoord en de gruwelen te Oudewater zijn niet te beschrijven.

De stad Haarlem moest zich overgeven na een heldhaftige verdediging en tot degenen, die gevangen werden genomen en vervolgens onthoofd, behoorde ook Lancelot van Brederode, waarmede wij te Overveen kennis hebben gemaakt.

Toen Haarlem in de handen van de Spanjaarden was gevallen, waren Noord- en Zuid-Holland van elkaar gescheiden en zij zouden elkaar niet meer kunnen bijstaan.

Ook de stad Zierikzee viel in handen van de beul:

Don Frederik, zoon van Alva, trok met een leger op in Noord-Holland, zoals wij al met enkele woorden hebben verteld, en nu zou een poging, een krachtige poging worden gedaan om de stad van kaas en boter te herwinnen.

Het was inmiddels al oktober geworden en de dagen, waarop aldaar de Synode werd gehouden, lagen al enige maanden achter de rug.

Schrik en ontsteltenis verspreidden zich door de stad toen er de tijding kwam, dat de Spaanse legioenen naderden uit de richting van Haarlem en men bereidde zich daarom voor tot een krachtige verdediging, want de bevolking wist wat haar wachtte, indien de stad werd ingenomen of zich overgaf. Dan zou het bloed bij stromen vloeien.

Maar nu is het oktober en ook wij begeven ons naar de ons bekend geworden stad, om te zien en te horen hoe het er gesteld is met de bevolking en met de verdediging.

Aan alle zijden is de stad ingesloten en rondom, in een grote cirkel, zien wij de kampvuren van de geharnaste soldaten, met hun helmen op.

Levensmiddelen kunnen niet meer worden aangevoerd en niemand kan de stad verlaten, zonder opgemerkt te worden door een Spaans soldaat, die er als schildwacht is gezet.

Nog maar enkele dagen en dan zullen ook de kanonnen bulderen en dan zullen de grote kogels bressen slaan in muren en in wallen.

Volgt er dan een bestorming, dan hopen de Spanjaarden binnen de stad te komen en de oranje-blanje-bleu van de toren te rukken om er de gele vlag van Castilië voor in de plaats te stellen.

Maar de verdediging is in goede handen.

Nanning van Foreest is een wijs man, die, hoewel het zijn beroep niet is, ijverig in krijgskundige boeken en papieren snuffelde, om te leren wat er kan worden gedaan bij een beleg, om aan de overgave of aan de nederlaag te ontkomen.

Overal deelt hij bevelen uit en hier en daar laat hij puin storten of bastions bouwen,

omdat de wal er naar zijn mening niet sterk genoeg is voor een krachtige tegenweer. Jammer, dat Reinier Cant niet in de stad is. Die zou hem wel terzijde staan. Maar Reinier Cant heeft een andere taak, die juist niet direct, maar wel indirect aan de stad ten goede komt.

Hij en Lumey, de vlootvoogd van de Watergeuzen, die Den Briel hebben ingenomen, vertoeven in het Noorderkwartier, te Enkhuizen, te Hoorn of elders, en zij zullen doen wat zij kunnen om het beleg, zo nodig, te breken.

Overal op de wallen staan schildwachten.

Zien zij na een bombardement, de Spanjaarden met hun stormladders naderen, dan weten zij dat er een bestorming op til is en dan worden mannen, vrouwen en zelfs kinderen opgeroepen om de Spanjaarden zo warm mogelijk te ontvangen Niet alleen met musketkogels of met piekstoten, maar ook met brandende fakkels, pek-kransen, grote lepels vol ongebluste kalk en dergelijke middelen meer.

Eén ding is gelukkig: toen Haarlem belegerd werd, begreep Nanning van Foreest, dat daarna Alkmaar aan de beurt zou komen en omdat hij dit verwachtte, heeft hij er voor gezorgd, dat de voedselvoorraad in de stad groot genoeg is, om het beleg desnoods drie of vier maanden achtereen te kunnen doorstaan.

Hoort! daar buldert weer een kanon.

Een blauwe rookwolk in de verte vertelt ons, dat er een kogel is afgevuurd.

Zie, het is ook zo! Daar slaat de kogel met kracht tegen het gemetseld gedeelte van de steile wal en brokstukken steen en kalk vallen naar beneden.

Heel lang zal men dat spelletje niet kunnen spelen, want dan zal de vijand gaten vinden, waarin hij post kan vatten en steunpunten, waarop hij de voeten kan plaatsen.

Maar van Foreest zou geen goed aanvoerder zijn, al is hij geen krijgsman van beroep, indien hij niet gezorgd had voor middelen van tegenweer.

Zie maar? Daar staat een kanon. Enige oud-Watergeuzen, die kanonnier waren op de vloot, staan er bij. De Geuzenmuts rust nog op hun hoofd en zij willen er geen afscheid van nemen, want zij weten dat het hele volk hen dankbaar is voor de inneming van Den Briel.

Pang! Daar valt het schot!

Hoera, jongens! Zó moet het gaan, indien men de zege wil behalen.

Zeven of acht mannen zien naar het Spaanse kamp, daar in de verte, waar schanskorven zijn opgesteld om de aanwezigheid van de kanonnen te bemantelen.

Drie of vier schanskorven zijn doorboord en vlak daarachter rust een kanon in schuine stand op een affuit, die aan brokken is geschoten.

Zo is het spel nu al enige dagen achtereen aan de gang, maar men kan begrijpen, dat er van Spaanse zijde een bestorming wordt voorbereid, en die bestorming zal vreselijk zijn.

Maar één ding begrijpen wij niet! Waarom komt Jan Arentsz. nooit een kijkje nemen, op de vestingwal?

Helaas! Jan Arentsz. is ziek. Reeds langer dan een week. En de ziekte neemt hand over hand toe, zodat men al vreest, dat zijn levenseinde nadert.

Maar zou dan ook dat nog moeten gebeuren bij het vele dat tot droefheid stemt?

Het antwoord kunnen wij niet geven. Ook het leven van Jan Arentsz. ligt in Gods hand en Hij geeft geen rekenschap van Zijn daden.

Drie dagen later volgt de eerste bestorming.

Zij is hevig, maar wordt afgeslagen.

Opnieuw drie dagen later volgt de tweede, maar ook deze wordt, met veel meer moeite, afgeslagen.

Mannen, vrouwen en kinderen moeten dag en nacht, ook bij fakkellicht, in de weer zijn om de vele bressen toe te stoppen en de kogels fluiten hen daarbij om de oren.

Weet Jan Arentsz. dit en hoe denkt hij er over?

Dat zult u zien en horen, als u ons maar even volgt naar het vertrek, waarin hij op een sponde rust.

Nanning van Foreest bevindt zich reeds in het vertrek, en Filips Cornelisz. en anderen, die bij de bewaking en verdediging een taak vervullen, zijn bij hem.

Hoort! De zieke bidt! Zijn hand ligt machteloos op de sponde, maar zijn geest verheft zich als op arendsvleugelen boven de wolken en pleit om genade, ontferming en bewaring voor het arme gefolterde volk, evenals Prins Willem zal doen, wanneer hij zal vallen onder het dodelijk schot van een sluipmoordenaar.

Nog eens: hoort! Want hoewel de stem van de lijder verzwakt, vangen wij toch nog enkele woorden op.

“O, goede God! — moge het U behagen om deze goede stad niet aan de vijand over te geven ter verwoesting, maar moge het U behagen er voor de gelovigen en Godvruchtigen die U aanroepen, een schuilplaats te maken.”

Ziedaar het gebed van een arm, maar gerechtvaardigd zondaar, die aan de rand van de eeuwigheid nog worstelt voor de redding en het behoud van een stad, die hem lief is en waar hij al vele gebeden heeft gedaan, die zijn doorgedrongen tot de genadetroon.

De vrienden verlaten de sponde en gaan naar buiten, waar tientallen vragen hoe het met de zieke is, want Jan Arentsz. is nu al lang niet meer de knecht uit het Appelensteegje, maar zijn liefste plekje is nu de kansel van de vroegere St. Laurenskerk, omdat hij zich daar, zoals hij zei, het meest nabij de Eeuwige gevoelt.

Vijf dagen later, als alle voorbereidselen aan de zijde van de belegeraar er op wijzen, dat er een derde bestorming zal volgen, die de vorige in hevigheid zal overtreffen, terwijl men op den wal bijna zal moeten vechten van man tegen man, dan zal nog een bezoek aan de zieke worden gebracht en dan gaan wij mee.

Nu bidt de zieke niet.

Met zwakke ogen staart hij ons aan.

Welhaast heeft hij bijna geen krachten meer om spreken.

Ziet, daar heft hij de hand voor één ogenblikje omhoog, maar die hand valt terstond ook machteloos weer neder.

Spreekt de stervende nog? Ja, hij spreekt en het is alsof hij van den hemel nog de kracht ontvangt om vooral die woorden nog duidelijk uit te spreken, want zij bevatten een profetie, die terstond op schrift wordt gesteld en na eeuwen nog zal worden herdacht: ***“Vreest niet! God zal een goede uitkomst geven en de vijand zal ditmaal de stad niet innemen.”***

Dat zijn de laatste woorden geweest, die de stervende nog kon uitspreken.

En als dan na drie dagen de derde bestorming volgt, dan ontbrandt er een vreselijke strijd, maar de aanvallers moeten afdeinzen.

Alkmaar is niet te nemen, want zulk een verzet is de vijand onbekend en opnieuw enige, dagen later blaast hij de aftocht.

Van Alkmaar begint de victorie.

Aan de voet van een gedenkteken, voorstellende de genius van de vrijheid, leest men heden ten dage te Alkmaar nog de volgende woorden: “Hier werd de storm van de Spaanse benden driemaal afgeslagen en hield de Genius van de vrijheid stand.”

Dat zijn mooie woorden, maar God de Heere heeft de stad bewaard.

Diep terneer geslagen begeven de vrienden zich naar buiten, maar zij weten, dat de ziel van de overledene behouden is.

Aanzienlijken en geringen volgden enkele dagen later de lijkbaar, toen het stoffelijk overschot van de vroegere hagenprediker, thans leraar, in de grote kerk aan de aarde werd toevertrouwd.

Merkwaardig is het, dat Petrus Gabriël, zijn broeder, zijn vriend en collega, in vele verdrukkingen, in hetzelfde jaar, 1573, te Delft overleden is.

Reinier Cant, Dirk Cater, Gerbrandsz. en Huib Jansz, vernamen met verslagenheid de tijding van het overlijden van Jan Arentsz. en veilig kan men er op rekenen, dat vele honderden met hen, hier te lande en te Emden, met droefheid kennis namen van het bericht.

Maar Jan Arentsz, had niet tevergeefs gezaaid en God de Heere gaf de wasdom.

De hagenpreken lokten duizenden hoorders en hoe groot de vrucht is geweest van die predikaties, dat kan en zal alleen de toekomst openbaren.

Geen tombe dekt de rustplaats van deze dode. Men zoekt er zelfs zijn naam tevergeefs.

Het is ook niet nodig. Want ijdel en vergankelijk is alles wat de aarde heeft en geeft, maar hetgeen uit God geboren is, is onvergankelijk en zal niet sterven in eeuwigheid.